

**National Endowment
for Democracy**
Supporting freedom around the world

ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ – 2016

Індекс демократичного розвитку областей України – 2016 / упоряд. Є. Романенко. – Чернігів: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2017. – 146 с.

Публікацію підготовлено за підтримки National Endowment for Democracy

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world

Наклад: 1500 примірників
Розповсюджується безкоштовно

Тексти публікуються в авторській редакції.
За повного або часткового відтворення тексту публікації посилання на автора та видання обов'язкове.

Відповідальність за зміст даної публікації покладається виключно на Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень і Асоціацію регіональних аналітичних центрів. Інформація, наведена в даній публікації, ні за яких обставин не може розглядатися як така, що відбиває позицію National Endowment for Democracy.

ЗМІСТ

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ	2
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	3
ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ.....	6
Загальні результати.....	6
Вінницька область	15
Волинська область	20
Дніпропетровська область	25
Донецька область.....	31
Житомирська область.....	35
Закарпатська область.....	39
Запорізька область	44
Івано-Франківська область	48
Київська область	51
Кіровоградська область.....	55
Луганська область.....	59
Львівська область	64
Миколаївська область.....	69
Одеська область	73
Полтавська область	77
Рівненська область	81
Сумська область.....	84
Тернопільська область	89
Харківська область	94
Херсонська область	100
Хмельницька область	104
Черкаська область.....	107
Чернівецька область	111
Чернігівська область	116
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	121
РЕГІОНАЛЬНІ ПАРТНЕРИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	126
ДОДАТКИ.....	127

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розрахунок показника «Індекс демократичного розвитку областей України» виконано в рамках проекту «Сприяння реформам та розвиток підзвітності в регіонах України», який реалізовано ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень» (м. Чернігів) у співпраці з Асоціацією регіональних аналітичних центрів за підтримки National Endowment for Democracy (NED).

Метою проекту є оцінка рівня демократичного розвитку і демократичних перетворень в областях України в процесі реалізації реформ та сприяння покращенню регіональної політики шляхом пропозиції альтернативних до офіційної точки зору пріоритетів розвитку регіонів. В рамках проекту розроблено методологію, проведено навчання регіональних партнерів та протягом листопада 2016 року – січня 2017 року виконано дослідження в 24 областях України за виключенням тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей.

Методологія визначення показника «Індекс демократичного розвитку областей України» підготовлена Центром політико-правових реформ на основі оригінальної методології Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (International IDEA). Схема визначення Індексу базується на врахуванні широкого переліку чинників, які відображають різні аспекти демократичного розвитку на регіональному рівні.

Регіональними партнерами дослідження виступали представники Асоціації регіональних аналітичних центрів (АРАЦ). Асоціація є ініціативною групою організацій громадянського суспільства, які поділяють ідеологію впровадження ефективної місцевої та державної публічної політики, працюють задля формування суспільного запиту на результати досліджень з широкого кола економічних, соціальних, політичних питань, сприяння їх втіленню, а також створення клімату для консолідованої та усвідомленої підтримки економічного та суспільно-політичного розвитку України. Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень є засновником та керуючою організацією Асоціації регіональних аналітичних центрів, яка має свої представництва у 24-х областях України.

В рамках дослідження представники АРАЦ проводили опитування експертів в областях, аналізували зовнішні джерела даних, подавали інформаційні запити та узагальнювали результати у регіональних аналітичних звітах, представлених у цьому виданні.

Дана збірка презентує результати визначення Індексу демократичного розвитку областей України за 2016 рік. Планується, що Індекс буде щорічно обчислюваним показником.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія визначення показника «Індекс демократичного розвитку областей України», розроблена експертами Центру політико-правових реформ з урахуванням провідного світового досвіду оцінки рівня демократії. В основу покладено оригінальну методологію International IDEA – Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (<http://www.idea.int/data-tools/tools/state-democracy-assessments/state-democracy-framework>), адаптовану у відповідності до специфіки оцінювання демократичного розвитку регіонів України.

Метою розробки методології є оцінка громадянами політичного життя своєї країни, щоб визначити наскільки вона демократична; чи задовільна вона з демократично точки зору і які її характеристики викликають занепокоєння; що досягнуто, а що ще належить зробити. Впровадження основної мети передбачає виконання таких завдань:

- підвищувати поінформованість населення про те, що включає в себе демократія, і стимулювати публічні дебати з приводу тієї якості виконання урядом своїх обов'язків, на яку можуть розраховувати люди;
- слугувати основою для формування громадської думки з питань управління і виявляти сильні і слабкі сторони для визначення перспективи;
- робити внесок в перебіг громадського обговорення реформ, які реалізуються в країні, і сприяти визначенню пріоритетів для програми реформ;
- слугувати інструментом для оцінки практичної ефективності реформ.

Предмет дослідження – вимірювання індексу демократії як інструмент оцінки демократії в регіонах України.

Цільова аудиторія дослідження – громадянське суспільство регіонів України, окрім окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Методи дослідження. Для отримання повної та об'єктивної інформації під час дослідження використовується комплексний підхід, що передбачає поєднання якісних та кількісних методів. Основний метод дослідження, який буде використовуватися: інтерв'ю з експертами шляхом анкетування.

Методологія обчислення показника «Індекс демократичного розвитку регіонів України» заснована на концепції професора Девіда Бітхема (David Beetham (1994) і починається з двох основоположних принципів представницької демократії: 1) громадський контроль за прийняттям державних рішень і за тими, хто їх здійснює; 2) рівноправність громадян в здійсненні такого контролю.

Спираючись на ці два принципи, було виділено 10 окремих розділів: 1) стан реалізації громадсько-політичних прав людини та стан правосуддя; 2) соціально-економічний стан; 3) громадська активність і самоорганізація громадян; 4) стан ЗМІ; 5) міжетнічні та конфесійні відносини; 6) політична активність, партії, вибори; 7) децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування; 8) діяльність державних адміністрацій; 9) безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку); 10) корупція.

Кожен з десяти розділів поділений на конкретні пошукові питання у кількості від 10 до 25. Методологія налічує 113 окремих питань, які передбачають

отримання якісних даних і піддаються обчисленню індексу демократії. Питання дослідження побудовані в порівняльному плані. Оцінка здійснювалася за шкалою від 1 до 5. Питання побудовані таким чином: чим вища оцінка, тим краща ситуація в регіоні з демократичної точки зору.

Для отримання повних відповідей на питання в дослідженні об'єднані кілька методів: аналіз експертних коментарів, аналіз інформаційних запитів, аналіз документів, прийнятих на рівні регіону.

Експертне опитування доповнюється та доопрацьовується на основі окремих числових даних та аналізу національних і регіональних джерел вторинних даних, в якості яких виступають аналітичні доповіді, результати соціологічних досліджень, регіональні дослідження, результати роботи у фокус-групах, статистичні данні тощо.

Фінальні значення оцінок осереднюються по кожному питанню після чого формується середнє значення індексу по блоку. Середній індекс по області обчислюється як середнє з індексів по десяти блоках. При цьому приймалася така градація значень індексу: 1,00-1,99 – регіон з нерозвинутою демократією; 2,00-3,99 – змішаний/перехідний регіон; 4,00-5,00 – регіон з розвинутою демократією.

Згідно методології, процес оцінювання повинен організовуватися наступним чином:

1. Підготовка, встановлення тривалості оцінювання та побудова мережі партнерів:

- встановлення доданої вартості оцінювання стану локальної демократії;
- узгодження критеріїв оцінювання;
- складання плану тривалості проведення оцінювання;
- включення в процес оцінювання осіб, які займаються впровадженням реформ шляхом розбудови партнерської мережі;
- встановлення тривалості оцінювання, визначення фінансових та людських ресурсів.

2. Організація оцінювання:

- створення групи, яка відповідатиме за процеси оцінювання;
- визначення консультативної команди;

3. Оцінка проекту та план роботи:

- узгодження питань в опитувальниках;
- розробка плану роботи, бюджету і тривалості процесу оцінювання;
- визначення офіційного старту процесу оцінювання.

4. Збір та аналіз даних:

- визначення методів збору даних;
- затвердження способів інтерпретації, аналізу даних та розробки описової частини оцінювання;

5. Написання звіту та рекомендації:

- підготовка проекту звіту;
- розробка рекомендацій;
- визначення короткострокових, середньострокових та довгострокових опцій.

6. Проведення семінарів, які підтверджують результати оцінювання та доопрацювання звіту:

- організація семінарів, які підтверджують результати оцінювання;
- забезпечення доопрацювання звіту з оцінювання за результатами проведених семінарів.

7. Публікація, розповсюдження та адвокація результатів дослідження:

- обрання формату публікації;
- розробка способу розповсюдження результатів оцінювання та забезпечення адвокації.

8. Оцінювання та наступні кроки:

- аналіз усіх етапів оцінювання від самого початку та дати оцінки дослідження;
- врахування місцевих індикаторів та інституціоналізації стану локальної демократії.

ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Загальні результати

Проведене дослідження дозволило розрахувати індекси демократичного розвитку ($I_{ДРО}$) за 2016 р. для усіх областей України, окрім тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, на основі чого було побудовано загальнонаціональний рейтинг (рис. 1). Отримані дані свідчать, що всі регіони відносяться до змішаного/перехідного типу з середнім значенням інтегрального показника по Україні на рівні 3,05. Перші п'ять позицій у рейтингу посідають такі області, як: 1) Івано-Франківська ($I_{ДРО}=3,48$); 2) Тернопільська ($I_{ДРО}=3,42$); 3) Хмельницька ($I_{ДРО}=3,40$); 4) Сумська ($I_{ДРО}=3,27$); 5) Львівська ($I_{ДРО}=3,21$). Останні позиції у рейтингу розподілились наступним чином: 20-е місце – Київська область ($I_{ДРО}=2,81$); 21-е місце – Харківська область ($I_{ДРО}=2,80$); 22-е місце – Житомирська область ($I_{ДРО}=2,79$); 23-е місце – Миколаївська область ($I_{ДРО}=2,78$); 24-е місце – Одеська область ($I_{ДРО}=2,75$). Аналіз результатів доводить, що усі регіони України відзначаються суттєвим рівнем нестабільності демократичних інститутів, мають істотні проблеми у сфері захисту політичних прав і громадянських свобод, виборна демократія у них відповідає мінімально допустимим стандартам. Іншими словами, перехідні процеси у сфері демократичного розвитку у регіонах України перебувають на піковій стадії: з одного боку, усі адміністративні одиниці української держави достатньо далеко просунулись на шляху побудови конкурентного й плюралістичного політичного режиму, з іншого, для наближення до рівня розвитку країн із ліберальною демократією навіть регіонам-лідерам необхідно вирішити цілу низку проблем у більшості сфер, що охоплювались дослідженням.

Загалом регіональним партнерам дослідження опитано понад 1050 експертів, структура котрих за сферою діяльності розподілилась наступним чином: адвокати/правозахисники/юристи/судді – 11,1%; викладачі/освітняки – 12,1%; громадські активісти/волонтери – 25,3%; держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування – 9,1%; журналісти/працівники ЗМІ – 18,3%; підприємці/бізнесмени/економісти – 8,3%; політичні діячі – 5,2%; політологи/соціологи – 8,5%; релігійні діячі – 2,1%. За критерієм “статус” ідентифікували себе в якості незалежних експертів – 50,2% опитаних; представників вищої керівної ланки організацій – 29,5% опитаних; представників середньої керівної ланки організацій – 20,2% опитаних.

У ході опитування представники АРАЦ найчастіше стикалися з наступними проблемами: загальна обмеженість експертного потенціалу внаслідок нестачі кваліфікованих спеціалістів необхідного профілю та фрагментарності аналітичних досліджень (Волинська, Київська, Кіровоградська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська області), переміщення або виїзду значної кількості можливих експертів за межі області (Луганська та Донецька області); відмова від участі в опитуванні через нестачу часу, недовіру та скепсис з боку потенційних респондентів (особливо представників бізнес-кіл) (Вінницька, Закарпатська, Одеська, Черкаська області); труднощі із пошуком незалежних експертів та

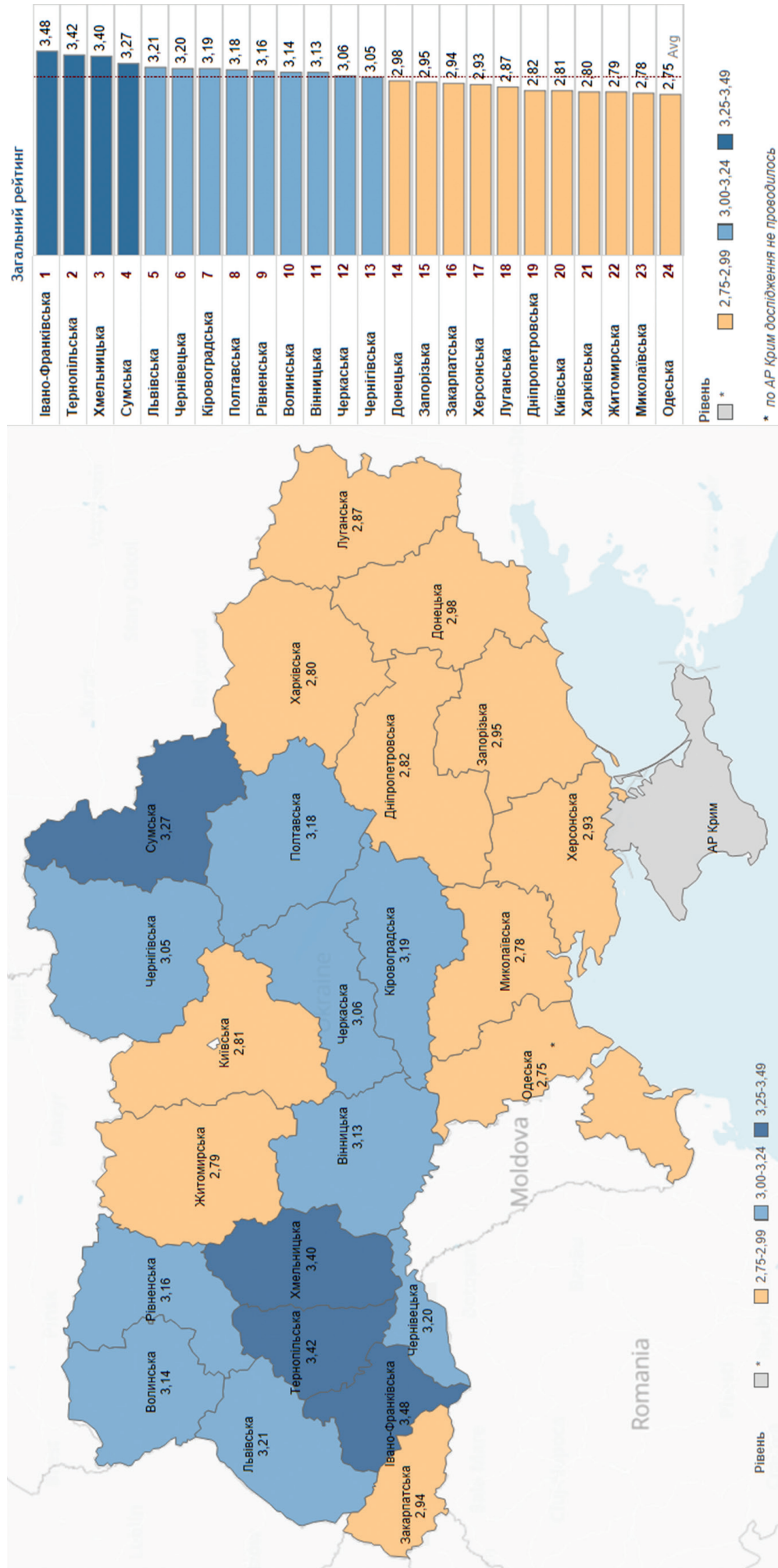

Рис. 1. Загальний Індекс демократичного розвитку областей України

експертів, що не бояться висловлювати власну думку, що може протирічити офіційній позиції керівництва, у сфері правопорядку (Житомирська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька області); обмеженість експертного пулу щодо питань міжетнічних та конфесійних відносин (Донецька, Житомирська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська області).

Регіональні представники позитивно відмітили активну участь в опитуванні представників громадського сектору, ЗМІ, політичних сил. Неоднозначною була оцінка готовності до співпраці у межах даного дослідження правозахисників (позитивно – у Полтавській, Рівненській області; негативно – у Волинській, Донецькій, Хмельницькій, Черкаській) та посадовців органів державної влади і місцевого самоврядування (позитивною – у Донецькій, Житомирській, Полтавській; негативно – у Волинській, Луганській, Рівненській).

До блоків, які отримали найвищі експертні оцінки в середньому по усіх регіонах, відносяться: “Соціально-економічний стан” (3,25 бали); “Громадська активність і самоорганізація громадян” (3,11 бали); “Міжетнічні та конфесійні відносини” (3,69 бали); “Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування” (3,13 бали). Низькі оцінки було виставлено за блоками “Безпека. Органи правопорядку: поліція та прокуратура” (2,63) та “Корупція” (2,60).

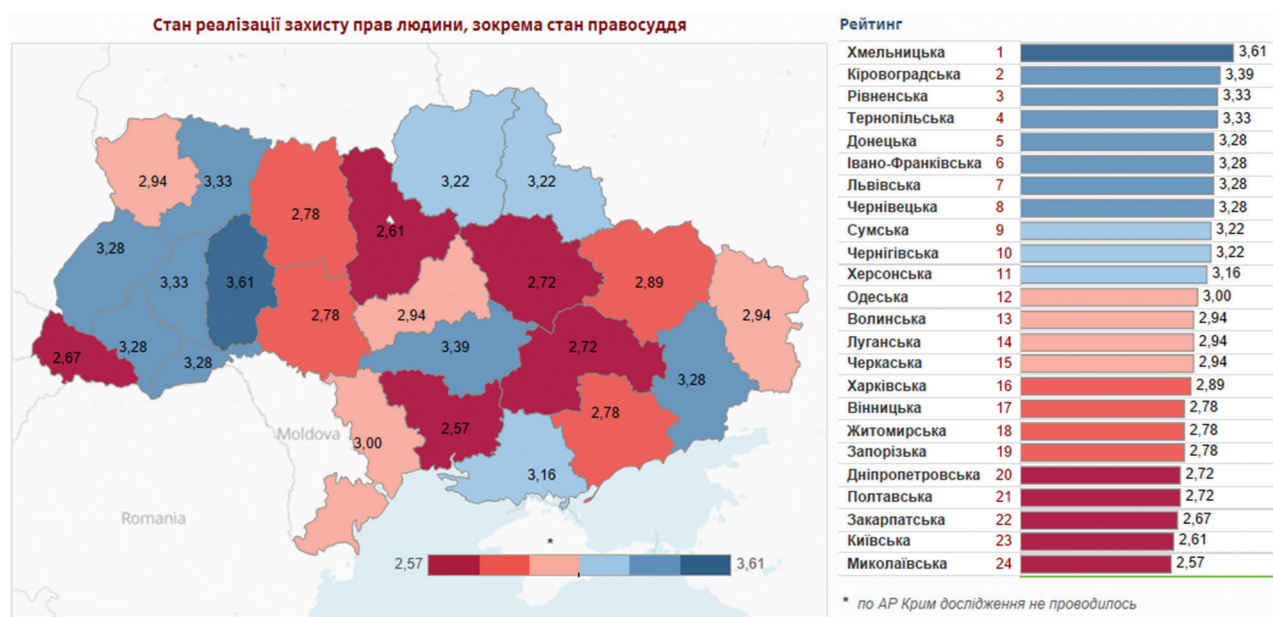

Рис 2. Індекс за блоком «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема, стан правосуддя»

На рис. 2 зображено загальноукраїнський рейтинг областей України за блоком “Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя”. Серед регіонів, що посіли перші сходинки даного рейтингу: Хмельницька (3,61 бали), Кіровоградська (3,39 бали), Тернопільська та Рівненська (по 3,33 бали), а також Івано-Франківська (3,28 бали) області. У перелічених регіонах експертами відмічене поступове підвищення рівня правосвідомості громадян, що відобразилось у збільшенні кількості звернень за захистом порушених прав, позитивно відзначено діяльність центрів безоплатної правової допомоги. В

аутсайтери даного рейтингу вийшли Полтавська та Дніпропетровська (по 2,72 бали), Закарпатська (2,67), Київська (2,61) і Миколаївська (2,57) області. Перелічені регіони, окрім притаманних для всіх областей України (в тому числі й лідерів рейтингу) проблем у формі надмірного тягаря судових витрат, несправедливого правосуддя, правової неосвіченості більшості населення, об'єднує відсутність гарантій справедливого вирішення справ у суді та недоступність безкоштовної допомоги для малозабезпечених прошарків суспільства. Серед позитивних моментів, притаманних для більшості регіонів було згадано дотримання права зборів і об'єднань.

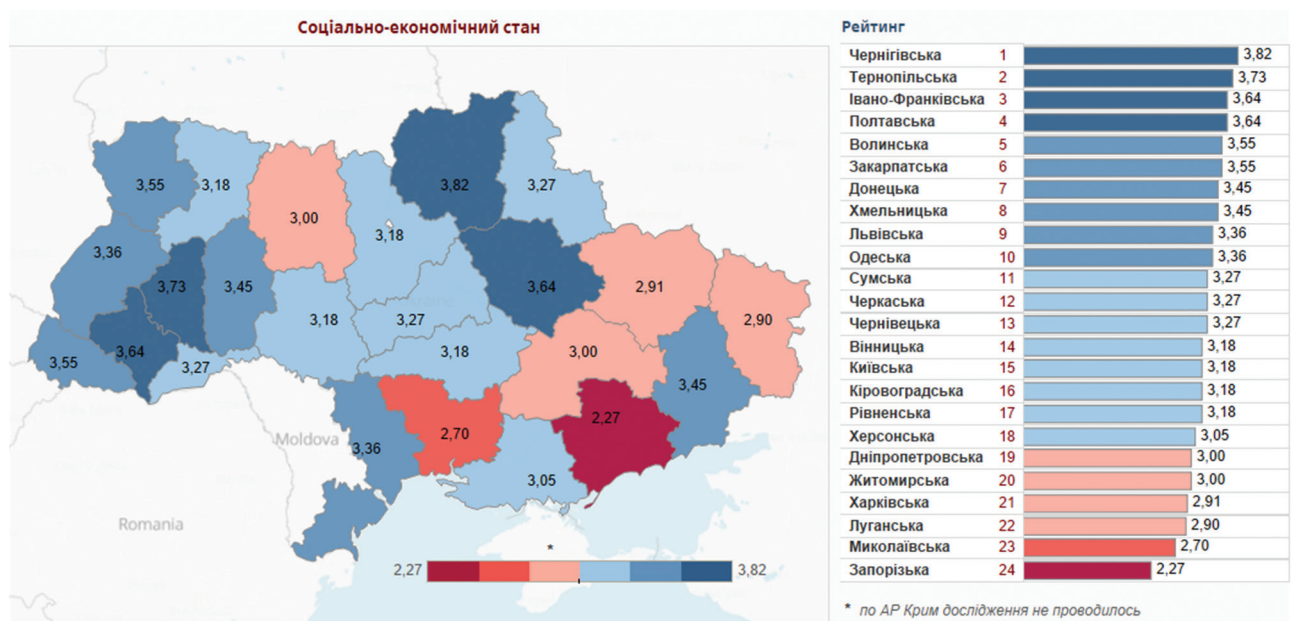

Рис 3. Індекс за блоком «Соціально-економічний стан»

Усереднені експертні оцінки, що отримали регіони України за блоком **«Соціально-економічний стан»**, представлені на рис. 3. Найвищі оцінки здобули Чернігівська (3,82), Тернопільська (3,73), Івано-Франківська та Полтавська (по 3,64 бали), Волинська (3,55) області. Нижні позиції рейтингу розподілились між Житомирською (3,00), Харківською (2,91), Луганською (2,90), Миколаївською (2,70) та Запорізькою (2,27) областями. Для лідерів даного рейтингу були притаманними високий ступінь дотримання прав громадян на отримання освіти, ступінь легкості відкриття бізнесу, наявність достатніх гарантій задоволення базових життєвих потреб, відсутність дискримінації будь-яких категорій населення щодо доступу до роботи або соціальних гарантій. Проблемними питаннями для областей з низькими оцінками виявились: недодержання органами місцевого самоврядування законодавства України щодо регулювання підприємницької діяльності; високий рівень залежності підприємців від владних осіб; відсутність допомоги і підтримки малого підприємництва з боку місцевої влади; високий ризик рейдерських атак.

Рис. 4 формує уявлення стосовно розподілу позицій областей за блоком **«Громадська активність і самоорганізація громадян»**. Поступовим підвищенням соціальної відповідальності населення та громадського контролю відзначились топ-5 регіонів України, а саме: Хмельницька та Черкаська (3,78), Івано-Франківська і Тернопільська (3,56), Львівська та Кіровоградська

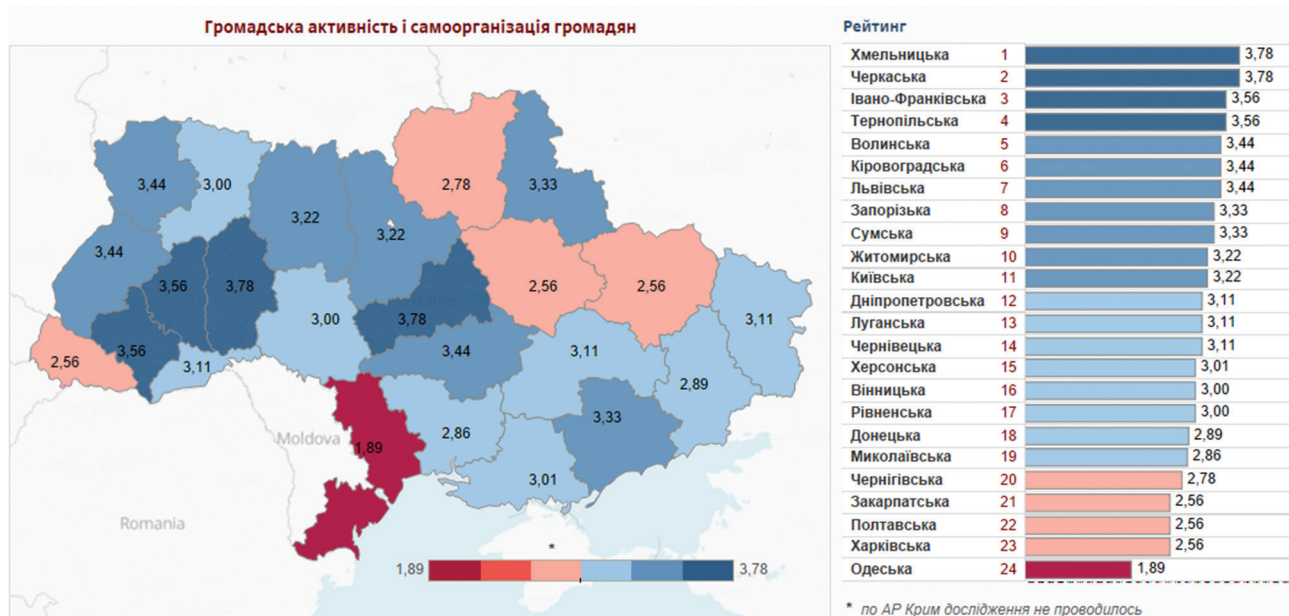

Рис 4. Індекс за блоком «Громадська активність і самоорганізація громадян»

(3,44) області. Чернігівська (2,78), Полтавська, Закарпатська та Харківська (по 2,56 бали), Одеська (1,89) області були охарактеризовані як регіони, де спостерігається вкрай низький рівень зрілості громадянського суспільства, а середовище неурядових громадських організацій нездатне виконувати покладені на нього функції внаслідок домінування приватних інтересів над суспільними та, відповідно, втрату репутації й брак довіри з боку більшості населення.

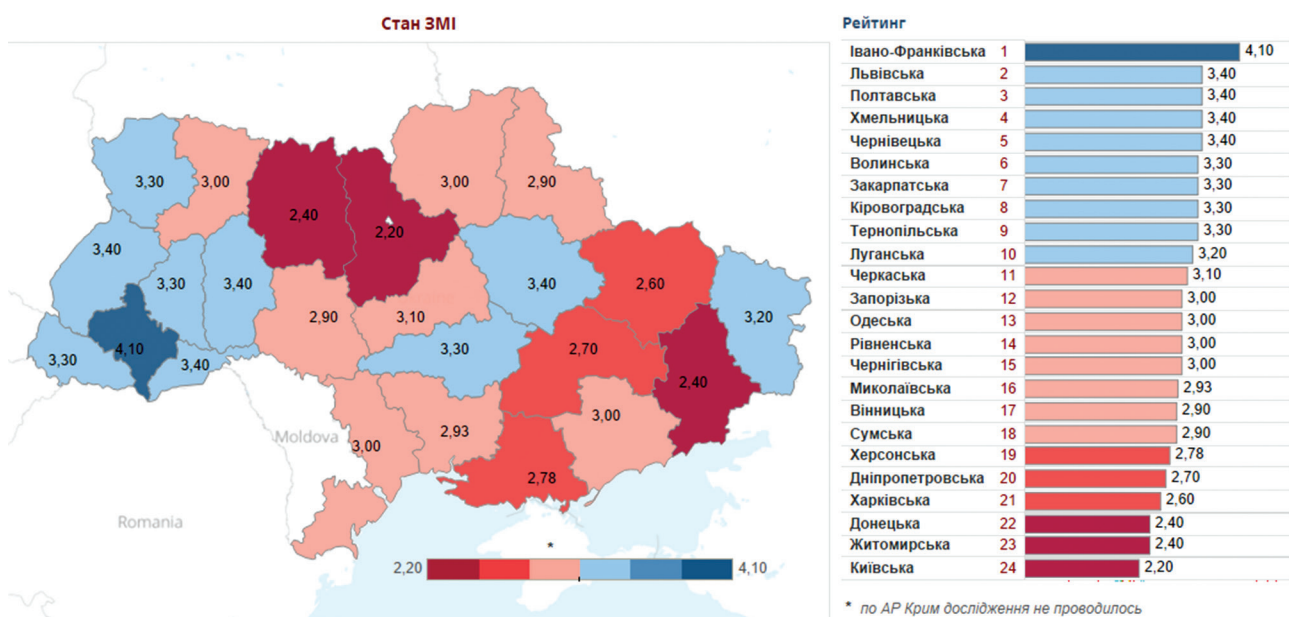

Рис 5. Індекс за блоком «Стан ЗМІ»

Рейтинг регіонів за блоком “Стан ЗМІ” відображає рис. 5. Зі значним відривом у ньому лідує Івано-Франківська область (4,10). Ринок ЗМІ тут відрізняється помітно вищим рівнем конкуренції, ніж в решті областей. Найнижчі оцінки від експертів здобули Дніпропетровська (2,70), Харківська (2,60), Донецька і Житомирська (по 2,40 бали), Київська (2,20) області. Поряд із загальноукраїнською проблемою відсутністю помітного впливу на формування громадської думки, для цих областей притаманним є високий рівень залежності від певних медіа-груп, власників бізнесу, політичних партій, органів виконавчої

влади та органів місцевого самоврядування. Знижували загальну оцінку також недостатній професіоналізм, заангажованість журналістів, а також наявність значної частки замовних матеріалів. Потрібно відмітити, що в усіх регіонах України більшою довірою громадян користуються інтернет-ЗМІ як більш незалежні, безсторонні й оперативні в порівнянні з традиційними ЗМІ.

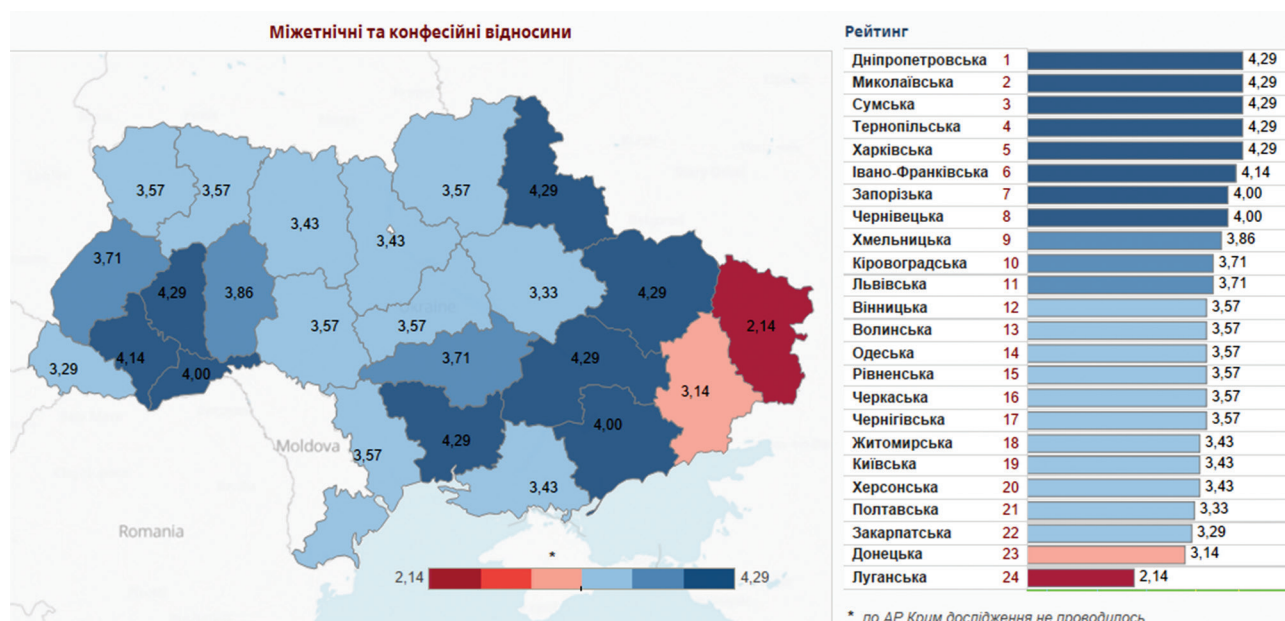

Рис 6. Індекс за блоком «Міжетнічні та конфесійні відносини»

Ранжування областей за блоком **“Міжетнічні та конфесійні відносини”** зображено на рис. 6. По 4,29 бали отримали Тернопільська, Сумська, Дніпропетровська, Харківська та Миколаївська області, що дозволило їм очолити рейтинг. Загалом експертні оцінки свідчать про формування доволі толерантних міжнаціональних взаємовідносин в усіх регіонах України. Більш проблемним аспектом визнано конфесійні відносини, зокрема, протистояння УПЦ проти УПЦ КП, котре, хоча й не набуло статусу серйозного публічного конфлікту, відмічене у багатьох областях. Нижні сходинки зайняли Житомирська (3,43), Полтавська (3,33), Закарпатська (3,29), Донецька (3,14) та Луганська (2,14) області. Не зважаючи на різну регіональну специфіку, спільним для них є слабкість інституційного середовища для вирішення та попередження конфліктів у даній сфері. На рис. 7 представлено результати оцінки регіонів за показниками блоку **“Політична активність, партії, вибори”** Івано-Франківська (3,93), Хмельницька (3,64), Рівненська (3,50), Тернопільська та Сумська (по 3,36 бали). Однак це не означає відсутність у них таких типових для України проблем як: непрозорість фінансування політичних партій, їх пасивність у міжвиборчі періоди. Порівняно високі оцінки регіони-лідери отримали за плюралізм партійного представництва, конкурентність виборчого процесу, низький рівень використання брудної агітації. В областях, що опинилися на нижніх щаблях рейтингу (Житомирська (2,71), Харківська (2,64), Миколаївська (2,58), Одеська (2,57), Дніпропетровська (2,29)), простежується невідповідність передвиборчих обіцянок депутатів їх реальним діям, очевидна залежність партійних осередків від окремих приватних осіб та бізнес-структур, використання незаконних виборчих технологій.

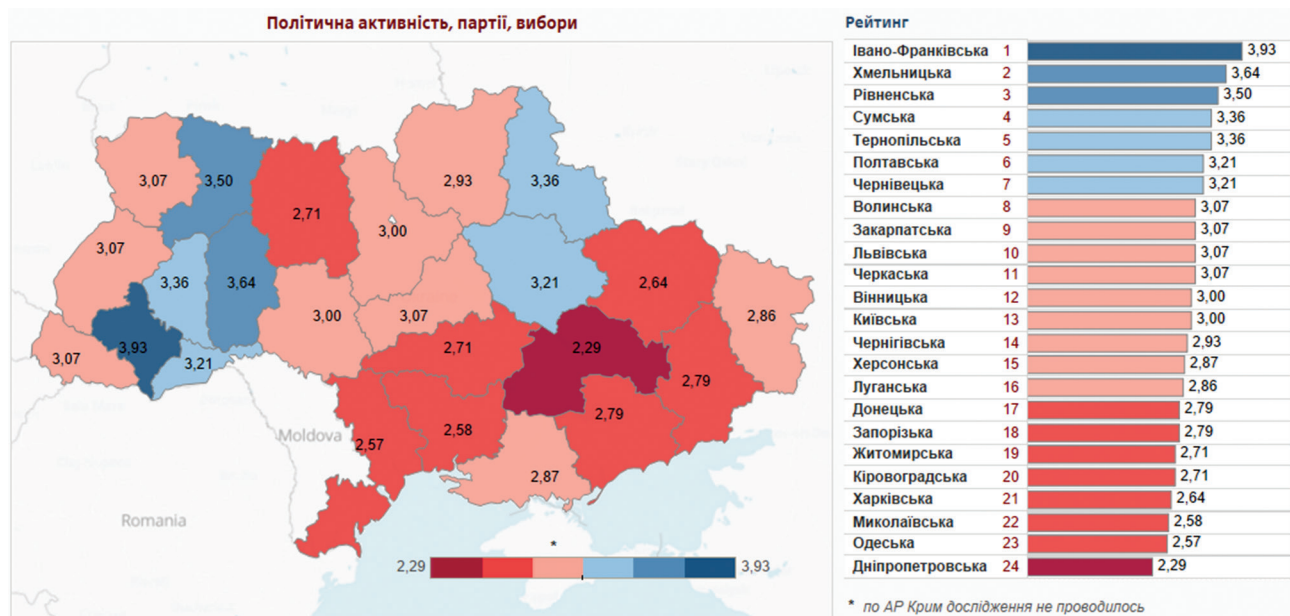

Рис 7. Індекс за блоком «Політична активність, партії, вибори»

Регіональний рейтинг за блоком «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» подано на рис. 8. Перші місця розподілились між Тернопільською та Вінницькою (по 3,56 бали), Івано-Франківською, Хмельницькою

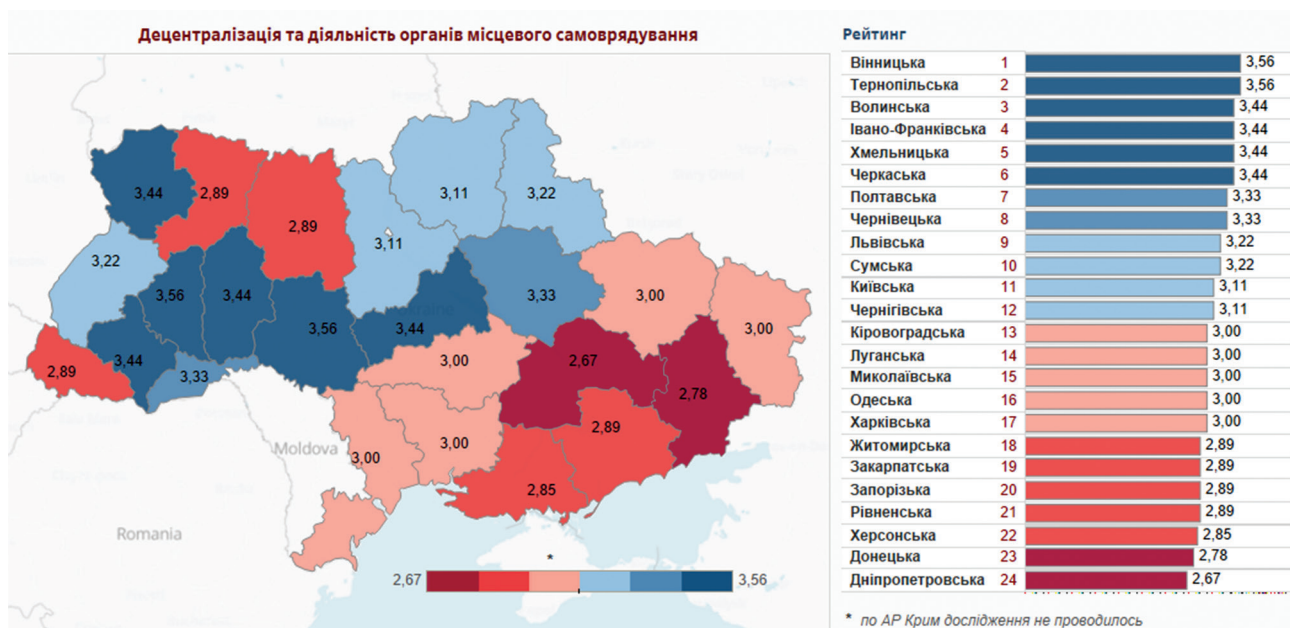

Рис 8. Індекс за блоком «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»

та Волинською (по 3,44 бали) областями. Серед сильних сторін вказаних регіонів експертами було згадано: поступове підвищення довіри місцевого населення до реформи децентралізації, що підкріплювалось успішними прикладами реалізації раніше недоступних соціально-інфраструктурних проектів у створених ОТГ; готовність органів місцевого самоврядування до конструктивного діалогу та співпраці з громадськістю. Чинниками-дестимуляторами даного блоку у більшості регіонів України стали: нерозуміння сутності та переваг реформи як представниками органів влади, так і громадськістю; гальмуванням темпів децентралізації через чиновницький спротив; відсутність економічно обґрунтованого плану розвитку ОТГ, що на фоні ймовірного субвенцій у межах політики регіонального розвитку несе

у собі ризик поглиблення територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Особливо гострими є ці проблеми для Закарпатської та Житомирської (по 2,89), Херсонської (2,85), Донецької (2,78) та Дніпропетровської (2,67) областей, що опинились внизу рейтингу.

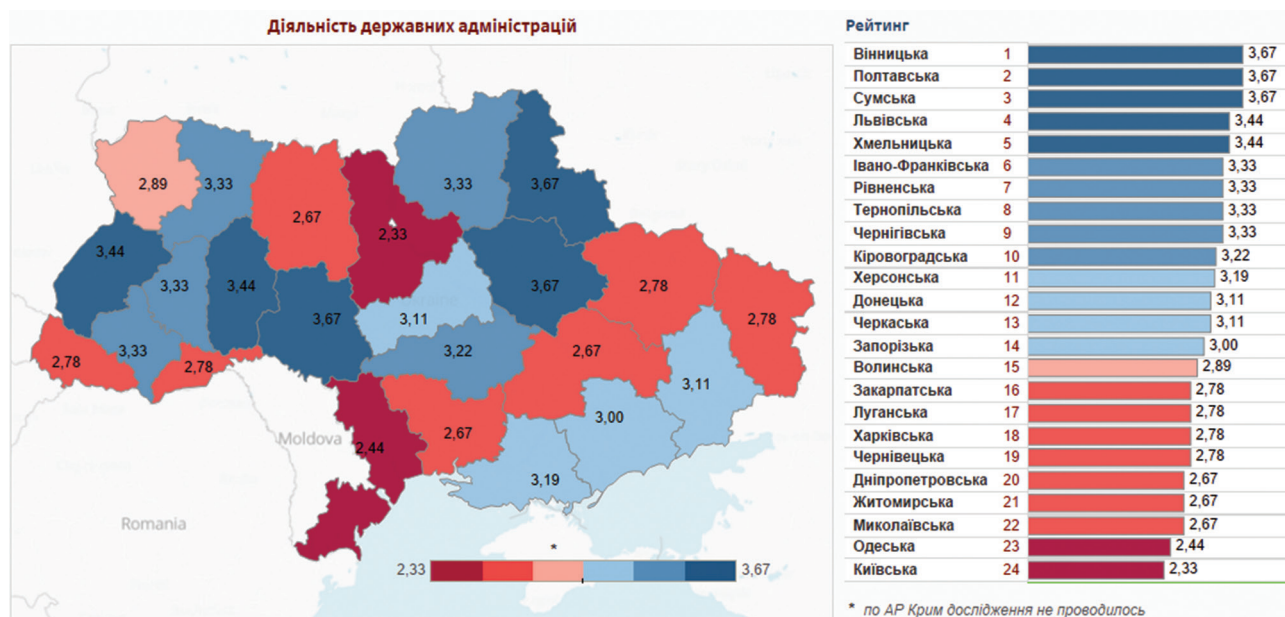

Рис 9. Індекс за блоком «Діяльність державних адміністрацій»

Рис. 9 дозволяє порівняти середні оцінки, що отримали регіони в межах показників блоку **“Діяльність державних адміністрацій”**. Високі бали Сумської, Полтавської та Вінницької (по 3,67 бали), Хмельницької і Львівської (по 3,44 бали) областей пояснюються, серед іншого, високим рівнем співпраці місцевих державних адміністрацій з громадськими організаціями, забезпеченням прозорості прийняття рішень органами місцевої влади та належного висвітлення у ЗМІ результатів діяльності. Найнижчі оцінки здобули від експертів державні адміністрації Дніпропетровської, Житомирської, Миколаївської (по 2,67 бали), Одеської (2,44) та Київської (2,33) областей за непрозоре проведення конкурсів на посади, формальне функціонування громадських рад, неефективне виконання місцевих бюджетів та програм соціально-економічного розвитку.

Позиції областей за блоком **“Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура”** відображено на рис. 10. Оскільки даний блок є одним із найбільш проблемних з точки зору перебігу відповідних демократичних перетворень, навіть у регіонах, що перебувають у топ-5 рейтингу (Кіровоградська (3,23), Полтавська (3,08), Чернівецька та Рівненська (по 3,00 бали), Хмельницька (2,92)) наявні суттєві проблеми з узгодженістю діяльності між різними ланками правоохоронних органів, між судовою владою та правоохоронними органами, публічністю правоохоронних органів, рівнем кваліфікації правоохоронців, корупційними проявами у цій сфері. Більш позитивно була оцінена діяльність національної поліції, відмічене поступове зростання до неї довіри з боку населення. Серед факторів, що “потягнули” Київську (2,23), Чернігівську та Харківську (по 2,15 бали), Черкаську (2,00), Миколаївську (1,95) області вниз рейтингу: неефективність роботи слідчих органів поліції та прокуратури, їх неготовність системно боротися проти організованої злочинності, зростання загального рівня кримінальних правопорушень.

Загальноукраїнський рейтинг за найпроблемнішим блоком **“Корупція”**

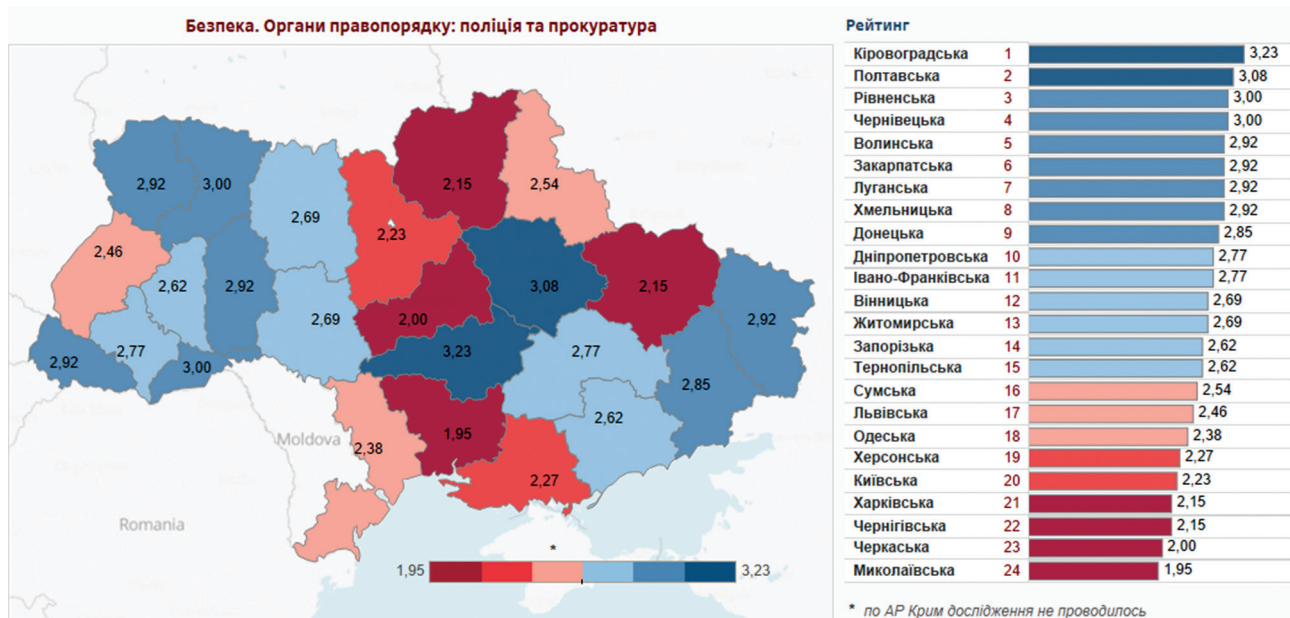

Рис 10. Індекс за блоком «Безпека. Органи правопорядку: поліція та прокуратура»

демонструє рис. 11. Експертами було відмічено наявність корупційних проявів в усіх сферах суспільного життя. Головне, що відрізняє регіони з найвищими оцінками від регіонів з найнижчими оцінками, – це власне рівень корупції та специфіка діяльності щодо виявлення та запобігання корупційним проявам. Так,

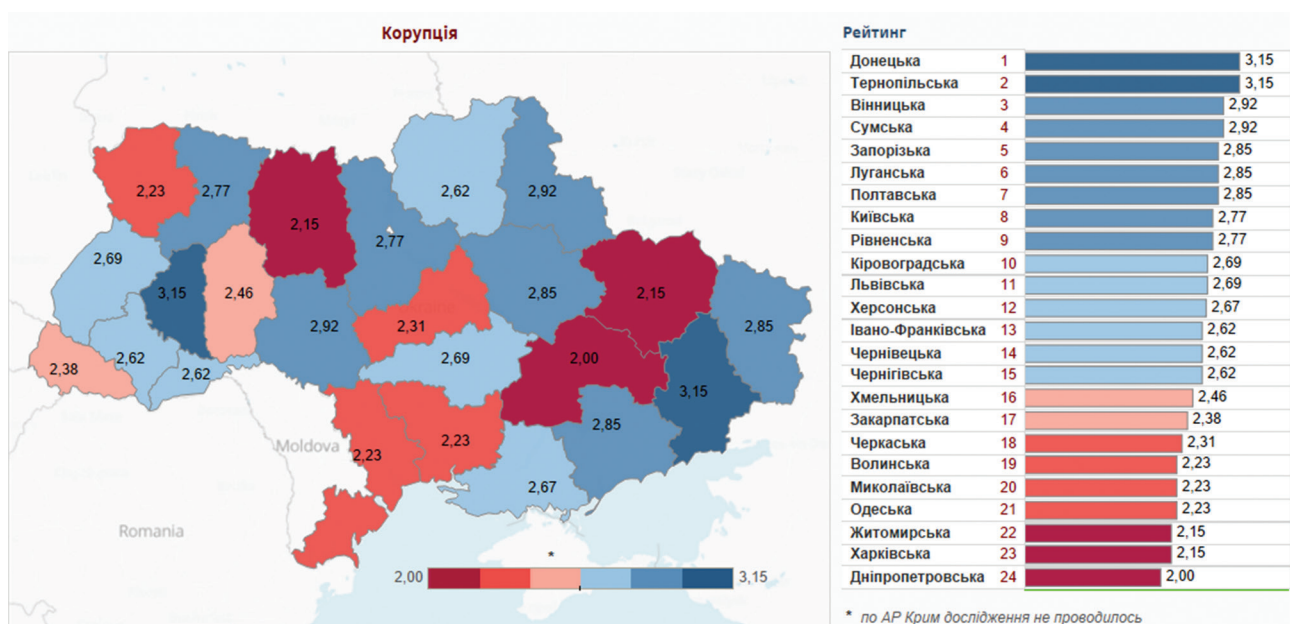

Рис 11. Індекс за блоком «Корупція»

у Тернопільській та Донецькій (по 3,15 бали), Сумській та Вінницькій (по 2,92 бали), Полтавській (2,85) областях рівень корупції оцінюється як середній та нижче середнього. Робота офіційних структур у сфері протидії корупції системністю та послідовністю не відзначається. Значно більшу роль у цьому відіграють ЗМІ та громадський сектор. Найвищий рівень корупції за оцінками експертів притаманний Миколаївській та Одеській (по 2,23), Харківській та Житомирській (по 2,15 бали), а також Дніпропетровській (2,00) областям. Важливо наголосити, що саме в цих регіонах існує висока загроза для громадських активістів, котрі проводять антикорупційні розслідування. Типовим для всіх областей України є висока терпимість більшості населення до хабарництва, кумівства, пасивність та недовіра до участі в антикорупційних ініціативах.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

ЖИГАДЛО ВАДИМ,

*Аналітик, менеджер проектів з розвитку територій,
ГО «Подільська агенція регіонального розвитку»*

Резюме. За результатами дослідження Індексу демократичного розвитку Вінницька область, як і решта областей України, відноситься до категорії «змішаний/перехідний регіон». Показник Індексу становить 3,13, причому специфікою Вінниччини може вважатись високий рівень довіри саме до місцевих органів влади.

Опис дослідження. Ключовий метод – експертне анкетне опитування: анкети надсилалися електронною поштою або надавалися особисто. Основний масив анкет був заповнений експертами у грудні 2016 року. Підбір експертів у Вінницькій області здійснювався на основі таких критеріїв: фаховість, авторитет, знання досліджуваної сфери (одного із 10 блоків опитування), включення представників різних соціальних ролей із сфери (надавачі і отримувачі «послуг», захисники прав, активісти, дослідники тощо). Щодо географічного зрізу – переважна більшість експертів представляють обласний центр, який є природнім центром зосередження інформації з територіальних одиниць області, а також точкою тяжіння фахового потенціалу.

В ході дослідження було надано/розіслано 77 анкет для 55 потенційних експертів за всіма 10 блоками дослідження. Відповіді отримано від 42 експертів загальною кількістю 59 анкет. Варто зазначити, що один експерт міг заповнити 2 чи навіть 3 анкети (проте 71% експертів заповнювали по 1 анкеті). В середньому на кожен блок отримано оцінки від майже 6 експертів (5,8 – середнє). Деякі експерти відмовлялись брати участь в опитуванні (з різних причин), деякі з тих, з ким спілкування відбувалось через е-мейл, проігнорували запрошення про участь. Найпроблемнішим виявився блок щодо соціально-економічного стану в плані залучення саме діючих підприємців (або не знаходили часу на анкетування/не цікавить участь, або уникали контакту – можливо через певну боязнь чи недовіру до опитувань загалом).

Профіль експертів за сферою діяльності: громадські активісти/волонтери – 28,3%, журналісти/працівники ЗМІ – 19,6%, адвокати/правозахисники/юристи – 15,2%, політологи/соціологи – 10,9%, держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування – 8,7%, підприємці/економісти – 6,5%, інші – 10,9%. За критерієм статусу експерти ідентифікували себе як незалежні експерти (45%), вища керівна ланка організації (45%), середня керівна ланка організації (10%).

Відповіді експертів у анкетах та їх середній бал по кожному із блоків порівнювались із показниками за результатами загальнодержавних досліджень та соціологічних опитувань. Загальна тенденція: існує сильна кореляція даних цих досліджень (національний та обласний рівні) із наданими оцінками від експертів.

Результати дослідження. Серед 24 регіонів України Вінницька область з Індексом 3,13 знаходиться на 11 місці у загальному рейтингу та відноситься до категорії «змішаний/перехідний регіон». Середній показник у рейтингу – 3,05 (при цьому найкращий – 3,48, найгірший – 2,75).

Серед 10 складових, які сформували інтегральний показник рівня розвитку демократії у Вінницькій області, найбільше сприяли зростанню фінального показника загальні оцінки таких блоків як *«Діяльність державних адміністрацій»* (3,67), *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (3,57), *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,56). Серед причин цього варто зазначити впровадження реформи місцевого самоврядування (що додатково позитивно вплинуло на оцінки місцевих органів влади), а також відсутність в області масових відкритих міжетнічних та міжконфесійних протистоянь. До блоків, які зменшували фінальний показник обласного Індексу, відносяться *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,69), а також стану реалізації захисту прав людини, зокрема стану правосуддя (2,78). Причини цього як у загальній недовірі до систем правопорядку та правосуддя, так і в низькій ефективності роботи даних структур. Відчутно нижчими за середнє по області виявились також оцінки стану ЗМІ (2,90) та проблема корупції (2,92).

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Загальна оцінка експертами цієї сфери у Вінницькій області знаходиться всього лише на рівні 2,69, хоча він і є вищим від середнього по Україні (2,63). За цим показником Вінниччина знаходиться на 7 місці (найкращий показник – 3,23, найгірший – 1,95). На думку експертів, найбільшими проблемами на рівні області є низький рівень знань правоохоронців, неефективність роботи із реагуванням (в т.ч. швидкість приїзду на виклики) та подальшим розслідуванням правопорушень та злочинів, боязнь підлеглими керівника, а не закону, відчуття безкарності за власні незаконні дії, а також загальна закритість системи. Основна ж проблема – відсутність якісних кадрів в органах поліції та прокуратури. І як причина, і як наслідок ситуації – низький рівень довіри громадян до правоохоронних органів та небажання співпрацювати з ними. Найкращою особливістю експерти відзначили початок роботи нової патрульної поліції.

Однією із найнижчих у Вінницькій області є також оцінка *«Стану реалізації захисту прав людини, зокрема стану правосуддя»* – 2,78. Регіон посідає 10 місце у рейтингу разом із ще двома областями, де середнє по блоку складає 3,03 (найвищий показник – 3,61, найнижчий – 2,57). Варто зазначити, що оцінки експертів на першу частину питань блоку (щодо захисту прав людини) є значно вищими від тих, які стосуються сфери правосуддя. В цій частині низькими є оцінки щодо гарантування на практиці рівності прав усіх членів суспільства та права на повагу гідності людини, а також свободи від переслідувань і залякування осіб, які працюють у сфері захисту прав людини (вочевидь, це є наслідком фальсифікації гучної кримінальної справи проти вінницького правозахисника Дмитра Гройсмана у 2011-2013 роках).

До негативних особливостей Вінниччини у сфері правосуддя експерти відносили упередженість судових органів при розгляді окремих кримінальних чи цивільних справ, зовнішній вплив на прийняття рішень у судах, низький рівень знань серед суддів, повільні темпи розгляду справ, а також корупцію. Згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного КМІС у листопаді

2015 року, мешканці області вважають судову систему найбільш корумпованою (59,5%) після сфери медицини (65,8%). Серед кращих особливостей по даному блоку експерти зазначали доступність безоплатної правової допомоги тим, хто її потребує, та забезпечену можливість для виступу з протестом (для прикладу, у Вінницькій області на кінець 2016 року до органів місцевого самоврядування надійшло 110 повідомлень про мирні зібрання, жодне з яких не було заборонено судом).

Порівняно низьку підсумкову оцінку отримав блок *«Стан ЗМІ»* – 2,90, за яким Вінницька область посідає 8 місце (середнє – 3,04, найкращий показник – 4,10, найгірший – 2,20). Найбільшою проблемою експерти відзначили залежність від власників місцевих ЗМІ, які не є самоокупним бізнесом, а виконують роль рупора для органу влади чи приватного власника. До проблем також відносяться вплив власників на редакційну політику та порівняно невисокий професійний рівень журналістів, що спричиняє падіння якості та кількості авторських матеріалів. Так, за інформацією ІМІ у 50% матеріалів регіональних газет джерелами інформації є прес-релізи, офіційні особи та сайти офіційних структур, а для Інтернет-видань цей показник сягає 58%. До позитивів відносяться намагання дотримання журналістських стандартів та відносна збалансованість матеріалів, а також широкий спектр ЗМІ в області.

Показник *«Корупції»* становить 2,92 і є ще одним блоком, який зменшує обласний Індекс. Проте в загальноукраїнському рейтингу Вінниччина ділить ще з одним регіоном 2 місце (середнє – 2,60, найкращий показник – 3,15, найгірший – 2,00). Також результати опитування експертів корелюють із відповідними дослідженнями: рівень корупції найвищий у сферах правопорядку і правосуддя, у політичній та службовій сферах, а також у медицині та освіті. Основною проблемою у цій сфері є висока терпимість громадян до корупції та «кругова порука», кумівство.

Два наступні блоки опитування (*«Громадська активність і самоорганізація громадян»* та *«Політична активність, партії, вибори»*) наближаються до середнього значення по Вінницькій області і мають однаковий показник – 3,00. За оцінюванням блоку громадської участі Вінниччина посідає 8 місце (середнє – 3,11, найкращий показник – 3,78, найгірший – 1,89). До проблем у цій сфері експерти віднесли низький професійний рівень активістів та небажання вчитися, певний популізм і розпорошеність НУО та невміння працювати разом, відсутність розуміння в обласній владі як можна ефективно залучати громадськість, низька громадська активність у великої частини районних центрів, відсутність третини НУО обласного центру в Інтернеті (як наслідок – для влади та донорів їх немає). Крім того, у Вінницькій області відсутні класичні аналітичні центри, хоча є організації, які, за потреби, періодично готують аналітичні матеріали. В той же час, станом на 2015 рік Вінниччина займала перше місце за кількістю зареєстрованих органів самоорганізації на 10 тис. населення (середній показник по Україні – 0,8), а також експерти відзначають високий потенціал, що існує в громадськості.

За результатами оцінювання блоку *«Політична активність, партії, вибори»* (3,00) Вінницька область посідає 7 місце (середнє – 3,01, найкращий показник –

3,93, найгірший – 2,29). Основними проблемами цього блоку експерти назвали непрозорість фінансових наповнень та видатків партій, залежність від окремих осіб та певна клановість місцевих партійних осередків, активізація партійної діяльності переважно під вибори, проблема кваліфікації членів комісій під час виборів, намагання використання адмінресурсу. Крім того, серйозною проблемою політичної активності на Вінниччині є постійна боротьба за посади провладної партії (БПП «Солідарність») та інших партій, які називають себе опозицією (ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Радикальна партія Олега Ляшка).

Незначний позитивний вплив на величину Індексу демократичного розвитку Вінницької області справляє блок *«Соціально-економічний стан»* із показником 3,18. За ним регіон ділить з іншими трьома областями 8 місце в рейтингу (середнє – 3,25, найкращий показник – 3,82, найгірший – 2,27). До особливостей області варто віднести низький рівень захисту здоров'я населення, низький рівень доходів та високий – безробіття, потреби у модернізації інфраструктури, в удосконаленні освітньої галузі регіону. Крім того, за оцінками експертів, багато підприємців працюють на межі рентабельності.

Одним із найвищих показників за блоками дослідження інтегрального Індексу Вінниччини є оцінка *«Міжетнічних та конфесійних відносин»* – 3,57. За цим показником регіон ділить з іншими п'ятьма областями 6 місце (середнє – 3,69, найкращий показник – 4,29, найгірший – 2,14). До особливостей області експерти віднесли надання органами влади певних преференцій представникам УПЦ МП та неуніфікованість релігійних календарів християнських конфесій (що полегшило б проведення спільних богослужінь). Найбільш помітним в області за минулий рік стало питання будівництва храму УПЦ КП в парку «Хімік» у Вінниці (місцеві мешканці виступили не проти храму, а за збереження цілісності рекреаційної зони). З позитивом у цьому блоці були відзначені мирне співжиття різних етносів і конфесій та забезпечена можливість для діалогу між ними, а також приділення уваги культурним заходам нацменшин (фестивалі, дні національної кухні, традиції).

Решта два показника є найвищими не лише на Вінниччині, а й в Україні загалом: *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,56) та *«Діяльність державних адміністрацій»* (3,67). Тут варто зазначити, що простежується регіональна специфіка: тенденція мешканців області (особливо у м. Вінниця) більш позитивно оцінювати діяльність своєї місцевої влади, ніж це відбувається в решті областей України, що підтверджується опитуванням КМІС та корелюється з дослідженнями МРІ, Фонду «Дем.ініціативи» та ЦЕДЕМ. Значним чином це досягається доволі ефективною роботою місцевої влади та правильно побудованим піаром на цьому базисі. Крім того, якщо додати показники двох вищезазначених блоків опитування – то Вінниччина буде безумовним лідером (7,22 проти найближчого показника з 7,0).

Загалом, середнім значенням по блоку *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* є 3,13 (найгірший показник – 2,67). Найбільш проблемним питанням у Вінницькій області, за оцінками експертів, є нерозуміння аспектів реформи як представниками органів влади, так і громадськістю, що спричиняє певний спротив голів місцевих рад (до того ж деякі просто бояться

втратити посаду). Найбільшим позитивом є те, що громади отримують кошти на власний розвиток та показують приклад ефективної роботи своїх місцевих рад. Разом з тим, відстежується зацікавленість мешканців Вінниччини у формуванні керівництва новоутворених ОТГ: висока явка на місцеві вибори, що пройшли в грудні 2016 року, – в середньому 53,2%. Зазвичай явка виборців на позачергових місцевих виборах коливається в районі 20-25%.

Середнім значенням по блоку *«Діяльність державних адміністрацій»* є 3,06 (найгірший показник – 2,33). До проблемних питань у Вінницькій області експерти відносять уникнення реального розгляду незручних питань, невчасну підготовку проектів рішень з їх належним оприлюдненням за 20 днів, а також певна конкуренція між ОДА та Вінницькою МР. Позитивом є відкритість до діалогу, залучення представників інтелектуального і бізнесового середовища до перспективних проектів області. Крім того дослідження КМІС показує, що на думку мешканців Вінниччини місцеві органи влади мають в 2-3 рази сильніше бажання подолати корупцію, ніж інші органи влади. Також серед жителів регіону на кінець 2015 року зафіксоване відчутне зростання довіри до місцевих органів влади при майже незмінному рівні довіри до інших владних органів (місцевим органам влади довіряли в Україні 22,5% опитаних, а в області – 37,5%, обласним радам в Україні 6,7%, в області – 11,0%).

Висновки і рекомендації. Отже, аналіз складових інтегрального Індексу демократичного розвитку Вінницької області показує, що в регіоні простежується загальноукраїнська тенденція недовіри до органів правоохорони та правосуддя і критично низька оцінка їх діяльності, високий рівень корупції у всіх сферах життєдіяльності, порівняно низька оцінка стану ЗМІ. Ці показники негативно впливають на рівень демократії Вінниччини та не сприяють дотриманню прав та свобод місцевих громадян чи покращенню соціально-економічного стану області. Решта показників є відносно прийнятними в масштабах України (де середнє значення дорівнює 3,04) з одночасним позитивним впливом на інтегральний Індекс блоків, які характеризують діяльність місцевої влади та процес децентралізації, а також характер міжетнічних та конфесійних відносин.

Одним із головних напрямків для вдосконалення, на який звертають увагу експерти, є кадрове забезпечення. Воно стосується більшості суспільних сфер: правоохоронної та судової діяльності, медіа та громадських організацій, місцевого самоврядування, виборчого процесу, медицини тощо. Тому тут доцільно проводити відповідні обласні навчання і тренінги (пере)підготовки кадрів по кожній із сфер. У цьому руслі експерти також рекомендують запровадити в регіоні відкриті конкурси на посади керівників силових структур, а також відкрити переатестацію працівників прокуратури області за результатами їх роботи. Аналогічно кадрова проблема негативно впливає на виборчу сферу і може бути значно поліпшена в результаті запровадження інструменту ліцензування членів ДВК, ТВК для організації професійної і якісної роботи виборчих комісій.

Дуже важливим чинником покращення стану із демократичністю у регіоні є продовження реформ, зокрема судової та децентралізаційної. Як один із елементів удосконалення у судовій сфері експерти пропонують запровадження систематичних кваліфікаційних іспитів суддів на професійну придатність.

У сфері децентралізації – оперативне внесення змін до законодавства для вирішення проблем новостворених ОТГ. Подальшого свого розвитку потребують започатковані на державному рівні антикорупційні заходи, зокрема, перехід до виховання змалку нульової терпимості до корупції.

Не менш важливим напрямком для вдосконалення є розбудова регіонального соціального капіталу: органи місцевої влади, правоохорони та правосуддя, надавачі медичних та освітніх послуг, політичні партії мають стати прозорими, відкритими та зрозумілими для громадян, з іншої сторони – жителі області мають розуміти порядок взаємодії з цими органами (через відповідні навчання). Сюди ж варто віднести і навчання основам організаційного розвитку представників місцевих НУО, щоб їхня кількість переростала у якість. Доцільно говорити і про громадський моніторинг за діяльністю партій, особливо в частині їх фінансування. Окремо експерти вказують на потребу переходу обласних та районних ЗМІ на принцип самоокупності для зменшення їх залежності від власників, або, як альтернативу, – створення ЗМІ громадських організацій.

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ

*БЕЗВЕРБНИЙ ДМИТРО,
Експерт ЛМГО «Центр Політичного
Аналізу та Виборчого Консалтингу»*

Резюме. У загальному рейтингу Індексу демократичного розвитку регіонів України Волинська область займає 10 місце (показник – 3,14). Таким чином, Волинь відноситься до областей із посереднім розвитком демократії. Найбільший демократичний поступ спостерігається у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин (3,57), а найбільш проблемною є корупційна сфера (2,23).

Опис дослідження. В основному дослідження базується на опитуванні місцевих експертів за 10 тематичними блоками. А саме: правосуддя, соціально-економічна ситуація, громадська активність і самоорганізація громадян, стан ЗМІ, міжетнічні та міжконфесійні відносини, політична активність, децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування, якість роботи державної адміністрації, безпека, корупція. Зокрема, було опитано 40 експертів. З них – 13 журналістів, 11 громадських активістів, 7 освітян, 3 політологи, 2 підприємці, 2 державних службовці, 1 політичний діяч, 1 адвокат.

Задля об'єктивного опису ситуації з розвитком демократії в області було опрацьовано наступні вторинні джерела інформації: річна та щомісячна зведена інформація, підготовлена Головним управлінням статистики у Волинській області, аналітичні матеріали, підготовлені ЛГО «Центр Політичного Аналізу та Виборчого Консалтингу («Політичні підсумки року»), Асоціацією регіональних аналітичних центрів («Регіони України», «Індекс євроінтеграційного економічного поступу регіонів України»), Громадянської мережі ОПОРА («Індекс публічності органів місцевого самоврядування», аналітичні звіти за підсумками кампанії моніторингу за виборами), Інституту масової інформації («Барометр свободи слова», «Моніторинг джинси», «Моніторинг журналістських стандартів»), аналітичні матеріали найбільш рейтингових місцевих Інтернет-видань. Варто зазначити, що результати експертного опитування та інформація з вторинних

джерел не суперечать одне одному.

Серед особливостей самого процесу дослідження Індексу демократичного розвитку Волинської області варто відзначити: активність у заповненні анкет експертів, які представляють громадську сферу та журналістику; пасивність підприємців, релігійних діячів, адвокатів; мала кількість місцевих аналітичних центрів і, як наслідок, брак якісної вторинної інформації за окремими тематичними блоками; складність збору даних за інформаційними запитами (державні посадовці затримували надання інформації, що стосується кількості проведених в області мирних зібрань).

Під час проведення експертного опитування виникали проблеми, пов'язані з браком та пасивністю експертів за окремими темами. Мова йде про міжетнічний та міжконфесійний, соціально-економічний блоки питань. Також, частина експертів заповнювали анкети неякісно (пропускали деякі питання, недобросовісно відповідали на відкриті запитання). Такі анкети не було враховано.

Результати дослідження. За результатами дослідження, Індекс демократичного розвитку Волинської області становить 3,14 з можливих 5 балів. Таким чином, поступ демократичних процесів у регіоні перебуває на серединному рівні розвитку. Щодо загального рейтингу областей України за цим показником, то Волинь займає у ньому 10 позицію (між Рівненською та Вінницькою областями). На думку експертів, блоками, які сприяли підвищенню загального Індексу Волині, є: *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (3,57), *«Соціально-економічний стан»* (3,55), *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (3,44) та *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,44). Натомість, найбільш проблемними тематичними блоками було визначено: *«Корупція»* (2,23), *«Діяльність державних адміністрацій»* (2,89), *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,92) та *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* (2,94).

«Міжетнічні та конфесійні відносини» (3,57). В цілому експерти оцінюють ситуацію у цій сфері як спокійну і таку, де переважає взаєморозуміння та повага. Хоча українська влада не дуже сприяє розвитку міжетнічних та конфесійних відносин на Волині, самі представники різних етносів та конфесій дбають про розвиток своїх громад та намагаються ставитись один до одного толерантно. Водночас, найбільш проблемними моментами є: конфлікт між представниками УПЦ та УПЦ КП, складні умови розвитку мусульманської громади, складні умови розвитку ромської громади.

«Соціально-економічний стан» (3,55). Експерти зазначають, що основними позитивними тенденціями цієї сфери є: стабільний розвиток середніх та великих промислових підприємств; поступове становлення стійкого пропарку міцних середніх с/г виробників; відносно мінімальний рівень забруднення області; поступовий розвиток транспортної інфраструктури. Водночас найбільш серйозними проблеми у цій сфері визначено: відсутність державної підтримки малого та середнього бізнесу; законодавчі нововведення, які значно ускладнюють роботу малого та середнього бізнесу; високі кредитні ставки; зниження купівельної спроможності населення.

«Громадська активність і самоорганізація громадян» (3,44). На думку експертів, на Волині спостерігається повільне зростання громадської активності та самоорганізації населення. Факторами, які за останні роки сприяли цій тенденції, є Революція Гідності, військова агресія Росії в Україні, поступове усвідомлення населенням того, що європейські реформи починаються з кожного громадянина. Водночас, експерти нарікають на несистемну роботу громадських організацій. Відбувається поступова ротація громадських активістів, коли більш досвідчені часто йдуть у політику або тісно співпрацюють з місцевими політиками. Також, однією з важливих проблем у цій сфері, є здебільшого відсутність ефективного діалогу між громадськими активістами та владою.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» (3,44). В окремих районах області адміністративно-територіальна реформа проходить за підтримки та ініціативи районних рад та адміністрацій, на що вказує кількість об'єднаних громад. Водночас, найбільш серйозною проблемою, є саботаж окремих представників органів місцевого самоврядування та небажання окремих керівників районних рад та адміністрацій до впровадження реформ. Щодо діяльності та відкритості органів місцевого самоврядування, то спостерігається поступовий прогрес, хоча часто позитивні зміни гальмуються керівництвом та працівниками таких установ.

«Стан ЗМІ» (3,30). Основними позитивними тенденціями, які характерні для розвитку журналістики на Волині є: активний розвиток Інтернет-ЗМІ; формування кола активних та свідомих молодих журналістів; існування незалежних медіа («Громадське. Волинь», «Четверта влада»). Водночас, до негативів експерти відносять: малу прибутковість ЗМІ, що заважає їм бути неупередженими; значний вплив на медіа олігарха, голови Волинської обласної ради Ігоря Палиці; мала кількість та низька якість розслідувань та аналітичних матеріалів. Серед державних органів, в яких найчастіше порушують права журналістів є: прокуратура, суди, обласна рада, поліція.

«Політична активність, партії, вибори» (3,07). Завдяки регулярним виборам у новостворених ОТГ основні партійні структури завжди перебувають у робочому режимі. Партійна конкуренція під час виборів у регіоні є достатньо серйозною, оскільки декілька політичних сил претендують на зайняття виборних посад. Проте, місцеві організації партії часто відірвані від громадськості, кулуарно ведуть свою роботу. Непоодинокими є факти підкупу виборців або надання інших матеріальних/нематеріальних благ останнім в обмін на голоси під час виборів, але часто доказати це публічно важко. Негативним явищем також є відсутність чітких місцевих політичних (передвиборчих) програм та, як наслідок, неможливість відслідковування їх виконання з боку громадськості.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (2,94). Серед позитивних тенденцій цієї сфери – існування практики громадського тиску та впливу по резонансних справах на прийняття законних і справедливих рішень та винесення вироків у судах, контроль ЗМІ. Водночас, реальної реформи у цій сфері так і не зафіксовано. Органи юстиції традиційно лишаються закритими від громадськості та одними з найбільш корумпованих структур. Кількість принципових та справедливих суддів є мізерною. Висока вартість послуг

адвокатів, судового збору є недоступною для багатьох волинян. Це зменшує можливість рівного доступу населення до захисту своїх прав.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (2,92). Позитивними тенденціями у цій сфері є: ефективна робота патрульної поліції Луцька; діяльність громадського формування «Самооборона Волині», яке забезпечує як допомогу правоохоронцям, так і їх контроль; увага ЗМІ до діяльності працівників поліції та прокуратури, наявність практики звітування керівниками правоохоронних органів. Проте, експерти нарікають на неефективність проведених у цій сфері реформ («псевдолюстрація»), закритості прокуратури перед громадськістю, значній корупції у цій сфері, недосконалості профільного законодавства.

«Діяльність державних адміністрацій» (2,89). Серед позитивів в діяльності цього владного органу експерти назвали більш-менш системну роботу та відкрите невтручання у політичні процеси. Водночас, експерти нарікають на: формалізм посадовців ОДА у залученні громадськості до прийняття та вироблення владних рішень; радянські підходи в роботі керівника ОДА Володимира Гунчика; латентне протистояння облдержадміністрації та обласної ради; неефективну та формальну роботу громадської ради при голові Волинської ОДА.

«Корупція» (2,23). Ніхто з експертів не назвав позитивних тенденцій, як б характеризували ефективні кроки у боротьбі з корупцією на Волині. Експерти наголошують на тотальній корупції в митній, правоохоронній, судовій сферах та медицині (існує така система, за якої не можливо не давати хабарі, щоб провезти товар, захистити свої права, вилікуватись і т.д.). Державні органи не здійснюють ефективних заходів боротьби з цим явищем. Більше того, доведені факти корупції і зловмисники, що вчинили це, часто лишаються непокараними.

Висновки і рекомендації. Серед рекомендацій щодо покращення ситуації з рівнем демократії у регіоні наступні:

– *«Міжетнічні та конфесійні відносини»:* роль держави як медіатора у конфлікті УПЦ та УПЦ КП; максимальне сприяння місцевої влади у вирішенні нагальних потреб етнічних та конфесійних громад Волині;

– *«Соціально-економічний стан»:* створення ефективних державних програм підтримки малого та середнього бізнесу; створення цивілізованого фондового ринку; реалізація ефективної програми створення цивілізованого ринку землі; введення пільг для пенсіонерів та малозабезпечених на купівлю ліків;

– *«Громадська активність і самоорганізація громадян»:* поглиблення діалогу влади та громадськості через взяття певних взаємних зобов'язань у різних сферах; розвиток можливостей використання інструментів прямої демократії; перевірка діяльності громадських організацій (якісних показників), у разі відсутності таких, позбавлення статусу неприбутковості;

– *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»:* перехід від добровільного до примусового об'єднання громад; проведення керівництвом ОДА окремої роботи із представниками тих районних центрів, які саботують або затягують реформу; проведення масової обласної інформаційної кампанії про переваги децентралізації;

– *«Стан ЗМІ»*: активна фінансова підтримка громадою незалежних медіа; стимулювання ринку прозорої реклами у ЗМІ; внесення до законодавства змін, які регламентують підвищення покарань за порушення прав журналістів; внесення якісних змін до програми підготовки журналістів у ВНЗ;

– *«Політична активність, партії, вибори»*: стимулювання громадян не підтримувати ті політичні сили, які ведуть непрозору діяльність, займаються підкупом виборців, не мають чітких програм та не звітують про їх виконання; внесення правок до законодавства щодо зобов'язання партій, депутатів звітувати про фінансові надходження та загальну діяльність перед громадою; внесення змін до законодавства щодо підвищення відповідальності за виборчі порушення;

– *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»*: проведення якісної люстрації судової системи за максимального контролю громадських активістів; створення публічного реєстру порушення прав людини;

– *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»*: підвищення якості законодавства, яке регламентує роботу правоохоронних органів; проведення повторної люстрації з жорсткішими вимогами щодо поновлення правоохоронців у судах;

– *«Діяльність державних адміністрацій»*: зміна керівництва ОДА; надання громадській раді можливості ветоування рішень керівництва облдержадміністрації; підвищення заробітної плати посадовцям ОДА;

– *«Корупція»*: введення більш незалежного та дієвого громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, судової системи, органів державної влади, місцевого самоврядування; розвиток електронної демократії; заохочення діяльності журналістів-розслідувачів та ефективна реакція правоохоронних органів на такі матеріали.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

ЛІТВІНОВ ОЛЕКСІЙ,

Виконавчий директор

ГО «Інститут Громадської Експертизи»

Резюме. На період проведення дослідження спостерігається намагання частини громадян підсилити демократичні інституції та реалізувати на практиці право на участь в управлінні державними справами, що можна вважати результатом подій 2013-2014 рр. З іншого боку, більша частина суспільства є досить пасивною та лише прилаштовується до змін без намагання брати активну участь у них. Падіння рівня життя та зростання майнової нерівності у суспільстві створює також нерівність статусу та можливостей громадян і фактично нівелює наявні демократичні зміни у країні. Більші можливості для захисту отримує менший прошарок більш заможних громадян, особливо тих, які мають можливість реалізовувати свої інтереси за допомогою владно-бізнесових об'єднань.

Опис дослідження. Відповідно до оцінок, висловлених експертами та згідно із публічними матеріалами, оприлюдненими у друкованих та електронних ЗМІ, у Дніпропетровській області відмічається подальший розвиток демократичних процесів. Створюються нові громадські організації та збільшується кількість громадських ініціатив. Громадськими активістами, науковцями та експертами

спільно із державними службовцями було розроблено проект Програми сприяння розвитку громадянського суспільства у Дніпропетровській області на 2017-2020 роки, яку було затверджено рішенням Дніпропетровської обласної ради від 02.12.2016 р. № 126-7/VII.

Результати дослідження. За результатами аналізу відповідей експертів Індекс демократичного розвитку Дніпропетровської області – 2,82, з 5 можливих. Важливо проаналізувати окремі складові Індексу, особливо ті, що мають найнижче значення та зменшують загальний показник Індексу демократичного розвитку Дніпропетровської області. Аналізуючи показники Індексу за окремими блоками варто відмітити, що найвищий показник отримав блок «Міжетнічні та конфесійні відносини» – 4,29. Такий високий показник підтверджується й інформацією з відкритих джерел, згідно з якими, протягом останніх років на території області не було зафіксовано жодного конфлікту на міжетнічному або конфесійному підґрунті.

Варто зазначити, що, за результатами аналізу оцінок експертів, найменший Індекс отримали блоки «Корупція» (2,00) та «Політична активність, партії, вибори» (2,29). Такі показники підтверджуються численними повідомленнями в електронних та друкованих ЗМІ про виявлені корупційні правопорушення та конфлікти інтересів у депутатів місцевих рад і посадових осіб місцевого самоврядування. За оцінками експертів, до блоків із низькими показниками потрапили «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» (2,67), «Діяльність державних адміністрацій» (2,67), «Стан ЗМІ» (2,70), «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (2,72), «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (2,77). До блоків із показниками Індексу вище середнього відносяться наступні: «Соціально-економічний стан» (3,00) та «Громадська активність і самоорганізація громадян» (3,11). Більш детально ці блоки розглянуті нижче.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя». Спостерігається поступова відмова держави від адміністративного регулювання та контролю за дотриманням законності із перекладенням основного тягаря захисту прав на громадянина шляхом подання відповідних позовів до суду. Протягом останніх двадцяти років в Дніпропетровській області зменшувалась кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності із одночасним різким збільшенням кількості судових справ. У свою чергу, підняття ставок судового збору (вересень 2015 р.), прив'язування судового збору до мінімальної заробітної плати (з 2017р. – до прожиткового мінімуму), розмір якої постійно збільшувався, фактично створило для значного прошарку громадян непереборний бар'єр для захисту своїх прав у судовому порядку. Збільшення розміру судового збору є суттєвим у сфері оскарження дій органів влади (адміністративне судочинство). Це призвело до значного зменшення кількості судових справ. Наприклад, у першому півріччі 2016 року в провадженні Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду перебувало у двічі менше скарг, ніж за аналогічний період 2015 року. На думку експертів, зменшення кількості справ відбулося, зокрема, за рахунок відмови частини позивачів від захисту своїх прав в судовому порядку

через високу вартість судових витрат й непередбачуваний результат судового розгляду.

«Соціально-економічний стан». Діяльність органів місцевого самоврядування у Дніпропетровській області залишається непрогнозованою для суб'єктів господарської діяльності. Регуляторна діяльність органів місцевого самоврядування не відповідає принципам державної регуляторної політики. Завдяки запровадженню М-тесту у березні 2016 р. у першій половині 2016 р. суттєво зменшилася кількість регуляторних актів, прийнятих органами місцевого самоврядування у Дніпропетровській області. У другій половині 2016 р. ситуація погіршилася і кількість регуляторних актів, які були розроблені органами місцевого самоврядування, суттєво зросла.

За результатами досліджень Дніпропетровська область входить до числа областей з найвищим ризиком рейдерських захоплень, що негативно впливає на інвестиційний імідж та бізнес клімат в регіоні. У дослідженні зазначено, що зона проведення АТО і сусідні області перебувають під постійною загрозою атак на привабливі об'єкти, при цьому інформаційні повідомлення фіксують увагу не тільки на ймовірних атаках сепаратистів, але й на використанні озброєних формувань добровольчих загонів для вирішення проблемних питань розподілу власності. У Дніпропетровській області в 2016 році спостерігалася низка помітних рейдерських захоплень. Рейдерські захоплення відбувалися за сприяння уповноважених осіб (державних реєстраторів), пасивності правоохоронних органів та судів, без активного або пасивного сприяння яких проведення цих захоплень було б унеможливлено.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». На базі громадських організацій ефективно діють ресурсні центри для громадських активістів. Найбільш помітною в інформаційному полі залишається моніторингова діяльність громадських організацій. Ще одним із успішних прикладів взаємодії громадськості та органів виконавчої влади стало запровадження електронної системи публічних закупівель ProZorro.

На території області легалізовано понад 4800 громадських об'єднань, з яких понад 80% сконцентровано у 5 найбільших містах області. Однак реальну діяльність проводять не усі легалізовані громадські об'єднання. Так, обов'язкову звітність подає лише 1200 громадських об'єднань, або 25% від загальної кількості легалізованих громадських об'єднань. Мешканці області переважно довіряють діяльності громадських рухів та громадських ініціатив. Однак, мешканці не дуже активно беруть участь у заходах організованих громадськими об'єднаннями.

Помітними серед легалізованих громадських об'єднань є об'єднання, що мають грантову підпитку донорських організацій для реалізації проектів, або ситуативно створювані об'єднання існуючі за рахунок внесків членів, існування яких викликано гострою нагальною потребою.

«Стан ЗМІ». Дніпро має невелику кількість місцевих засобів масової інформації, з основних ЗМІ експерти ІМІ нараховують 7 телеканалів, 9 газет та 11 Інтернет-видань, які є повністю залежними від власників – корпорацій та високим рівнем замовних матеріалів. Левова частка ЗМІ поділена поміж Медіа групою СКМ Рината Ахметова та медіа групою «Приват» Ігоря Коломойського.

Ще декілька ЗМІ пов'язані із партіями ВО «Батьківщина» та «Об'єднання «Самопоміч».

Протягом останніх 3-х років у Дніпропетровській області збільшилася кількість нових незалежних ЗМІ (переважно електронних). Завдяки системній роботі Інтернет ЗМІ (наприклад, Бюро.UA) відбулося збільшення кількості журналістських розслідувань, особливо у сфері закупівель за бюджетні кошти. Місцеві медіа перенасичені новинами, але якісної інформації не вистачає. Спостерігається брак саме якісних новин, а не констатації фактів чи новин з одного абзацу із провокативними заголовками. Переважна більшість місцевих новин – це «кримінал», «жовта інформація» та політика. Рівень довіри, як населення, чиновників, так і професійного середовища до інформації місцевих ЗМІ є досить низьким. Найбільшою довірою користується інформація з Інтернет-видань та соціальних мереж.

«Міжетнічні та конфесійні відносини». Найвідоміший міжнаціональний конфлікт області відбувся у місті Марганець у 2009 році за участі представників вірменської діаспори, в ході якого загинуло три особи та знищено більше 15 автомобілів. Протягом останнього часу жодної інформації у ЗМІ щодо стану міжетнічних та міжконфесійних відносин області, або ж проблематики у цій сфері не спостерігається. В центрі міста останнім роком помітно збільшення кількості осіб іншої національності та раси.

За кількістю прихожан конфесій області лідером є Українська православна церква Московського патріархату. Влітку влаштована УПЦ МП хресна хода центром міста зібрала до трьох тисяч учасників. Соціального напруження за ознаками конфесії та етнічного походження не спостерігається.

«Політична активність, партії, вибори». Партії як самостійні інститути, не відіграють помітної ролі у впливі на місцеву та регіональну політику та не є стійкими ідеологічними формуваннями. Усі п'ять депутатських фракцій у Дніпропетровській міськраді за підсумками виборів 2015 року було сформовано з партій, що не брали участі у виборах попереднього скликання. У подальшому голоси обраних за партійними списками депутатів розподіляються незалежно від партійної приналежності, партії у цьому процесі виступають як декорації. Так, з фракції «Опозиційний блок» через невеликий час після виборів-2015 виокремилася група «За Дніпропетровськ», що підтримує міського голову Філатова Б.А. та члени якої отримали керівні посади у депутатських комісіях. У свою чергу у фракції «УКРОП» де-факто сформувалася опозиційна однопартійному міському голові група. Подрібнення партійних фракцій пов'язують із корупційною торгівлею депутатськими голосами та формуванням виборних партійних списків за ознакою персональної відданості «господарю партії». Довіра до партій, як до інститутів демократії, серед виборців є вкрай низькою. У міжвиборчий період партії активності серед виборців не проявляють. Фінансування політичних партій залишається непрозорим. Найбільш непрозорим є фінансування виборчих кампаній.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». Внаслідок бюджетної децентралізації протягом 2015-2016рр. зросла доходна частина місцевих бюджетів. Місцеві бюджети Дніпропетровської області за

обсягом зростання з 2014 року є найменшими (зростання 81,5%; лідер зростання Закарпатська область – 169,6%). Доходна частина Дніпра виросла майже вдвічі (99%), що дозволило місцевій владі розпочати низку ремонтних робіт на шляхах міста, соціальних об'єктах. Однак витрачання «додаткових» коштів відбувається неефективно, так ремонт доріг у м. Дніпро відбувався у листопаді-грудні 2016 р. Такий підхід свідчить про стару традицію освоювати бюджети під кінець року. Результатом стало те, що вже у січні 2017 р. на більшості відремонтованих об'єктів знову необхідно проводити ремонтні роботи. Спостерігається висока нерівномірність розподілення доходів в розрізі місцевих бюджетів області. Оскільки поряд із бюджетною децентралізацією тривають процеси збільшення навантаження на місцеві бюджети, зокрема, з підтримання соціальної інфраструктури, є великий ризик виникнення неспроможності окремих міст та місцевих громад нести тягар цих видатків.

«Діяльність державних адміністрацій». Громадські ради при державних адміністраціях так і не перетворилися у дієздатні органи та фактично не функціонують. Так, наприклад, на сайті Дніпропетровської ОДА інформація про діяльність громадської ради, що створена у серпні 2015 року в кількості 35 осіб, відсутня. Сайт цієї громадської ради (<http://gromrada.dp.ua/>) не працює, а останнє повідомлення в акаунті соціальної мережі Фейсбук (<https://www.facebook.com/gromrada.org>) зроблено 24.08.2016р. та він не наповнений змістовним контентом (останні три повідомлення є привітаннями з черговими державними святами). Попри недовіру чинної громадської ради головою Дніпропетровської ОДА ініційовано створення ще однієї - екологічної громадської ради, склад якої обрано у грудні 2016 року в кількості 4 осіб. Спостерігається розчарування представників громадських об'єднань у підтримці діяльності громадських рад.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Відчувається слабкий професійний рівень та відсутність достатнього досвіду у особового складу нової патрульної поліції м. Дніпро. Зокрема, це стало однією з причин для резонансного вбивства у вересні 2016 року двох патрульних поліцейських під час виконання ними своїх обов'язків. Службі патрульної поліції вдається досить оперативно прибути на місце виклику, проте у разі необхідності проведення слідчих дій, слідчо-оперативна група може прибувати на місце злочину із значним запізненням.

Інформація про криміногенну ситуацію та діяльність поліції області не є відкритою. На сайті ГУ НП в Дніпропетровській області наявні лише чотири звіти про діяльність районних відділів поліції за 2016 рік. Консолідований звіт наявний лише за перший квартал 2016 року. З цього звіту вбачається значне зростання заяв та повідомлень про злочини, кримінальних справ у порівнянні із аналогічним періодом 2015 року (зростання становило до 20-30%).

«Корупція». Рівень відкритості та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування залишається надзвичайно низьким. Так, м. Дніпро отримало одні з найнижчих оцінок за індексом публічності, участі та доброчесності бюджетного процесу (під час розробки та прийняття місцевого бюджету на 2016 р.). у липні 2016 р. біля будівлі Дніпропетровської міської ради проведено громадську акцію «Впливай на бюджет свого міста», під час якої вперше були зібрані пропозиції

від громадян до міського бюджету на 2017 р. Ураховуючи негативні оцінки громадськості, органи місцевого самоврядування намагаються замінити активну діяльність активним піаром.

Попри чисельні оприлюднені в мережі Інтернет факти сумнівних операцій щодо проведення тендерів та закупівель за бюджетні кошти фірмами, що пов'язані із посадовими особами Дніпропетровської міської ради та Дніпропетровської ОДА, дієвих розслідувань не відбувається.

Висновки і рекомендації. Практично за кожним з розглянутих блоків анкетування можна спостерігати недовіру або слабку ефективність існуючих демократичних процедур та інститутів, що викликані неспроможністю більшості громадян реалізовувати наявні у них права самостійно або за допомогою створення об'єднань та без участі органів влади. Цю слабкість можна пояснити значним відчуженням більшості не тільки від джерел матеріальних благ, але й від інформації про оточуюче суспільне середовище. З іншого боку, це відчуження має прояв не тільки у неотриманні відповідних благ, але й у неможливості для значної частини суспільства вступати в контакт з оточуючим соціальним середовищем, неспроможності створювати дієві комунікації для вирішення нагальних спільних проблем. За цих умов механічна ротація (люстрація) персонального складу представницьких, виконавчих та судових органів влади без дієвої допомоги суспільства, яке чітко усвідомлює проблеми держави та існуюче становище приречена на провал.

Таким чином, проблема підсилення демократичних інституцій має два прояви:

об'єктивний – це розширення передбачених законодавством можливостей для реалізації демократичних проявів (зокрема, щодо подолання відчуження) та/або перешкоджання звуженню цих можливостей через їх тривалу нереалізацію;

суб'єктивний - здатність значної частини суспільства ефективно реалізовувати наявні права в своїх інтересах, протидія деградації соціальної дієздатності.

Серед рекомендацій, висловлених експертами, найбільш слушними є такі: Верховній Раді України:

зменшення вартості судового збору, реформування судової системи;

скасування адвокатської монополії (з 2019 року – повна монополія) на представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в судах. Повне запровадження цієї монополії з 2019 року зробить більшість існуючих громадських об'єднань неспроможними для захисту себе та своїх членів в судовому порядку, що є на сьогодні найбільш дієвою формою захисту;

запровадження повноважного державного органу щодо нагляду за загальним дотриманням законодавства (загальний нагляд) у відповідних адміністративно-територіальних одиницях;

запровадження механізму фінансування організацій громадянського суспільства за рахунок частки податків за персональним вибором зацікавлених громадян (платників податків), що збільшить фінансову спроможність ОГС (аналог - Польща – 1%, Румунія – 2%);

створення легальних публічних площадок для надання можливості усім

зацікавленим громадянам з кооперації зусиль задля отримання доходів на пільгових умовах та створення дієвих соціальних комунікацій;

Кабінету Міністрів України:

- урахування потреб малого бізнесу при розробці нормативно-правових актів;

- створення умов для розвитку незалежних ЗМІ, що висвітлюють діяльність інститутів громадянського суспільства;

- забезпечення неухильного виконання чинного законодавства;

- організація досліджень та моніторингу стану розвитку суспільства в частині дослідження громадської активності із широким обговоренням його підсумків;

місцевим органам виконавчої влади Дніпропетровської області:

- створення умов для сталого розвитку демократичних інституцій, активізація громадян та сприяння їх активній участі у заходах з контролю за діяльністю органів влади;

- підвищення кваліфікації державних службовців;

- проведення консультацій із громадськістю під час розробки проектів нормативно-правових актів;

- проведення реальних розслідувань щодо виявлених громадськістю та журналістами конфліктів інтересів, корупційних правопорушень та притягнення винних до відповідальності;

- забезпечення дієвого контролю за фінансуванням політичних партій й виборчих кампаній;

органам місцевого самоврядування Дніпропетровської області:

- створення умов для сталого розвитку демократичних інституцій, активізація громадян та сприяння їх активній участі у заходах з контролю за діяльністю органів влади;

- розв'язання проблем та задоволення потреб громадянського суспільства;

- залучення громадян до вироблення місцевої політики, проведення громадських слухань та обговорень проектів нормативно-правових актів;

- підвищення рівня прозорості та участі громадян у бюджетному процесі, формування місцевих бюджетів на основі реальних потреб мешканців;

- запровадження механізмів локальної демократії.

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

КИСЛЕНКО РОМАН,

Аналітик Громадського Холдингу «Група Впливу»

РЕХТМАН ЄЛІЗАВЕТА,

Аналітик аналітичного центру «Фабрика думки Донбас»

Резюме. Починаючи з 2014 року, на території Донецької області проходить антитерористична операція, яка безумовно впливає на розвиток регіону в цілому та зокрема на рівень «місцевої демократії». У результаті проведеного дослідження було розраховано Індекс демократичного розвитку Донецької області, який становить 2,98 за шкалою від 1 до 5, тому регіон можна класифікувати як змішаний або перехідний.

Визначальним фактором, який впливає на рівень розвитку демократії в регіоні, є запровадження обласної та двох міських військово-цивільних адміністрацій, до повноважень яких належить подання рекомендацій до центральної виборчої комісії щодо можливості/неможливості проведення різних видів виборів у певних районах області, відміну прийнятих місцевими радами рішень або їх оскарження в судовому порядку та припинення діяльності політичних партій або громадських організацій відповідно до Конституції України.

Отже, основним чинником, який негативно впливає на демократичний розвиток Донецької області є проведення на її території антитерористичної операції.

Опис дослідження. Дане дослідження базується на експертному опитуванні, яке проводилось в Донецькій області за участі 45 регіональних експертів різного профілю, серед яких були громадські діячі, журналісти, політологи, соціологи, правозахисники, адвокати, державні службовці, місцеві депутати, працівники засобів масової інформації, підприємці/бізнесмени, релігійні діячі, представники національних меншин, регіональні помічники народних депутатів України та члени політичних партій.

Окрім експертних опитувань, в ході дослідження використовувались вторинні джерела інформації, а саме: аналітичні матеріали, статистична інформація, статті, соціологічні опитування та доповіді посадових осіб. Для виявлення специфіки демократичного розвитку регіону використовувались доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, УВКБ ООН, Гельсінської правозахисної спілки, дані Головного управління статистики у Донецькій області, публікації регіональних аналітичних центрів, зокрема, Донецького інституту інформації, Фабрики думки «Донбас», найактивніших громадських організацій, таких як Донецька обласна організація ВГО «Комітет виборців України», Громадянська мережа ОПОРА, тощо. Опрацювання зазначених джерел інформації підтверджує об'єктивність експертної думки, хоча й існують певні розбіжності, які не впливають суттєво на оцінку рівня демократії у Донецькій області.

Загалом опитування проводилось без особливих проблем, позитивним показником є співпраця та активність працівників органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які не відмовлялись відповідати на анкети та надавали достатньо об'єктивну інформацію. Відповіді на інформаційні запити надавались у встановлений законом термін, та не було жодної відмови. Враховуючи високий рівень громадянської активності в Донецькій області та розгортання конфлікту на її території, останні 2 роки в регіоні проводиться велика кількість досліджень різного спрямування, зокрема й міжнародними неурядовими організаціями, у зв'язку з чим проблем з наявністю вторинних джерел інформації не виникало.

Проте під час проведення експертного опитування були й певні труднощі з опитуванням експертів на тему міжетнічних та конфесійних відносин, оскільки більшість релігійних центрів та центрів національних меншин функціонували на території, яка на даний момент не є підконтрольною Уряду України. Іншою проблемною особливістю Донецької області стало небажання правозахисників

та адвокатів взяти участь у дослідженні, що також призвело до певних труднощів під час дослідження збору даних.

Результати дослідження. Відповідно до відповідей експертів та опрацьованих вторинних джерел інформації Індекс демократичного розвитку Донецької області складає 2,98 за шкалою від 1 до 5 та підпадає під класифікацію змішаного/перехідного регіону. Даний тип місцевого політичного режиму характеризується нестабільністю демократичних інститутів, проблемами у сфері захисту політичних і громадянських прав і свобод, впливом фінансово-промислових груп на діяльність місцевих органів влади.

За даними дослідження серед 24 регіонів України Донецька область посідає 14 місце, що є ілюстрацією наявності потенціалу розвитку демократії на місцевому рівні, адже поки функціонують в регіоні військово-цивільні адміністрації та триває збройний конфлікт, важко говорити про повноцінну місцеву демократію. Найвище в регіоні експертами були оцінені два блоки питань, які входять до структури дослідження: *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* та *«Соціально-економічний стан»*. Це є результатом роботи окремих міжнародних та регіональних правозахисних організацій та значного обсягу інвестицій в економіку регіону. З іншого боку, найбільш низьку оцінку експертів отримали блоки *«Стан ЗМІ»*, *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*, що може бути викликане впливом на ЗМІ з боку їхніх власників та груп тиску.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» в Донецькій області характеризується гарантуванням з боку місцевих органів державної влади реалізації та захисту основних конституційних прав і свобод людини та громадянина. Проте суди не є достатньо незалежними, оскільки вони піддаються впливу з боку державної влади та бізнес-структур, що унеможливорює винесення суддями неупереджених рішень. Доступ до правосуддя перешкоджають також досить високі судові витрати. Однак варто зазначити, що в регіоні стрімко розвивається система безоплатної вторинної допомоги за підтримки міжнародних організацій, що опосередковано впливає на дотримання принципу законності з боку суддів та інших посадових осіб. Найсерйознішими проблемами в даній сфері є проведення антитерористичної операції на території Донецької області, а також випадки недотримання закону з боку представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Щодо *«Соціально-економічного стану»* в регіоні, відповідно до результатів експертного опитування, базові потреби населення гарантовані майже повністю, а дискримінація різних верств населення при доступі до роботи практично відсутня. Бізнес та підприємницька діяльність здійснюються легко та без особливих проблем під час реєстрації, проте наявні випадки тиску на бізнес з боку представників органів державної влади та великих підприємств, а також існує велика загроза рейдерства.

Позитивними сторонами соціально-економічного становища Донецької області є низькі ціни на нерухомість, допомога міжнародних організацій та відновлення інфраструктури.

Натомість негативний вплив на соціально-економічний стан регіону

здійснює низький рівень кваліфікації кадрів та відсутність робочих місць, що викликано проведенням АТО та внутрішньою міграцією.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». Після початку АТО в 2014 році у Донецькій області зросли громадська активність та рівень самоорганізації населення. Громадські організації охоплюють майже всі сфери громадської активності та мають достатній рівень впливу на органи державної влади та органи місцевого самоврядування в регіоні. Позитивним є використання в області таких механізмів прямої демократії як громадські слухання та створення при більшості органів публічної влади громадських рад. Однак інші інструменти прямої демократії не є досить ефективними або не використовуються, наприклад, громадські ініціативи та електронні петиції. На громадську активність негативний вплив здійснює проведення АТО, через яке більшість активних громадян та інститутів громадянського суспільства покинули межі області, функціонування військово-цивільної адміністрації, а також необізнаність активістів в тих чи інших питаннях.

«Стан ЗМІ». За оцінками опитаних експертів, засоби масової інформації в Донецькій області практично не є незалежними, що не відповідає основним принципам демократії. Вони зазнають впливу з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій та представників великих бізнес структур. Робота журналістів-розслідувачів є дуже небезпечною в регіоні.

Ситуація з *«Міжетнічними та конфесійними відносинами»* в регіоні характеризується представництвом національних меншин в органах влади, наявністю місць для відправлення релігійних культів представниками всіх конфесій та національних меншин, відсутністю міжетнічних та міжконфесійних конфліктів та забезпеченням права на свободу совісті та віросповідання. Проте майже не використовуються мови національних меншин у публічній сфері. Позитивними сторонами є тісний та безконфліктний діалог між різними конфесіями та національними меншинами в Донецькій області. На думку експертів, до проблем регіону можна віднести нерівне ставлення влади до різних конфесій та національних меншин.

«Політична активність, партії, вибори». Політичні партії в регіоні можуть вільно створювати свої осередки, проте для них не гарантовані рівні умови під час виборчих кампаній. Фінансування політичних партій є тіньовим, а система громадського контролю за ним взагалі відсутня. У своїй більшості політичні партії в Донецькій області є закритими установами, які мають залежність та піддаються впливу різних фінансово-промислових груп. Під час виборчих кампаній активно застосовується адміністративний ресурс та відсутній рівний доступ кандидатів/партій до ЗМІ. До позитивних сторін стану політичної активності регіону можна віднести безперешкодний доступ спостерігачів (міжнародних та національних) під час виборів на виборчі дільниці та свободу волевиявлення громадян. Серйозною загрозою в регіоні є домінування окремих політичних сил, що негативно впливає на політичний плюралізм і вираження інтересів всіх громадян.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». Рівень довіри та впливу громадян і громадських активістів на органи місцевого самоврядування та органи державної влади є достатнім. Громадські ініціативи

та організації практично не отримують підтримку з боку органів публічної влади. Позитивною особливістю процесу децентралізації в регіоні можна назвати формування самодостатніх та незалежних громад. До негативних сторін процесу децентралізації експерти відносять функціонування Донецької обласної військово-цивільної адміністрації, яка має значний вплив на органи місцевого самоврядування регіону, повільні темпи процесу об'єднання громад та вплив бізнес та політичних еліт на даний процес.

«Діяльність державних адміністрацій» в Донецькій області має середній показник відкритості, що також негативно впливає на прозорість проведення конкурсів на заміщення вакантних посад у відповідних органах. Іншою проблемою є неотримання представниками громадськості звітів про виконання місцевих та обласних бюджетів і виконання програм різного спрямування. Однак державні адміністрації на достатньому рівні співпрацюють з громадськими організаціями та забезпечують їх право на отримання публічної інформації. Громадські ради при державних адміністраціях функціонують, проте не є надто ефективними. До позитивних сторін функціонування державних адміністрацій можна віднести зниження рівня корупції та відповідальне ставлення до поставлених завдань. Негативними сторонами є проведення АТО та заангажованість представників державних адміністрацій.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Органи поліції та прокуратури в Донецькій області є достатньо відкритими, вони звітують перед громадськістю, проте звіти мають низький рівень інформативності. Поліція на високому рівні виконує свої основні функції та завдання. Однак працівники прокуратури та поліції не є достатньо незалежними, вони зазнають впливу з боку фінансово-промислових груп, органів влади та займаються бізнесом.

Рівень «Корупції» у всіх сферах експерти оцінили як середній. В області на непостійній основі проводяться заходи щодо виявлення та запобігання корупції. Визначальною характеристикою є великий рівень корупції серед представників органів державної влади та політичних партій.

Висновки і рекомендації. Отже, рівень демократичного розвитку Донецької області має взаємозалежність з проведенням АТО та функціонуванням обласної військово-цивільної адміністрації, яка має значний вплив на органи місцевого самоврядування, суди, представників прокуратури та національної поліції. Ще одним агентом негативного впливу на розвиток демократії в регіоні виступають великі фінансово-промислові групи, які контролюють регіональні ЗМІ та політичні партії.

На думку опитаних експертів, покращити рівень місцевої демократії в Донецькій області можна наступними кроками:

- створення та впровадження пілотних проектів щодо реалізації прав людини (створення будинків права у містах обласного значення);
- створення муніципальної адвокатури при ОМС;
- проведення дерегуляції підприємницької діяльності в регіоні та впровадження електронних сервісів для адміністративних та публічних послуг;
- створення інформаційно-ресурсного центру для інститутів

громадянського суспільства;

- впровадження незалежного фінансування ЗМІ;
- робота з виборцями у міжвиборчий період, а також демонополізація впливу певних політичних партій в регіоні;
- запровадження широкої інформаційно-просвітницької кампанії щодо децентралізації та темпів проведення відповідної реформи;
- запровадження системи громадського контролю за діяльністю державних адміністрацій;
- проведення реальної реформи правоохоронної та судової системи.

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОНЧАРУК СЕРГІЙ,

*Помічник ректора з міжнародних зв'язків,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка*

Резюме. Згідно з результатами проведеного дослідження, Житомирська область із загальним підсумковим Індексом 2,79 відноситься до регіонів із змішаним/перехідним рівнем розвитку демократії (відповідно до загальноприйнятої у політологічній науці типології демократій, регіон поєднує в собі ознаки консультативної та комунікативної її форм). При цьому такі аспекти дослідження як «Громадянська активність і самоорганізація громадян» і «Міжетнічні та конфесійні відносини» наближаються до рівня високого демократичного розвитку. Разом з цим опитані експерти відмічають певну залежність Індексу демократичного розвитку від політичної стабільності, спроможності місцевої влади забезпечити основні потреби суспільства в економічній, соціальній, духовній сферах.

Опис дослідження. Дослідження проводилось протягом листопада-грудня 2016 року та базується на експертному опитуванні фахівців, що репрезентують основні соціальні і професійні групи населення. Всього було опитано 83 експерти у різних районах області та обласному центрі, до аналітичної обробки допущено 77 результатів. Структура респондентів виглядає наступним чином: адвокат/правозахисник/юрист/суддя – 14,5%, викладач/освітянин – 11,8%, громадський активіст/волонтер – 15,8%, держслужбовець/посадова особа місцевого самоврядування – 21,1%, журналіст/працівник ЗМІ – 9,2%, підприємець/бізнесмен/економіст – 17,1%, політолог/соціолог – 6,6%, релігійний діяч – 3,9%.

З метою визначення ступеню обґрунтованості результатів опитування та їх співвідношення з дійсним станом речей використовувались: результати дослідження «Індекс демократичності міст», проведеного Українським незалежним центром політичних досліджень (<http://www.ucipr.org.ua>), соціологічного опитування, проведеного Міжнародним Центром перспективних досліджень (<http://icps.com.ua>) у рамках проекту «Національний діалог», матеріали прес-конференції «Життя релігійних організацій Житомирщини за 25 років незалежності України: досвід, перспективи релігійних організацій у контексті державно-церковних відносин» (Житомирська обласна держадміністрація, 30 вересня 2016 року); матеріали круглого столу «Реалізація Національної стратегії

сприяння розвитку громадянського суспільства у Житомирській області» (Житомирська обласна держадміністрація, 15 грудня 2016 року), інформаційні запити до органів державної влади.

Особливостями проведення опитування в регіоні слід вважати активну участь представників громадського сектору, викладачів вищих навчальних закладів, державних службовців середньої ланки. Разом з цим відзначається певна емоційність експертів, особливо у блоках «Соціально-економічний стан» та «Корупція», що певним чином впливала на об'єктивність дослідження. Також відчувався брак фахових оцінок експертів за блоком «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура», з одночасною відсутністю додаткових джерел інформації з питань діяльності обласної прокуратури. Необхідно зауважити також про відмову представників Української православної церкви, що підпорядковується Московському Патріархату, у наданні експертних оцінок за блоком «Міжетнічні та конфесійні відносини».

Результати дослідження. За результатами опрацьованих анкет експертів, Житомирська область, як і решта регіонів України, потрапила до діапазону зі змішаним/перехідним показником Індексу демократії. У загальному рейтингу областей Житомирський регіон з Індексом 2,79 займає 22 місце. При цьому, за окремими блоками опитування регіон посів 5 місце («Громадська активність і самоорганізація громадян»), 7 місце («Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку. Органи правопорядку: поліція та прокуратура)») та 7 місце з іншими двома областями («Міжетнічні та конфесійні відносини»). Зменшували фінальний показник і стали найбільш значущим індикатором демократичності регіону блоки «Стан ЗМІ» (12 місце), «Корупція» (12 місце). Головними чинниками, що вплинули на низький коефіцієнт саме цих блоків стали проблеми відсутності аналітичної журналістики, усталеної «журналістської школи», поверхневий підхід до висвітлення тем у ЗМІ, недовіра системи моніторингу корупційних проявів, корупція в адміністративній сфері та сфері правосуддя.

Індекс блоку «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» становить 2,78, що свідчить про дотримання у цілому основних політичних, громадянських прав і свобод людини у регіоні. Головною проблемою стали відсутність прозорості у діяльності судів, а також загальна низька юридична грамотність населення. При цьому позитивним аспектом є беззаперечне дотримання права на свободу мирних зібрань з боку держави та місцевих органів влади. Протягом 2016 року у судовому порядку не було заборонено проведення жодного з 270 мирних зібрань, які організовувались згідно із законодавством України.

«Соціально-економічний стан». Показник Індексу становить 3,00, що в цілому відображає ситуацію у регіоні. Результати дослідження засвідчили, що базові потреби населення забезпечуються. Права громадян на працю, освіту, охорону здоров'я гарантуються у рівній мірі для будь-яких категорій населення. Позитивним чинником є намагання органів влади та місцевого самоврядування покращити економічний стан регіону та обласного центру шляхом залучення іноземних інвестицій, вирішення проблем комунального транспорту, утилізації

твердих побутових відходів. Однак потребує врегулювання проблема використання надр, насамперед видобутку бурштину, природного каменю, лісозаготівель тощо.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». Отриманий результат у 3,22 бали свідчить про той факт, що громадянське суспільство області залишається потужним інструментом демократичних перетворень в регіоні. Однак дослідження показало відсутність системності у діяльності більшості з них, а також використання потенціалу окремих організацій виключно для досягнення вузькоспеціалізованих цілей для обмеженого кола осіб (блокування роботи Головного управління Держземагенства у Житомирській області, зрив засідань депутатів обласної ради, блокування майданчиків житлового будівництва тощо).

«Стан ЗМІ». Житомирська область має доволі незначне медіа-середовище, яке з коефіцієнтом 2,40 оцінюється як «слабо розвинене». Низький рівень довіри громадян до регіональних ЗМІ обґрунтовується аматорським рівнем журналістики, відсутністю справжньої розслідувальної журналістики. Одночасно, згідно з даними Інституту масової інформації, в Житомирській області протягом 2016 року зафіксовано лише 6 фактів перешкоджань журналістській діяльності, причому 2 з них – під час професійної діяльності представників центральних каналів України, що висвітлювали конфліктну ситуацію навколо ЗАТ «Житомирські ласощі».

«Міжетнічні та конфесійні відносини». Житомирщина відноситься до числа поліетнічних регіонів, і міжнаціональні стосунки ґрунтуються на принципах мирного співіснування. Етнічні меншини мають своїх представників в органах влади і управління. Також, в області функціонує 1502 релігійні організації, 23 конфесії, працює 949 священнослужителів. Конфлікти на етнічному або релігійному ґрунті фактично відсутні (за винятком окремих непорозумінь між УПЦ та УПЦ КП). Про рівень міжетнічних та конфесійних відносин свідчить досить високий Індекс – 3,43.

«Політична активність, партії, вибори». На даний час, до рад різних рівнів обрані представники 24 політичних сил, що представляють різні верстви населення. Як засвідчили результати дослідження, однією з головних проблем у цій сфері є невідповідність передвиборчих обіцянок депутатів їх реальним діям. Негативними аспектами також визнано відсутність прозорості фінансування політичних партій у регіоні, а також використання адміністративного ресурсу під час проведення виборів. Показник Індeksu у зазначеному блоці становить 2,71.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». В області створені та діють 32 об'єднані територіальні громади. Однак результати дослідження свідчать про наявність вірогідності поглиблення диспропорцій економічного та соціального розвитку територій у разі скорочення субвенцій у межах політики регіонального розвитку. На території регіону функціонує 29 центрів надання адміністративних послуг, діяльність яких в цілому задовольняє користувачів. Показник Індeksu у зазначеному блоці становить 2,89.

«Діяльність державних адміністрацій». Отриманий показник у 2,67 бали свідчить про достатньо низький рівень оцінки роботи державних адміністрацій, що пов'язано з формальною прозорістю проведення конкурсів на посади в них, недостатньою ефективністю функціонування громадських рад при адміністраціях, неефективним виконанням обласного та районних бюджетів державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Проведене опитування свідчить про поступове збільшення рівня довіри до поліції регіону, позитивно оцінюється практика публічного звітування керівництва ГУ НП в Житомирській області. Завдяки підтримці місцевих органів влади триває реалізація програми «Безпечне місто» щодо встановлення на вулицях телевізійних систем візуального моніторингу та інших технічних засобів, передбачених для здійснення контролю за станом правопорядку. Показник Індексу становить 2,69.

«Корупція». Прояви корупції залишаються болючим питанням сьогодення. Індекс зазначеного блоку становить 2,15. На підставі даних дослідження, основну проблему становить невідповідність інформації про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру, відображеної в деклараціях чиновників, їх способу життя та витратам. Також існують значні ризики для громадських активістів, які проводять антикорупційні розслідування у регіоні. Доволі високо оцінюється рівень корупції в адміністративній сфері, сферах здійснення правосуддя і правопорядку.

Висновки і рекомендації. Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що у регіоні попри наявні недоліки спостерігається певний прогрес у проведенні комплексу реформ, що мають бути реалізовані для набуття ознак демократичності, зокрема в частині децентралізації, громадської активності та самоорганізації громадян. При цьому громадські організації використовують різні практичні механізми участі у формуванні та здійсненні державної політики, такі як участь у роботі громадських рад, створених при органах влади, залучення до експертних груп, консультування з питань політики та безпосереднє проведення адвокаційних кампаній, проте подекуди зберігаються ознаки імітації реальної участі громадянського суспільства у прийнятті рішень, особливо на місцях. Певних покращень потребує робота регіональних засобів масової інформації.

Найбільшими викликами залишаються високий рівень корупції та слабкість інститутів, покликаних забезпечувати верховенство права. Окремі претензії висловлюються щодо якості державних адміністрацій на місцях. Незважаючи на проведення реформ з протидії корупції (введення системи ProZorro, закон України «Про здійснення державних закупівель»), експерти скептично налаштовані щодо успішності боротьби з корупцією в регіоні.

На підставі результатів проведеного дослідження, з метою поліпшення ситуації з рівнем розвитку демократії в області рекомендовано здійснити наступні кроки:

- у сфері захисту прав людини, зокрема правосуддя – розробка та реалізація проекту проведення інформаційно-консультаційної кампанії щодо правових можливостей доступу до правосуддя та захисту порушених прав мешканців регіону, збільшення пунктів надання безоплатної первинної юридичної допомоги, підвищення правової освіти населення;

- у міжетнічній та релігійній сферах – спонукання лідерів «закритих» етнічних спільнот до більш активної участі у суспільно-політичній діяльності. Розроблення туристичних маршрутів «Житомирщина релігійна»;

- у сфері громадської активності та самоорганізації громадян – встановлення системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, проведення громадської експертизи проектів актів цих органів та забезпечення ефективного врахування громадської думки у процесі прийняття та реалізації управлінських рішень;

- у сфері діяльності державних адміністрацій – запропонувати органам місцевого самоврядування, із залученням фахівців, розробити короткотермінові навчальні курси для службовців органів місцевого самоврядування з вивчення правових основ локальної демократії в Україні та, зокрема, в конкретному населеному пункті;

- у сфері правопорядку та безпеки – зміщення балансу у захисті інтересів особи, суспільства і держави на користь інтересів людей, створення умов для трансформації органів прокуратури до європейських стандартів;

- у сфері протидії корупції – здійснення порівняльного моніторингу закупівель у Житомирі та інших обласних центрах для забезпечення рівних прав учасників закупівель та розвитку місцевого бізнесу, забезпечення прозорості та ефективності процедури закупівель. Посилення ролі та розширення повноважень Національної агенції із запобігання корупції, здійснення ефективного фінансового моніторингу за доходами і витратами політиків і державних службовців всіх рівнів.

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ

РОМАНЮК ЛАРИСА,

*Журналіст Інтернет-видання «Про Захід»,
монітор Національного превентивного механізму*

Резюме. На основі результатів проведеного комплексного дослідження щодо рівня розвитку демократії в Закарпатській області Індекс демократичного розвитку області склав – 2,94. Даний показник відносить область до змішаних/ перехідних регіонів. Такий показник зумовлений як загальними для всіх регіонів проблемами, так і внутрішньою специфікою регіону – співіснуванням на одній території різних етнічних та національних груп, «клановістю» регіональної політики, проблем, пов'язаних із зайнятістю населення.

Опис дослідження. Дане дослідження базується на основі опитування експертів. Всього було опитано 34 експерти. Для більшої збалансованості дослідження анкетування проводилося більш-менш рівномірно між експертами різних сфер діяльності та статусу.

Окрім того, у дослідженні використовувалися й інші джерела інформації – аналітика, результати моніторингів, наукові дослідження, відповіді на запити до органів місцевого самоврядування, інформація про перешкоджання роботі журналістів, зведення представлених в органах місцевої влади політичних партій. Здебільшого, за винятком деяких питань, результати дослідження співвідносяться із вторинними джерелами інформації, підтверджуючи, ілюструючи або доповнюючи їх.

Особливістю проведення опитування в регіоні є брак експертів у багатьох галузях. Це добре демонструється тим, як представлена експертна думка у

регіональних ЗМІ, – у публічній площині присутня доволі обмежена група експертів та фахівців (5-10 осіб), які часто коментують максимально широкий за діапазоном спектр питань.

Найактивніше заповнювали анкети представники громадського сектору та політичних сил. Натомість, виникали деякі труднощі в опитуванні науковців та підприємців. Якщо перші ставили під сумнів саму методологію опитування (професор, доктор юридичних наук відмовився відповідати на питання анкети «Політична активність, партії, вибори» з формулюванням, що питання «дивні»), то другі з недовірою сприймали достовірність будь-яких соцдосліджень, опитувань чи анкетувань.

Також траплялися респонденти, які вважали, що їх думка та оцінка не є достатньо «експертною», і це матиме вплив на точність дослідження.

Щодо об'єктивності респондентів автор намагався уникати анкетування тих експертів, стосовно яких існують обґрунтовані припущення у їх заангажованості.

Ще однією особливістю та проблемою дослідження в регіоні стало те, що під час пошуку зовнішніх джерел постала проблема їх відсутності за останні роки за багатьма темами. Зокрема, аналіз діяльності політичних партій в регіоні та роботи адміністрацій і органів місцевого самоврядування наявний завдяки моніторингу Громадянської мережі ОПОРА в області. Натомість, аналогічних місцевих досліджень чи зведень інформації не проводилось. Нерідко аналітична інформація про ту чи іншу сферу діяльності в області представлена саме завдяки роботі зовнішніх експертних груп чи їх представників в Закарпатті.

Щодо конкретних тем, то відчувався брак експертів у блоці «Корупція», оскільки предметних досліджень чи опитувань у цій сфері не проводилось, до того ж, в Закарпатті критичний брак журналістів-розслідувальників.

Результати дослідження. Як вже попередньо зазначалося, у результаті опитування та зведення питань Закарпаття отримало 2,94 бали, що поставило його на 16 місце в загальному рейтингу з 24 областей. Інтегральний Індекс від 2,00 до 3,99 – змішаний/перехідний регіон.

Блоки, які отримали найбільшу середню оцінку, – «Соціально-економічний стан» – 3,55 та «Стан ЗМІ» – 3,30. У першому випадку на високі оцінки анкети вплинуло те, що в наслідок децентралізаційних процесів область вперше отримала додаткові кошти. Наприклад, активно виділялися кошти на ремонт доріг, а низка місцевих бюджетів вийшла на профіцит. Щодо другого блоку, то бали обумовлені тим, що регіон доволі безпечний для діяльності журналістів. Натомість, блоки «Корупція» та «Громадська активність і самоорганізація громадян» отримали найменше балів – 2,38 та 2,56. Приміром, низька оцінка останнього блоку обумовлена пасивністю громади щодо важливих процесів у цілому.

Блок «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» отримав середній бал 2,67. Визначалося наскільки в області дотримуються основні права людини та який стан судової системи. Характерно, що при доволі низьких оцінках судочинства, в області не було зафіксовано жодної заборони мирних акцій за 2016 рік. Власне респонденти відмічали свободу збиратися на мирні зібрання, як одну з кращих характеристик, натомість, справедливість правосуддя, - як найбільшу проблему. Також зазначали кумівство, закритість та

корумпованість органів влади, самоусування суддів від виконання своїх функцій.

«Соціально-економічний стан» (3,55). На високу оцінку вплинули високі оцінки щодо відсутності тиску на підприємців з боку влади, низький ризик рейдерства, потенціал для міжнародних інвестицій. Водночас респонденти відмічали високий рівень безробіття на сільських територіях, низький рівень зарплат і, відповідно, відтік кадрів за кордон. Саме географічне розташування області (4 кордони з країнами ЄС) - характеристика, яка має і плюс, і мінус для розвитку регіону: сприяє трудовій міграції, але позитивно впливає на експортно-імпорتنі операції.

«Громадська активність і самоорганізація громадян» (2,56). Попри доволі велику кількість зареєстрованих громадських організацій (2729), активність їх доволі низька, що й відмічали всі респонденти, як і закритість цього середовища, а також те, що громадські активісти часто відстоюють приватні інтереси. Проблемою є: низька ознайомленість громади з «історіями успіху» і кейсами, як саме можна ефективно впливати на владу; злиття частини громадського сектору з політичними гравцями; високий рівень ігнорування владою громадських ініціатив; неадекватна реакція на критику з боку активістів.

Водночас на фоні загальної пасивності дещо покращилася ситуація щодо самоорганізації населення, в області (містах) потроху збільшується кількість ОСББ.

«Стан ЗМІ» (3,30). Як вже зазначалося вище, Закарпаття - доволі безпечне для роботи журналістів. Кількість зафіксованих порушень (13) стосується здебільшого перешкоджання у доступі до інформації. Водночас в області відсутні незалежні ЗМІ. Медіа перебувають або під впливом бізнесово-політичних груп, або влади, що й відмічали респонденти. Комерційна неокупність ЗМІ є поясненням їх фінансової залежності від різних груп.

«Міжетнічні та конфесійні відносини» (3,29). Високі оцінки в цьому блоці дало те, що в області представлені конфесії більшості релігійних організацій та майже відсутність конфліктів на цьому ґрунті. Натомість респонденти відмічають стереотипи і упереджене ставлення до різних етнічних груп, а також наростання ксенофобії, наявність ефекту витіснення. Попри те, що в області історично сильні традиції співіснування між різними групами, останнім часом збільшилася кількість випадків, пов'язаних з дискримінацією. Слабка реакція з боку органів влади та відсутність покарання за такі випадки може призвести до більш негативних наслідків та поширення явища.

«Політична активність, партії, вибори» (3,07). В органах місцевої влади представлено 16 політичних партій. Експерти відмічають змагальність політики на цьому рівні, як позитивну характеристику. Однак відсутність ефективних і постійних команд, які здатні будувати партії на нижчій ланці, залежність від бізнес-інтересів та адміністративний ресурс впливають на вибори та подальшу діяльність політиків. Часта зміна політичної ситуації, несприятлива загальнодержавна економічна ситуація, фінансові проблеми, невиправдання очікувань ускладнюють партійну роботу. Також актуальною залишається і проблема прямого й непрямого підкупу виборців, що відзначають експерти.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» (2,89).

Закарпаття одна з найпроблемніших областей щодо впровадження адмінреформи. До цього часу не прийнято Перспективний план формування територій громад, що експерти називають саботажом децентралізації. Натомість позитивні приклади об'єднання (2 тергромади) дещо покращили роботу по об'єднанню громад в регіоні. Власне, збільшення надходження до місцевих бюджетів респонденти називають позитивним стимулом до впровадження децентралізації. Водночас експерти відзначають, що в Закарпатті не враховані певні історичні, етнічні та географічні особливості, що може гальмувати децентралізаційні процеси.

«Діяльність державних адміністрацій» (2,78). На Закарпатті не проводилися комплексні дослідження чи моніторинги на предмет якості роботи адміністрацій. Попри те, що експерти відмічають як позитив відпрацьовану роботу кадрів, в загальному сходяться на тому, що такі апарати потрібно ліквідувати як такі і передати їх функції виконавчим комітетам обласних та повітових рад в контексті реформи місцевого самоврядування.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (2,92). Низький показник обумовлений низькою довірою до правоохоронних органів, слабкою реалізацією реформ на місцях та корумпованістю старих кадрів силових служб та залежністю від політичних сил. Водночас дещо покращило рівень безпеки впровадження нової патрульної поліції в містах Ужгород та Мукачево.

«Корупція» (2,38). Найнижчий бал серед блоку питань. Високий рівень корупції – загальнодержавна проблема. Однак Закарпаття має свою специфіку в цьому питанні: клановість, системність та спротив серед населення, що має вигоду від обладунків, в т.ч. пов'язаних із державним кордоном. Відсутні альтернативні конкуруючі центри прийняття рішень. Найбільш серйозною проблемою є корупція судової системи, яка нівелює позитивний ефект від реформи патрульної поліції.

У підсумку, Закарпаття повністю підпадає під визначення регіону з перехідною демократією. Право зборів і об'єднань в цілому дотримується, однак недостатньо розвинена громадська діяльність. В органах місцевої влади забезпечена присутність різних політичних сил, що нівелює можливість одноосібного впливу на регіон, однак великим залишається вплив «кланів» та тиск з боку влади. Складною є ситуація із впровадженням адмінреформи в області, що підсилюється спекуляціями окремих політиків на цьому питанні.

Для Закарпаття й далі дуже важливою залишається проблема трудової міграції. З одного боку, кошти, які заробітчани привозять в регіон, покращують соціально-економічний стан області, з іншого, – постає питання браку кадрів для виробничих підприємств. Компанії з іноземними інвестиціями, які працюють на Закарпатті, стикаються з проблемою пошуку робітників. Оскільки заробітна плата, нехай і стабільна, та соціальні гарантії не корелюються з тими сумами, які мешканці області заробляють за кордоном.

Судові процеси в області протікають повільно, справи часто «розбиваються» вже у судах. Однак є реакція суспільства на найбільш резонансні випадки корупції чи кримінальних злочинів, що ускладнює замовчування та «зливання» таких справ.

Висновки і рекомендації. На підставі результатів проведеного дослідження,

з метою поліпшення ситуації з рівнем розвитку демократії в області, рекомендовано здійснити наступні кроки:

- підвищення рівня правової освіти шляхом просвітницьких заходів в навчальних закладах та через інструменти неформальної освіти, покращення обізнаності населення щодо можливостей отримання такого навчання. Підтримка та впровадження освітніх програм на місцевому та загальнодержавному рівні. Контроль керівництва органів місцевого самоврядування та виконавчих органів влади над справами, пов'язаними з дискримінаційними проявами чи порушеннями, забезпечення відповідної реакції закону. Постійний моніторинг ситуації, запобігання, або навіть заборона використання міжетнічних та конфесійних тем політичними силами. Налагодження системної комунікації між усіма зацікавленими сторонами (влада, етнічні групи, громади, конфесії тощо);

- проведення роз'яснювальної роботи та неформального навчання для розвитку бізнесу. На місцевому рівні впровадження та підтримка програм, які б стимулювали ведення та розвиток малого та середнього бізнесу, зокрема у розрізі розвитку туристичної галузі, як однієї з пріоритетних для регіону. Покращення інфраструктури, в тому числі і транспортної. Стимулювання залучення інвестицій в область, одним з шляхів для чого може бути відновлення дії закону про Спеціальну економічну зону «Закарпаття»;

- пришвидшення проведення децентралізаційної реформи. З боку місцевої влади: затвердження Перспективного плану формування територій громад та актуалізація роз'яснювальної роботи серед населення з цього питання. Максимальне сприяння тим громадам, які прийняли рішення про об'єднання. З боку органів центральної влади: чітка реакція на випадки саботажу та спекуляцій щодо питань реформи в області. В подальшому - передача повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Надання усіх адміністративних послуг виключно через ЦНАПи. Перехід на стандарти надання електронних послуг. Повне оприлюднення усіх актів ОМС та ОБВ на офіційних сайтах, актуальні описи розпорядження з майном (орендні відносини, інші обтяження), транзакцій публічних коштів;

- з боку органів місцевої влади - зменшення формалізації громадянського суспільства: робота з ініціативними групами замість роботи з одними і тими ж ГО. Надання правового супроводу таким ініціативам. На державному рівні - переосмислення логіки і механізмів роботи громадських рад;

- створення незалежних медіа; робота над залученням реклами та грантових коштів; чітка реакція на випадки перешкоджання чи втручання в роботу ЗМІ;

- на загальнодержавному рівні - розробка чіткого механізму боротьби з підкупом виборців, посилення впливу політичних партій на депутатів, що пройшли від них в ради всіх рівнів. Державне фінансування, контроль НАЗК, обов'язкове щорічне фінансове звітування усіх політичних партій; притягнення до кримінальної відповідальності за підкуп чи фальсифікацію виборчого процесу;

- повноцінна реформа правоохоронних органів та судова; підвищення антикорупційної роботи журналістів-розслідувачів, пропагування антикорупційних просвітницьких заходів.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ

*АРАБАДЖИСВ ДМИТРО,
Співголова обласної Координаційної ради з питань
сприяння розвитку громадянського суспільства
при Запорізькій облдержадміністрації,
доктор політичних наук, доцент*

*БАБАРИКІНА НАДІЯ,
Старший викладач кафедри загальноправових
та політичних наук Запорізького
національного технічного університету*

Резюме. Індекс демократичного розвитку Запорізької області в 2016 році склав 2,95. Згідно результатів дослідження область має статус змішаного/перехідного регіону, де інтегральний Індекс від 2,00 до 3,99, в якому демократичні інститути нестабільні, існують істотні проблеми в сфері захисту політичних прав і громадянських свобод, регіон відповідає лише мінімальним стандартам виборної демократії.

Опис дослідження. Під час дослідження для отримання повної та об'єктивної інформації використовувався комплексний підхід. В ході дослідження було проведене експертне опитування, в якому взяли участь близько 100 експертів, серед яких: правозахисники, юристи, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, депутати місцевих рад, соціологи, політологи, економісти, підприємці, журналісти, громадські активісти, викладачі ВНЗ та інші. В ході проведення дослідження експерти плідно співпрацювали з дослідниками, надавали слушні коментарі, давали аргументовані відповіді на додаткові питання.

Проводилася аналітична робота щодо дослідження відкритих регіональних джерел інформації – Independence Researching Group, MLS Group, Ресурсний центр ГУРТ, Інститут масової інформації, Детектор-медіа, Єдиний державний портал адміністративних послуг, сайт «Децентралізація влади» та інші ресурси. Використовувалися результати соціологічних досліджень, регіональні дослідження, результати роботи у фокус-групах, статистичні данні, статистичні та аналітичні доповіді.

Результати дослідження. За результатами дослідження найнижчий показник серед 10 блоків, що аналізувались, отримав блок «Соціально-економічний стан» – 2,27. Експерти назвали низку проблем, які, на їхню думку, знижують рівень соціально-економічного стану в області. Серед соціально-економічних проблем було зазначено: низький соціальний рівень життя; відсутність фінансових ресурсів в регіоні; недотримання органами місцевого самоврядування законодавства України щодо регулювання підприємницької діяльності; відсутність допомоги і підтримки малого підприємництва з боку місцевої влади; великий відсоток безробіття (на який суттєво впливає кількість вимушених переселенців); підняття тарифів ЖКГ; корупція.

Серед позитивних факторів соціально-економічного стану в Запорізькій області експерти зазначили наявність металургійних підприємств та наповнення бюджету міста, можливість залучення бюджетних коштів на розвиток та

благоустрій міста.

Високий показник отримав блок *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* – 3,33. Експерти вважають, що самоорганізації та активності громадян сприяють територіальна ідентичність, патріотизм, ініціативність та зібраність, об'єднання і пошук можливостей впливати на владу та брати участь в реалізації програм спрямованих на поліпшення в усіх сферах життя громадян. На тлі зовнішньої загрози за останні два роки спостерігається значна активізація громадянського суспільства та самоорганізація населення. Громадські активісти підтримують ініціативи одне одного та співпрацюють при реалізації проєктів, створюють асоціації та інші координаційні органи, при організації спільних акцій без піару та символіки йдуть один одному на зустріч. Спостерігається готовність до самоорганізації та дій за умов наявності ініціативного лідера. Рівень самоорганізації громадян також ілюструють дані Департаменту житлово-комунального господарства та будівництва ЗОДА, згідно з якими у Запорізькій області створено 1273 ОСББ. Кількість мирних зібрань, зокрема, пікетів, мітингів та інших форм акцій у Запорізькій області у 2016 році становить 585, а заборонено за рішенням суду таких акцій – 0.

Серед проблем, що потребують вирішення, експерти також зазначили низький рівень залучення населення до громадської активності. Навіть такі актуальні проблеми як екологія актуалізуються і підтримуються вузьким колом людей. Невисокі показники довіри є системною характеристикою суспільства, що позначається на підвищеному скептичному сприйнятті можливих вигід та позитивного результату від власної активності.

Також високий показник має блок *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (4,00). Серйозні проблеми в Запорізькій області відсутні, є боротьба за вплив на владу між УПЦ та іншими конфесіями. Запорізька область характеризується великою кількістю росіян - близько 25%, всі інші нацменшини разом складають лише 4%. Функціонують консультативно-дорадчі органи з міжетнічних та конфесійних відносин при облдержадміністрації.

За даними дослідження *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* в Запорізькій області показує недостатнє фінансування правозахисних органів та корупцію, низький рівень правової грамотності та освіти. Позитивним є відкриття центрів з надання безоплатної правової допомоги. Показник за даним блоком становить 2,78.

Блок *«Стан ЗМІ»* має показник 3,00. Експерти зазначають залежність журналістів від власників або засновників (у випадку комунального) ЗМІ. На цьому тлі відбувається якісне висвітлення актуальних проблем, які хвилюють жителів регіону, незалежними громадськими організаціями у сфері медіа та майданчиками, такими як Запорізький медіа центр, та висвітлення ними різних точок зору. В Запорізькій області існує шість телеканалів: чотири ефірних, один кабельний та одне Інтернет-ТБ. Найбільш відкритими є державне ТБ та Інтернет-ТБ *«Громадське.Запоріжжя»*. Функціонує лише два місцевих радіо – філіал обласного державного радіо *«Запоріжжя»* та *«Радіо Три»*. Газети є найбільш відкритими з точки зору власності медіа.

Блок *«Політична активність, партії, вибори»* має показник 2,79. Факти,

що вплинули на формування показника, – політично пасивна молодь, підкуп виборців, створення політичних мереж за маркетинговим принципом, залежність партійних організацій від промислово-фінансових груп. Активність громадян відображає відсоток виборців, що брали участь у голосуванні на виборах: президентських 2014 р. – 51,14%, парламентських 2014 р. – 47,19%, місцевих 2015 р. – 44,50%.

Блок *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* має показник 2,89. Серед причин, що стримують розвиток даної сфери, експерти зазначили відсутність стабільності бюджетного законодавства, впевненості у продовженні реформи, небажання сільських та селищних голів втрачати владу. Серед позитивних тенденцій зазначалась злагожденість дій усіх учасників процесу впровадження реформи децентралізації (Запорізької ОДА, Запорізької обласної ради, проектів МТД, експертів). Це призвело до утворення в 2016 році 16 ОТГ. В Запорізькій області функціонує 26 ЦНАПів.

Блок *«Діяльність державних адміністрацій»* отримав показник 3,00. Серед негативних чинників роботи адміністрацій було зазначено бюрократизм, домінування форми над змістом, акцент на факті дій, процесі дій, а не на реальному результаті, акцент на кількісних показниках, а не на якісному наповненні, що простежується за всіма напрямками, в тому числі і основними реформами, зокрема, децентралізації. Позитивним є відкритість до взаємодії із громадськістю в інформаційному просторі, виконання законодавства щодо доступу до публічної інформації.

Блок *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* має показник 2,62. Експерти зазначають такі основні загрози безпеці в регіоні, як сепаратизм, терористичну загрозу, економічні злочини. Ситуація в регіоні є стабільно напруженою. Реагування правоохоронних органів значною мірою спрямоване на конкретні факти правопорушень, ніж на превенцію, профілактику, стратегічне планування. Позитивним фактором експерти відзначили створення у 2016 році дієвих консультаційних рад при обласній прокуратурі та місцевих прокуратурах, які виконують функцію медіації, інтеграції, інформування громадськості щодо діяльності органів прокуратури та забезпечують якісний зворотній зв'язок між ними та громадою.

Блок *«Корупція»* отримав показник 2,85. Експерти надають таку характеристику цьому блоку: непрозора бюджетна політика, тендери з обмеженим колом учасників, присутня політична складова в різних сферах життя суспільства. Покращити ситуацію в регіоні, на думку експертів, допоможе залучення громадськості для обговорення кандидатур під час проведення конкурсу на провідні посади, створення кадрових комісій, до складу яких пропонується обов'язкове включення представників громадськості.

Висновки і рекомендації. За результатами проведеного дослідження, показник Індексу демократичного розвитку Запорізької області становить 2,95. Запорізька область займає 15 місце у рейтингу областей України, що характеризує регіон як перехідний. Аналізуючи результати експертного опитування та отриману інформацію з відкритих джерел, можна підсумувати, що в Запорізькій

області загалом спостерігається позитивна тенденція демократичного розвитку. Серед позитивних факторів демократизації регіонального життя за підсумками комплексного аналізу можна виділити наявність потужних громадських моніторингових організацій (у сфері виборчого процесу – Громадянська мережа ОПОРА та КВУ, у сфері свободи слова – ІМІ, у сфері децентралізації – відділення Асоціації міст України тощо); незалежних медіа майданчиків (Запорізький медіа центр); консолідовану і конструктивну позицію громади, експертних кіл, громадських організацій та органів влади з питань впровадження реформи децентралізації, створення ОТГ, ОСББ (відділення Асоціації міст України, Офіс реформ); функціонування оновлених консультаційних рад при органах прокуратури; активну і продуктивну діяльність асоціацій міжетнічних і національно-культурних товариств (Асоціація національних меншин Запорізької області). Об'єктивних чинників для виникнення міжконфесійних та міжетнічних конфліктів в області не існує. В області створюються необхідні умови для збереження мовної та етнічно-культурної самобутності націй та народностей, що проживають в області, збереження стабільної суспільно-політичної ситуації в регіоні.

Серед негативних факторів, які гальмують демократичний розвиток регіону, можна відзначити: недодержання органами місцевого самоврядування законодавства України щодо регулювання підприємницької діяльності, відсутність допомоги і підтримки малого підприємництва з боку місцевої влади; створення спеціальних програм соціального захисту людей, відсутність стабільного зростання місцевих бюджетів та неефективне використання наявних ресурсів; відчуження широких кіл громадськості від процесу державотворення та реалізації реформ; сплески громадської активності відбуваються лише на вершині проблеми; несформованість відчуття відповідальності за власне майбутнє, домінування радянського підходу до вирішення нагальних питань (очікування розпоряджень та дій «згори», а не ініціювання цих змін «знизу»). В Запорізькій області як прифронтовому регіоні зберігається загроза штучного загострення соціально-політичної ситуації, ініційованого ззовні.

В області існує потреба та можливість провадити масову інформаційно-просвітницьку кампанію щодо можливостей та потенціалу самоорганізації громадян, популяризації успішних кейсів за даним напрямком. Слід скоординувати дію усіх суб'єктів, задіяних у проектах, що спрямовані на підвищення потенціалу самоорганізації територій, їх спроможності. Запровадження системи моніторингу та контролю з боку громадських організацій мають запобігти підкупу виборців та використанню брудних технологій, застосуванню адміністративного ресурсу, підтримка інституційної діяльності незалежних медіа-майданчиків дозволить оптимізувати діалог влади з громадою та розкрити потенціал інститутів громадянського суспільства регіону. Позитивним зрушенням може стати оновлення кадрового складу новими профільними менеджерами-професіоналами, а також оновлення кадрового складу державних адміністрацій, територіальних органів центральних органів виконавчої влади та міськвиконкомів шляхом проведення відкритих конкурсів з обов'язковим включенням до конкурсних комісій представників громадськості. Покращить стан розвитку демократії зміна

орієнтації управлінського підходу з процесу на результат, що, в тому числі, передбачає усунення/мінімізацію корупційних практик та лобіювання інтересів у розподілі бюджетних коштів. Важливо створити умови, за яких громада буде активним суб'єктом бюджетної політики, зокрема популяризація бюджетів участі, публічність рішень про розміщення вільних залишків коштів місцевих бюджетів на банківських депозитних рахунках, прийняття відповідних програм для розвитку малого підприємництва. На шляху розбудови демократії необхідним є розвиток малого бізнесу, відкриття підприємств, збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Необхідно також налагодити постійну співпрацю органів місцевого самоврядування зі структурами громадянського суспільства, формування й стимулювання «місцевих ініціатив» в кожному місті, районі, селищі та селі Запорізької області.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

ЗЕЛІНСЬКА ХРИСТИНА,

Голова Правління

ГО «Центр «Антикорупційна платформа»

Резюме. Дослідження показало, що Прикарпаття прогресує в демократичних перетвореннях у порівнянні з рештою регіонів України. За результатами дослідження Івано-Франківська область оцінюється як змішаний/перехідний регіон з інтегральним Індексом 3,48 балів. Така позиція зумовлена тим, що поступове підвищення соціальної відповідальності населення та громадського контролю, початок впровадження стандартів публічності в діяльності органів влади та місцевого самоврядування співіснує з певними розчаруваннями в частині роботи правоохоронних і судових органів, а також незадовільною діяльністю в сфері боротьби з корупцією. Значною прерогативою регіону в процесах демократичного розвитку є високий рівень свободи висловлювань, підвищення професійності засобів масової інформації, розбудова інститутів громадянського суспільства та зміцнення їхньої спроможності.

Опис дослідження. Дослідження базується на результатах експертного опитування, в якому взяли участь понад 40 експертів з Івано-Франківської області. Переважна більшість респондентів є незалежними експертами (46,5%), представниками вищих керівних ланок установ та організацій (46,5%), решта опитаних (7%) є представниками середніх керівних ланок. Експертне коло склали досвідчені представники в сферах роботи з правоохоронними органами та правосуддя (правозахисники, адвокати, юристи), економіки й підприємництва (підприємці та спеціалісти сфери регіональних інвестицій), громадському секторі (керівники громадських ініціатив та організацій, громадські активісти), ЗМІ (журналісти та редактори видань, Інтернет-ресурсів), етнічних та релігійних організацій (релігійні діячі, представники етнічних організацій). Зокрема, в опитуванні були задіяні службові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, політичні діячі та представники етнічних груп області. Слід зазначити, що експертний потенціал регіону в сферах реформи децентралізації, робити державних адміністрацій, міжконфесійних та міжетнічних відносин є досить обмеженим. Водночас експертне коло зростає

та вдосконалюється у сферах захисту прав людини, правосуддя, діяльності засобів масової інформації, самоорганізації громадян, а також у сфері політичної активності.

Для більш об'єктивного визначення рівня розвитку демократії регіону результати опитування співставлялись із вже проведеними спостереженнями, опитуваннями, дослідженнями, а також статистичними даними. За основу для порівняння було взято дослідження, що проводились соціологічними групами, аналітичними центрами та неурядовими громадськими організаціями, а саме, соціологічною групою «Рейтинг», Українським незалежним центром політичних досліджень, Інститутом масової інформації, Transparency International Ukraine, РАСТ, дослідження, що проводились на замовлення USAID та ін. Результати експертного опитування співпадають з даними проведених досліджень, і суттєвих відхилень не виявлено.

Зокрема, були проаналізовані відповіді органів місцевого самоврядування області на інформаційні запити щодо кількості мирних зібрань. Відповідно до отриманих даних від розпорядників публічної інформації до міських рад обласного центру (м. Івано-Франківськ) та міст обласного значення Болехова, Бурштина, Калуша, Коломиї та Яремче було надіслано 213 повідомлень про мирні зібрання і жодне з них не було заборонене судами.

Результати дослідження. Станом на 2016 рік демократичні реформації України перебувають на перехідному етапі свого розвитку. Загальне значення Індексу демократії Івано-Франківської області становить 3,48 бали з 5 можливих та є найвищим показником за шкалою оцінювання серед усіх регіонів України. Не зважаючи на те, що показник в порівнянні досить високий, в регіоні мають місце певні проблеми. Оскільки чимало процесів, таких як боротьба з корупцією, децентралізація, судочинство та ін., перебувають у змішаному стані, поточний стан демократичних перетворень потребує свого вдосконалення й доопрацювання.

Опитування експертів проводилось за 10 блоками демократично чутливих сфер. Блок *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* отримав найвищу оцінку - 4,14 бали. Це пояснюється активністю окремих організацій, що представляють етнічні групи, відкритістю регіону до проведення міжнародних фестивалів та свят, таких як «Свято ковалів», «Дні польського кіно» тощо. Проте, як показало дослідження, для діяльності таких організацій та представництв часто не вистачає фінансових ресурсів для реалізації культурно-просвітницьких проектів, заходів.

«Стан ЗМІ» оцінюється в 4,10 бали. У зв'язку зі збільшенням кількості Інтернет-видань, друкованих періодичних видань та телеканалів ринок ЗМІ на Івано-Франківщині став конкурентним, що також дало поштовх для створення спеціалізованих та загальнопрофільних ЗМІ. Зокрема, актуальним методом громадського тиску на вирішення проблем регіону стало написання журналістських розслідувань. Дослідження показало такі недоліки у даній сфері, як низький рівень розвитку, стара модель управління в комунальних ЗМІ та випадки недотримання журналістських стандартів при написанні матеріалів.

Одну з провідних позицій посів блок *«Політична активність, партії, вибори»* та отримав сумарну оцінку 3,93 бали. Виборчий процес, за підсумками опитувань, визнаний конкурентним та збалансованим. Висока політична

активність спостерігається тільки під час передвиборчих компаній політичних сил та окремих політиків. Найбільшим недоліком є відсутність потреби та «культури» розбудови осередків політичних партій у міжвиборчі періоди.

Низько оціненим виявився *«Стан реалізації прав людини, зокрема стан правосуддя»* – 3,28 бали. Така оцінка пояснюється, перш за все, випадками тиску з боку держави, наданню переваги авторитетності певних осіб, аніж правосуддю. Відповідно, судові процеси проходять досить повільно та можуть траплятися порушення.

Блок *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* дослідження визначило як один із найбільш незадовільних з оцінкою 2,77 бали. Найсуттєвішою проблемою вбачається відсутність консолідованої співпраці між самим органами правопорядку, недостатня професійність кадрів та низький рівень публічності у їхній діяльності, що й продовжує низький рівень довіри з боку населення.

Найнижчу позицію зайняв стан боротьби з *«Корупцією»* – 2,62 бали. Корупцію визнають як звичаєве право місцевих мешканців та частиною культури. Особливо виділяють часті випадки політичної корупції, конфлікту інтересів та непотизму в органах державної влади та місцевого самоврядування, комунальних установах та організаціях. Зокрема, саме корупція стала причиною незаконних забудов у м. Івано-Франківськ, незаконної вирубки лісів, неефективного використання бюджетних коштів. Серед позитиву можна виокремити те, що задля вирішення проблем, пов'язаних з корупцією, громада об'єднується та розвивається громадянське суспільство.

Висновки і рекомендації. Найвищий показник у визначенні Індексу демократичного розвитку регіонів України не означає відсутність проблем у таких важливих сферах, як боротьба з корупцією, правосуддя, діяльність органів правопорядку тощо. Задля зменшення ризиків та вирішення певних проблем в регіоні необхідно:

- поляризувати соціальну відповідальність та підвищування рівень знань щодо захисту своїх прав серед громадян;
- реформувати підходи в управлінні комунальними засобами масової інформації;
- створити та підтримувати Центр національних культур області з метою підвищення комфортного середовища для етнічних меншин;
- надавати фінансову підтримку для реалізації соціальних та урбаністичних проектів;
- з метою покращення соціально-економічного клімату підсилити роботу із залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій в економіку регіону;
- сприяти лібералізації умов ведення бізнесу;
- запроваджувати стандарти прозорості та публічності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, органів правопорядку та судів;
- ввести елементи електронного врядування в роботі державних адміністрацій;
- мінімізувати корупційні ризики під час розпорядження публічними коштами використовувати систему електронних публічних закупівель ProZorro

на допорогових закупівлях;

– залучити фахівців у сфері децентралізації задля проведення просвітницької кампанії серед громад.

У поєднанні з усіма рекомендаціями, слід запроваджувати реформи на місцях, використовуючи хороші практики та історії успіхів з інших регіонів України. Досвід показує, що недостатньо просто забезпечити існування певних стандартів публічності, демократичності та доброчесності в директивах. Необхідно також слідкувати, чи існують належні умови для реалізації таких стандартів та наскільки якісно вони виконуються.

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

КУПРІЙ ВОЛОДИМИР,

*Кандидат наук з державного управління,
експерт ГО «Лабораторія досліджень ТЦК»*

Резюме. Індекс демократичного розвитку характеризує Київщину як змішаний/перехідний регіон. Область посідає 20 місце за значенням Індексу. Найкраще експерти оцінюють ситуацію в сфері міжетнічних та конфесійних відносин. Місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування характеризуються відносно слабким інституційним розвитком та спроможністю. Процеси децентралізації йдуть повільно. Регіон вражений корупційними скандалами, що лише говорить про досить низьку ефективність протидії корупції. Громадська активність притаманна більше міським поселенням. Регіон належить до тих, де існує досить велика кількість громадських та благодійних організацій у порівнянні з іншими регіонами, проте спроможність таких інституцій є доволі низькою.

Опис дослідження. У ході дослідження було проведено експертне опитування протягом листопада-грудня 2016 року. В опитуванні взяли участь 25 місцевих експертів за тематичними компонентами Індексу демократичного розвитку. Серед респондентів: лідери місцевих організацій громадянського суспільства, експерти в окремих галузях, журналісти, правозахисники, депутати місцевих рад, підприємці, державні службовці.

Також було проведено вторинний аналіз даних різних соціологічних досліджень та аналітичних звітів з різних тем. Зокрема, до уваги бралися дослідження, проведені Громадянською мережею ОПОРА, Комітетом виборців України, Центром політико-правових реформ, Творчим центром ТЦК, Фондом «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва», Центром Разумкова, Міжнародним республіканським інститутом.

Необхідно зазначити, що Київщина як регіон не є в «пошані» серед аналітиків та дослідників. Відчувається брак аналітичних матеріалів, які фокусуються саме на проблематиці області, і власне самих експертів, які спеціалізуються саме на проблематиці регіону. Це пояснюється тим, що область постійно перебуває в «тіні» Києва – як мегаполісу.

Результати дослідження. Загальне значення Індексу демократичного розвитку Київської області становить 2,81. У загальному рейтингу областей за цим Індексом область посідає 20 місце (з 24 областей). Отже, область належить

до групи «змішаний/перехідний регіон».

Найвище значення (3,43) має показник *«Міжсетнічні та конфесійні відносини»*. Станом на 1 січня 2016 року в області діяла 1831 релігійна організація¹ (станом на 01.01.2015 р. - 1808) 39 церков та конфесій. Домінуючим на Київщині залишається православ'я – 65% від загальної кількості релігійних громад (протестанти та харизмати – 31%, католики та ін. – 4%)². Серед релігійних організацій християнського віросповідання найбільшу частку (41,1%) займають релігійні громади УПЦ (МП). У той же час соціологічні дослідження засвідчують, що більшість населення області (57,3%) відносить себе до віруючих Української православної церкви (Київський патріархат)³. Окрім того, за Індексом релігійної монополії⁴ область характеризується як регіон з середнім показником релігійної різноманітності. На думку експертів, явно вираженого міжконфесійного протистояння не існує, хоча актуальною залишається проблематика протистояння віруючих УПЦ (КП) та УПЦ (МП) за право використання культових споруд. У Київській області релігійні громади активно беруть участь в соціальній сфері. Громади самостійно реалізують соціальні програми, тісно взаємодіють з територіальними центрами соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, з місцевими центрами соціальних служб для молоді, центрами соціально-психологічної реабілітації, місцевими організаціями Червоного Хреста. Також громади активно допомагають учасникам АТО, тимчасовим переселенцям зі сходу країни.

Заданими останнього перепису населення (2001 р.) в області переважає етнічна група українців (92,5%). Інші 7,5% – представники понад 120 національностей. Станом на 01.01.2016 року в області зареєстровано 57 національно-культурних товариств⁵. Представники національних меншин проживають на території області асимільовано, переважно в сім'ях змішаного типу. За власним бажанням беруть участь у житті територіальних громад, займаються громадською, політичною, підприємницькою та іншими видами діяльності.

Компоненти, які мають достатньо високу оцінку (вище 3-х балів з максимально 5-ти можливих): *«Громадянська активність і самоорганізація громадян»* (3,22), *«Соціально-економічний стан»* (3,18), *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,11), *«Політична активність, партії, вибори»* (3,00).

«Громадянська активність і самоорганізація громадян» характеризується наявністю достатньо великої кількості зареєстрованих громадських організацій (за даними Державної служби статистики – майже 2,5 тис.). Разом з тим, такі організації переважно зосереджені в міських поселеннях. На думку опитаних експертів, в області існує можливість оперативного залучення громадськості для вирішення переважно локальних проблем конкретної територіальної громади.

1 Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2016 року (<http://data.gov.ua>)

2 http://culture-kievobl.com.ua/ua/pitannja_nacionalnostej_ta_relijij.html

3 <http://dif.org.ua/article/bilshist-naselennya-ukraini-vidnosit-sebe-perevazhno-do-pravoslavnoi-tserkvi-kiivskogo-patriarkhatu>

4 <http://uafrontier.com/index-religijnoji-monopoliji-v-oblastyah-ukrajiny-na-pochatok-2013-roku/>

5 http://culture-kievobl.com.ua/ua/pitannja_nacionalnostej_ta_relijij.html

Не існує організованого громадського центру впливу на регіональну політику. Громадські активісти проявляють свою активність переважно на низовому рівні. При обласній державній адміністрації діє доволі активна громадська рада, проте вона не демонструє ефективного впливу на вироблення регіональної політики в різних сферах суспільного життя. Також в області зареєстрована 571 благодійна організація, проте не всі є активними. Найбільший вибух громадської самоорганізації спостерігається в останні роки, що пов'язується із загальною тенденцією по Україні і пов'язується передусім з волонтерською активністю під час та після Революції Гідності. Найбільш показовим прикладом такої активності є діяльність, наприклад, Фонду громади Приірпіння. Цей благодійний фонд на всеукраїнському конкурсі «Благодійник року» переміг і здобув третє місце в номінації «Програма-проект року», а саме була відзначена програма «Небесна сотня».

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». Процес децентралізації на Київщині характеризується помітною «кволістю» у створенні об'єднаних територіальних громад (створено лише 2 з 27 визначених перспективним планом). Переважна частина територіальних громад, на думку експертів, проявляє неготовність користуватися перевагами процесу децентралізації. Серед факторів, які гальмують процес децентралізації в області, експерти виділяють низький рівень довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування, «добровільність» об'єднання, якою часто маніпулюють різні політичні сили, небажання сільських голів втрачати повноваження через ліквідацію сільських рад в процесі об'єднання, перевага підходу «один район – одна громада», стійкість стереотипів, що об'єднання громади ускладнить доступність адміністративних послуг. Також органи місцевого самоврядування мають різний потенціал в залежності від географічного розташування та типу поселення. На думку експертів, існує разюча відмінність в можливостях, динаміці розвитку територіальних громад, які знаходяться в межах Київської міської агломерації та у сільських віддалених районах. Органи місцевого самоврядування внаслідок заангажованості та посиленого впливу містечкової партійності на окремі місцеві еліти демонструють низьку ефективність у здійсненні місцевого самоврядування. Низький рівень спроможності, професійної компетентності та вмотивованості є характерними ознаками для значної кількості виконавчих органів місцевих рад. Разом з тим, слід відзначити, що територіальні громади малих міст Київщини демонструють кращу динаміку в реалізації можливостей місцевого самоврядування. Серед таких проактивних малих міст експерти виділяють Боярку, Обухів, Яготин, Українку. Водночас є випадки, коли окремі міські голови малих міст стали фігурантами низки корупційних скандалів (наприклад, міста Буча, Ірпінь).

«Соціально-економічний стан». Київська область за обсягами валового регіонального продукту (ВРП) належить до п'ятірки економічно розвинутих регіонів України (після міста Києва, Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей). За різними підходами до типологізації регіонів Київщина належить до групи областей, які мають середній рівень урбанізації, з малими міськими центрами, а за типом економіки - з орієнтацією на сферу послуг та середнім рівнем

розвитку з дещо кращими темпами економічного зростання. За даними досліджень, у Київській області індекс промислової продукції у 2016 році становив 105,9% щодо минулорічних показників (по Україні 102,4%). Також область знаходиться поміж лідерів по Україні за індексом будівельної продукції та обсягом виконаних будівельних робіт. Разом з тим, експерти пояснюють такий результат традиційно високим попитом на житло у пригородах Києва через надвисокі ціни на житлову нерухомість у столиці¹. Також Київщина може похвалитися високим індексом реальної заробітної плати.

Компоненти, які мають найнижчі оцінки (нижче 3-х балів з максимально 5-ти можливих): *«Корупція»* (2,77), *«Стан захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* (2,61), *«Діяльність державних адміністрацій»* (2,33), *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,23), *«Стан ЗМІ»* (2,20).

«Корупція». Київщина останнім часом набула слави регіону-епіцентру корупційних скандалів, які трапляються тут з високою періодичністю. Насамперед вони стосуються виділення земель під Києвом, зокрема у Конча-Заспі, де проживає переважна більшість українських високопосадовців та бізнесменів. Також особливою популярністю серед політичних діячів вищої ланки користуються земельні наділи у лісах та заповідниках. У свою чергу, чиновники меншої руки надають перевагу земельним ділянкам у більш «бюджетних» пригородах столиці: Василькові, Вишневому, Глевасі та Обухові. Відкрито одразу про три кримінальні справи проти посадовців місцевого самоврядування за порушення тендерного законодавства в Бучі та Білій Церкві. Причому в справах замішані посадовці, які прийшли у владу вже після 2015 року і мали собою уособлювати нову післямайданну владу.

«Діяльність державних адміністрацій». Насамперед експертами було відзначено, що в області за рік змінилося три голови ОДА. Зокрема, через це існують проблеми із призначенням заступників голови ОДА. За рейтингом голів обласних державних адміністрацій (визначається Комітетом виборців України) чинний керівник ОДА посідає 10 місце. Триває перманентний конфлікт між головою ОДА та Київською обласною радою. Як позитив, експерти відзначили роботу ОДА щодо спрощення системи надання адміністративних послуг. Водночас існує «кадровий голод» в місцевих державних адміністраціях віддалених сільських районів області, що негативно позначається і на якості роботи адміністрацій, надання ними відповідних послуг населенню.

«Стан ЗМІ». Експерти відзначають, що оскільки переважна частина місцевої друкованої преси перебуває у власності органів місцевого самоврядування, то відчувається значний вплив на редакційну політику власників, журналісти дуже часто вдаються до самоцензури. Місцеві ЗМІ орієнтовані переважно на місцеві політико-економічні групи. Серед сільського населення місцева газета є основним джерелом інформацію про події в населеному пункті, районі.

Висновки і рекомендації. Враховуючи, що Київська область характеризується як регіон, що перебуває в перехідному стані із нестабільними

1 http://cvu.org.ua/uploads/589b8e5a-657c-4062-8377-5cec0a0a0d19-%D0%9A%D0%92%D0%A3_%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf

демократичними інститутами та істотними проблемами в переважній кількості сфер суспільного розвитку, можна виокремити такі ключові рекомендації для покращення:

- активізувати процеси децентралізації. Особливо актуальною є координація дій місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, а також громадського активу. Керівники місцевих державних адміністрацій мають посилити власне лідерство у просуванні можливостей та переваг децентралізації, створення спроможних громад;
- кращі практики органів місцевого самоврядування малих міст в сфері підзвітності, прозорості, згуртуванні громад необхідно пропагувати та мультиплікувати в інших територіальних громадах;
- обласна державна адміністрація має виробити разом з громадськими організаціями регіональну стратегію розвитку взаємодії влади та громадськості;
- покращувати спроможність місцевих організацій громадянського суспільства надавати якісні соціальні послуги та запроваджувати механізми соціального замовлення, громадського бюджету;
- місцевим організаціям громадянського суспільства варто орієнтуватися не на протистояння з органами влади, а на пошук ефективних шляхів взаємодії, роботу з громадами, посилення громадського активізму.

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

*ГРІДНЄВА ОЛЬГА,
Експертка ГО «НРО «Прес-клуб реформ»*

Резюме. За результатами дослідження Кіровоградська область має значення Індексу демократичного розвитку областей на рівні 3,19, що належить до діапазону «змішаний/перехідний регіон». Результати дослідження демонструють, що області притаманні суттєві риси цього рівня розвитку демократії, оскільки існуючі демократичні інститути є нестабільними, а істотні проблеми існують практично у всіх суспільних сферах. Ключовою специфічною рисою регіону, яку показало дослідження, є низька активність громадян та інститутів громадянського суспільства, зокрема, у процесах здійснення демократичних реформ. Це негативно впливає і на стан суспільного контролю за владою і органами місцевого самоврядування, і створює підґрунтя для корупції, а також істотного впливу великого бізнесу на владу і правоохоронні органи, порушення прав і свобод.

Опис дослідження. Дослідження базується на експертному опитуванні, що проводилось протягом листопада-грудня 2016 року. До опитування було залучено 36 респондентів. Їх структура за сферою діяльності виглядає наступним чином: 14% експертів категорії адвокат/правозахисник/юрист/суддя, 8% – освітяни, 11% – громадські активісти/волонтери, 11% – держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування, 30% – журналісти та працівники ЗМІ, 3% експертів належать до категорії підприємець/бізнесмен/економіст, 6% є політичними діячами, 11% експертів належать до категорії політолог/соціолог і 6% є релігійними діячами. За статусом 47% є незалежними експертами, 20% представляють вищі керівні ланки і 33% – середні.

При роботі над звітом також використовувались вторинні джерела інформації – результати всеукраїнських та регіональних досліджень, серед яких: «Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року», «Громадська думка обласного центру: підсумкові показники 2016 року. Результати дослідження Центрально – Української соціологічної лабораторії та Клубу Міжнародної Політики», «Комітет виборців України. Фінальний звіт за результатами місцевих виборів 2015 року», «Індекс публічності 2016: чи є прогрес у роботі місцевих рад?», «Ukrainian Municipal Survey (опитування IRI)», «Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень, 2007, 2009, 2011 та 2015pp., USAID, UNITER, PACT», «Звіт Всеукраїнської моніторингової кампанії «Громадський моніторинг забезпечення права на доступ до публічної інформації в діяльності правоохоронних органів», Асоціація УМДПЛ, 2015; «Комунальний медіаландшафт. Порівняймо: Вінниччина, Кіровоградщина та Черкащина» тощо.

В цілому результати опитування експертів, здійсненого в рамках дослідження «Індексу демократичного розвитку областей України» корелюються із вторинними джерелами.

Варто зазначити, що мав місце брак експертів, обумовлений нестачею регіональних аналітичних центрів та фрагментарністю дослідницької діяльності в регіоні, що є наслідком багаторічного відтоку кваліфікованих кадрів та громадських діячів до інших, більших міст, а також відсутністю вузькопрофільних експертів у окремих сферах.

Результати дослідження. Загальне значення Індексу демократичного розвитку по Кіровоградській області становить 3,19, що є 7-им показником по Україні. Таким чином, значення Індексу для Кіровоградщини належить до діапазону «змішаний/перехідний регіон».

Підвищенню загального рейтингу області сприяли блоки *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (значення Індексу – 3,71) та *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (значення Індексу – 3,44). Відносно високий показник по блоку *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* пояснюється структурою населення області, в якому за даними останнього перепису переважають українці (більше 90%), росіяни становлять менше 7,5%, а частка інших національностей не перевищує 3%. Крім того, на Кіровоградщині надзвичайно великий відсоток людей, які народились в межах області (77,6%), а значна частка представників національних меншин проживає на території області вже тривалий час і практично асимілювалась.

Також слід зазначити, що активні національні спільноти плідно співпрацюють між собою як у рамках спеціалізованої комісії Громадської ради при КОДА, так і через окремі ініціативи. Як приклад можна навести створення Центру розвитку національних культур «Єдина родина». Також відбуваються культурні заходи у вишах, де є достатня кількість іноземних студентів. Широкого поширення міжнаціональні конфлікти не мають, проте дослідження показало, що має місце нетолерантне спілкування та недостатнє бюджетне фінансування культурних акцій, які розкривають особливості національних діаспор.

Аналогічно дотримується право на свободу совісті та віросповідання.

Враховуючи в цілому невисоку релігійну активність в області (Кіровоградщина має одну з найменших кількостей релігійних організацій серед регіонів України), динаміка збільшення їх кількості є позитивною. Прихильники різних віросповідань мають можливість на реалізацію свого права на свободу віросповідання – поряд із християнськими церквами діє мечеть, синагоги тощо. Дослідження показало, що в області реалізуються спільні міжконфесійні проекти благодійного характеру, проте православна церква має дещо тісніші контакти із владою, які в цілому не заважають співпраці з іншими церквами.

Стосовно блоку *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (значення Індексу – 3,44) відносно високі показники обумовлені зростанням громадської активності та ініціатив мешканців області після Революції Гідності, збільшенням кількості громадських організацій тощо. Проте громадська активність відрізняється спонтанністю і несистемністю та охоплює відносно невелику частину населення.

Найменші значення Індексу мають блоки *«Корупція»* (показник – 2,69) та *«Політична активність, партії, вибори»* (показник – 2,71).

Проблема корупції є характерною для всієї країни, і Кіровоградщина у цьому розумінні не є виключенням. Як свідчать результати дослідження, корумпованими є всі рівні влади і самоврядування, правоохоронні органи, заклади соціальної сфери, і в той же час має місце відносно низький рівень уваги громадськості та ЗМІ до боротьби з корупцією та толерантність населення до корупційних явищ.

Низький показник Індексу для сфери *«Політична активність, партії, вибори»* обумовлений непрозорістю діяльності політичних партій, великою кількістю «мертвих» осередків та міграцією місцевих політичних діячів з партії до партії напередодні виборів, що дає змогу зробити висновок про нерозвиненість цього інституту в області. Позитивні тенденції – відсутні, а низька увага громадськості і ЗМІ до особливостей діяльності місцевих політичних сил стримує позитивні зрушення у цьому напрямі. Аналіз результатів останніх місцевих виборів свідчить про те, що багато політичних сил отримали представницькі мандати виключно через використання особистого іміджу окремих популярних осіб та їх бізнес-ресурсів на фоні низької явки населення на вибори (46,4%).

Блок *«Соціально-економічний стан»* має показник Індексу 3,18. За результатами дослідження серед переваг цієї сфери – відносна доступність задоволення базових потреб, проте, говорячи про розвиток, місцева спільнота орієнтується на можливості сусідніх регіонів, які є більш розвинутими і мають кращий потенціал. Населення області в цілому не задоволене своїми доходами, рівнем безробіття (12,7% у січні-червні 2016 р. у порівнянні із загальноукраїнським показником 9,8%), умовами ведення бізнесу та реалізацією соціальних гарантій.

В цілому позитивно оцінюється за результатами дослідження *«Стан ЗМІ»* (показник Індексу за цим блоком складає 3,30). Втім, дослідження свідчить також про недостатню фахову підготовку місцевих журналістів, що в цілому негативно відбивається на якості висвітлення суспільних подій. Останніми роками в області активно розвиваються Інтернет-ЗМІ, проте переважна більшість засобів масової інформації є або комунальними, або фінансуються окремими бізнес-структурами чи політичними діячами, і реальна частка незалежних ЗМІ є вкрай

незначною. Також результати дослідження підкреслює особливість розвитку телебачення, адже нові телеканали практично не з'являються, і єдиним якісним і популярним телеканалом є обласне телебачення. Дослідження також свідчить про незадовільний фінансовий стан засобів масової інформації, що призводить до появи великої кількості «замовних» матеріалів, які спотворюють інформаційне поле в регіоні та знижують довіру до ЗМІ.

Невисокий показник Індексу має блок *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* – 3,00. Процес об'єднання громад в області відбувається нешвидкими темпами – наразі існують лише 5 ОТГ, проте як показало дослідження, існуючі громади очолили люди, які прагнуть змін і на практиці доводять свої прагнення. Втім, мають місце випадки протистояння між районною владою та ОТГ, що в кінцевому підсумку негативно впливає на права та інтереси населення.

Блок *«Діяльність державних адміністрацій»* отримав за результатами дослідження рівень Індексу 3,22. Головними проблемами функціонування місцевих державних адміністрацій можна назвати непрозорість їх діяльності та низький рівень співпраці з НГО, зокрема у випадках формування конкурсних конкурсні комісій на посади в органах місцевої влади. Варто зазначити, що якість роботи місцевих державних адміністрацій знижується і через недостатній рівень кваліфікації працівників та недосконалість чинного законодавства.

Блок *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* має показник Індексу 3,39. Підкреслюючи поступове поліпшення рівня правосвідомості громадян та збільшення кількості звернень за захистом своїх порушених своїх прав, результати дослідження в той же час свідчать про те, що невисокий рівень доходів населення та низька правова обізнаність більшості людей є суттєвою перепорою у доступі до якісної правової допомоги. Правосуддя, як і в цілому у державі, є репресивним та існують суттєві проблеми із виконанням судових рішень.

Крім того, дослідження показало, що мають місце конфлікти між судовою владою та правоохоронними органами, а також між різними ланками правоохоронних органів. Це безпосередньо стосується і оцінки за блоком *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»*, який має показник 3,23. Результати дослідження в цілому свідчать про відкритість правоохоронних органів у частині відкритості інформації, проте має місце недостатній рівень кваліфікації правоохоронців. Розповсюджене також кумівство та корупційні зв'язки правоохоронців із впливовими особами із сфери влади і бізнесу, особливо у віддалених населених пунктах області.

Висновки і рекомендації. Рівень демократичного розвитку Кіровоградської області відповідає 7 місцю у рейтингу областей і має характерні риси перехідного регіону із нестабільними демократичними інститутами та істотними проблемами практично у всіх сферах суспільства.

Низький темп демократичних реформ обумовлений низькою активністю громадян та інститутів громадянського суспільства, чия діяльність є малоефективною, безсистемною та охоплює малу частку населення області. Подолати таку негативну тенденцію можна через заходи, спрямовані на

протидію відтоку з території області молодого активного населення через створення можливостей для професійного розвитку та громадської активності. Місцева влада має сприяти розбудові дієвої мережі громадських організацій та посиленню їх взаємодії, у тому числі через проведення регіональних форумів НГО, створення умов для організації ефективних коаліцій, асоціацій та інших об'єднань, а також посилення співпраці влади і недержавних організацій, у тому числі і через запровадження дієвих важелів впливу громадських рад на процеси прийняття рішень, суспільного контролю за владою. Зокрема, варто активніше впроваджувати програми бюджетів участі, сприяти проведенню освітніх програм для представників НГО, сприяти розвитку інфраструктури (ресурсні та освітні центри, креативні простори тощо).

Реформування вимагає і сфера ЗМІ, особливо комунальних. Сприяння підвищенню кваліфікації журналістів, підтримка дієвих журналістських організацій та об'єднань, створення на національному рівні системи громадського мовлення має якісно вплинути і на розвиток регіональної журналістики.

Поліпшення рівня демократичного розвитку вимагає впровадження заходів, спрямованих на забезпечення реалізації соціально-економічних прав населення. Активізація малого та середнього бізнесу в області вимагає дієвих регіональних програм, спрямованих на оздоровлення бізнес-середовища. У тому числі у регіоні має місце дефіцит можливостей залучення іноземних інвестицій у невеликі підприємства, дрібні товаровиробники не мають інформації і допомоги у залученні інноваційних технологій, участі у програмах технічної допомоги.

Якість роботи органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій треба поліпшувати і через удосконалення законодавства, усунення суперечностей та прогалин на національному рівні, і через створення ефективних технологічних процедур на місцевому рівні, запровадження електронного врядування.

Прискорення процесу створення об'єднаних територіальних громад вимагає якісної роботи на регіональному рівні, зокрема через просвітницьку роботу, поширення успішних практик та посередництво у конфліктних ситуаціях, що виникають при створенні ОТГ. На національному рівні конче необхідними є змін у законодавстві. Так, необхідні законодавчі механізми створення ОТГ з населених пунктів, що належать до різних районів, та проведення в них виборів, удосконалення законодавства, що регулює бюджетні повноваження новостворених громад.

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ

ДАНИЛЬЧЕНКО МАКСИМ,

Голова ГО «Суспільна Служба Правової Допомоги»

Резюме. Рівень розвитку демократії в Луганській області складає – 2,87 пункти, і цей діапазон відноситься до змішаного/перехідного регіону. Ключовою особливістю, що впливає на рівень демократії регіону є ситуація з наслідками бойових дій на Донбасі та втрати підконтрольній Україні частини.

Опис дослідження. Дослідження базується на основі «Методології обчислення показника «Індекс демократичного розвитку регіонів України».

Ця методологія включає в себе наступні етапи.

Експертне опитування. Всього було опитано 50 експертів, серед них – 16% адвокатів/юристів/правозахисників/судів, 2% викладачів ВУЗів, 20% громадських активістів/волонтерів, 10% держслужбовців/посадових осіб місцевого самоврядування, 20% журналістів/працівників ЗМІ, 2% політичних діячів, 10% підприємців/бізнесменів/економістів, 18% політологів/економістів, 2% релігійних діячів.

За статусом було наступне розподілення серед експертів: 25 незалежних експертів, 12 експертів були представниками вищої керівної ланки та 17 середньої керівної ланки.

Використання вторинних джерел інформації. У процесі дослідження було розглянуто більше 30 джерел з тематики опитування. Використовувалися як місцеві відкриті джерела, так і всеукраїнські (різні дослідження, інтерв'ю, журналістські розслідування, аналітичні статті тощо).

Отримані результати дослідження переважно корелюються з даними вторинних джерел.

Особливістю регіону є переміщення або взагалі виїзд значної кількості можливих експертів за межі Луганської області. Тому до вибірки експертів не змогла увійти значна кількість відомих експертів, які нещодавно проживали на окупованій території Луганської області, а зараз знаходяться далеко за межами регіону. Іншою особливістю є небажання (або побоювання) брати участь в опитуванні державних службовців та викладачів ВУЗів (це частково пов'язано з ситуацією на Донбасі, оскільки кількість викладачів значно зменшилась, при цьому є значна кількість викладачів, які викладають на території України, а більшість часу проживають на території ЛНР). Характерною рисою експертів є те, що більшість з них є переселенці, які зараз мешкають у двох великих містах області – Сєвєродонецьк (сучасний обласний центр) та Рубіжне. Найбільш активними, незважаючи на кількість, були представники ЗМІ та громадські активісти. Своєрідним відбитком на опитуванні може бути те, що більшість експертів є переселенцями: з одного боку, вони можуть не так гарно знати «нові» для них регіони області, з іншого, - вони можуть бути менш заангажовані та більш критичні і відверті у своїх відповідях.

Найбільш проблемними блоками для опитування були – *«Стан реалізації прав людини, зокрема стан правосуддя», «Міжетнічні та конфесійні відносини»* та *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»*.

Результати дослідження. Значення Індексу в Луганській області – 2,87. Серед всіх областей України це 18 місце, що говорить про це нижче середнього рівня по країні.

Найменше балів Індекс набрав у блоці *«Міжетнічні та конфесійні відносини»*, найбільше – *«Стан ЗМІ»*. Значно зменшували рейтинг блоки *«Діяльність державних адміністрацій»* та *«Корупція»*, а підвищували – *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* та *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*.

Причиною такого стану у блоці *«Міжетнічних та конфесійних відносин»*

(2,14) є привернення незначної уваги з боку держави та громадськості до цього питання. З одного боку, в області майже публічно відсутні будь-які конфлікти у цій сфері, з іншого боку, немає бажання органів влади залучати представників національних меншину до суспільного життя, або налагоджувати співпрацю з різними релігійним конфесіями. Значні конфлікти мали місце (особливо у 2014 році) на окупованій території області (ця частина не підпадає під дослідження). Має вплив також значна закритість самих етнічних груп та релігійних конфесій. В цілому в області збережено значний рівень прав на гідність та віросповідання, при цьому етнічні групи мають низький рівень замученості до суспільних процесів (водночас існують різні конфлікти у цій сфері, які в більшості залишаються неопублічними).

Найбільше підвищував рівень Індекс рівень демократії блок «*Стан ЗМІ*» (3,20). Така ситуація склалася у більшості через особливості діяльності ЗМІ Луганщини. Значна кількість ЗМІ, які раніше працювали у Луганську, були вимушені переїхати на підконтрольну територію області. Тому райони та міста області, яким раніше приділялося мало уваги (в центрі уваги знаходився тодішній обласний центр – м. Луганськ), зараз стали набагато більш впізнавані у медіа просторі. Нажаль, є випадки, коли на місцевому рівні вводилась акредитація журналістів для участі у сесіях міських рад (хоча це є порушення законодавства). У 2016 році був зафіксований один випадок порушення прав журналіста (під час дострокових виборів народних депутатів в 114 окрузі у 2016 році). Всього в області працює понад 55 ЗМІ. Більшість ЗМІ регіону є державними або контролюються особами, пов'язаними з політичними чи бізнесовими групами області. Існує незначна цензура, значна кількість замовних матеріалів та майже відсутній доступ громадськості до комунальних (державних) ЗМІ.

Блок «*Діяльність державних адміністрацій*» (2,78) містить протиріччя у відповідях експертів. Одні експерти вважають, що діяльність органів влади та громадських рад дуже відкрита та ефективна. Інші думають навпаки. Такі відповіді можливі через особливості цих структур. Наприклад, є органи влади, котрі дуже активно розміщують різну інформацію про власну діяльність. Є такі, що майже не наповнюють інформацією свої офіційні сайти. Також складна ситуація з роботою громадськості у конкурсних комісіях. У більшості випадків громадськість не бере участь в цьому процесі (виключення є Управління внутрішніх справ). Різними можуть бути погляди на діяльність громадських рад. В одних містах до них входять активні місцеві мешканці, в інших - такі ради існують як «кишенькові». Крім того, у м. Сєвєродонецьк вже більше року триває значний політичний конфлікт, внаслідок чого міський голова вже 3 рази був відсторонений депутатами міської ради, і 2 рази поновлював свої повноваження. Наразі відбуваються чергові судові засідання відносно цього питання. В регіоні існує низький рівень залучення та співпраці громадськості з органами влади. Населення в більшості мало поінформоване про діяльність органів влади.

Показник блоку «*Корупція*» (2,85) наближається до середнього по області рівня. Він також має деякі особливості. По-перше, в області значно зменшилась кількість активістів, які займалися протидією корупції (внаслідок виїзду за її межі). По-друге, є сфери корупції, які дуже небезпечні, і в більшості це питання

загальноукраїнського рівня (сфера контрабанди, оборонний комплекс, робота в прифронтовій зоні). По-третє, темі корупції у публічній площині або у ЗМІ зараз приділяється дуже мало уваги. На погляд експертів, має значне розповсюдження політична корупція, коли на важливі посади призначаються люди за політичною приналежністю, а не за професійними якостями. Крім того, держава робить значну кількість антикорупційних дій. Але все це, на думку експертів, є лише імітацією реальної діяльності. Експерти наголошують на необхідності посилення персональної відповідальності за порушення законодавства та діяльності правоохоронних органів у цій сфері у співпраці із громадськістю. Загалом, корупція широко поширена і є головною перешкодою на шляху політичного та економічного розвитку регіону. Робота щодо боротьби з корупцією проводиться вибірково та непослідовно.

Значно підвищував рейтинг також блок *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (3,11). Подібно до ситуації зі ЗМІ, на підконтрольну територію переїхала значна кількість громадських активістів. Міжнародні організації значно збільшили допомогу громадськими активістам. Як і по всій Україні, на рівні області приймаються різні нормативні акти, які повинні забезпечити підвищення рівня участі громадськості у місцевому самоврядуванні. За останні 3 роки в області відбулась велика кількість різних навчальних тренінгів, семінарів, шкіл, які значно підвищили громадську активність в регіоні. Якщо раніше ця частина області (яка підконтрольна Україні) була дуже пасивною у сфері громадської активності, то зараз цей рівень значно зріс. Значна кількість активістів вже розпочала активно використовувати громадські інструменти впливу (електронні петиції, громадські слухання, місцеві ініціативи тощо). Наприклад, у м. Рубіжному у травні 2016 року відбулися громадські слухання, яких не було в місті протягом 10 років. Навіть громадські ради, котрі зараз мають вигляд «кишенькових», раніше були не при всіх адміністраціях, тепер створені при всіх місцевих радах. Завдяки навчанню, єднанню та налагоджуванню комунікації громадський сектор стає все більш впливовим. Крім того, якщо раніше в області була абсолютна монополія двох політичних сил (Партія регіонів та КПУ), то зараз ця ситуація значно змінилась. До рад потрапили різні політичні сили, які бажають активно співпрацювати з громадськістю. В області деякі експерти назвали один існуючий аналітичний центр – Кризовий медіа-центр «Сіверський Донець» (м. Сєверодонецьк). Присутній незначний тиск на громадськість з боку органів влади. Право зборів і об'єднань в цілому в регіоні дотримується, однак недостатньо розвинена громадська діяльність.

Особливості блоку *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,00). В області зараз створені 3 об'єднані територіальні громади, бюджети багатьох міст області збільшені мінімум в 2 рази. Звісно, крім появи нових можливостей як людей, так і для органів влади, значно зросла відповідальність та фінансові навантаження. Але ще існують значні законодавчі протиріччя та нерозуміння процесу децентралізації з боку як органів влади, так і населення. Крім того, деякі представники органів влади навмисно замовчують позитивні сторони децентралізації для того, щоб збільшувати собі рейтинги. При цьому відповідальність за соціально-економічні негаразди перекладають на

центральні органи влади. Ще особливістю діяльності є значна кількість неосвоєних коштів (наприклад, у Сєверодонецьку це близько 200 млн грн у 2016 році). Така ситуація говорить про значні проблеми та конфлікти в системі управління органів місцевої влади. В цілому в регіоні система місцевого самоврядування та органів виконавчої влади є слабкою та значно залежною від центральних органів влади чи окремих політичних/бізнесових осіб та груп. Їхня діяльність є значно непрозорою.

Найбільше наближений до середнього по області Індексу блок *«Політична активність, партії, вибори»* (2,86). В цілому в регіоні існують значні перешкоди для проведення виборів та забезпечення виборчих прав громадян. Під час виборів спостерігаються значні порушення законодавства з боку їх учасників та бездіяльність органів влади (особливо правоохоронних). Вибори часто проходять непрозоро (особливо в сфері фінансування політичних партій). Також не забезпечено волевиявлення переселенців (котрих в області майже 300 тис.) та мешканців прифронтових територій.

Три інші блоки – *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* (2,94), *«Соціально-економічний стан»* (2,90), *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,92) – приблизно дорівнюють середньому загальноукраїнському Індексу рівня демократії.

Висновки і рекомендації. У Луганській області рівень розвитку демократії є нижчим за середній по Україні. Основні причини цього - наслідки воєнного конфлікту на Донбасі та втрати частини української території.

Це все призводить до наступних особливостей проведення дослідження:

- значна кількість опитаних експертів є переселенцями (як і активних і впливових людей регіону), що впливає на особливість відповідей (наприклад, експерти можуть під деякими відповідями мати на увазі процеси на непідконтрольній території Луганщини);
- поява нових можливостей для розвитку регіону (переміщення переселенців, підприємств, установ, збільшення фінансування міжнародними організаціями, збільшення кількості населення), та, як наслідок, збільшення соціально-економічного навантаження на регіон;
- існування прифронтової території («сірої зони») та військово-цивільних адміністрацій.

Звісно, основною перепорою розвитку демократії в регіоні є існування воєнного конфлікту чи його загострення. Але навіть у таких умовах країна та суспільство може та повинно намагатися забезпечити права людини та посилювати рівень демократії в регіоні. На жаль, органи влади дуже мало зацікавлені у розвитку регіону (показовим є існування значних корупційних ризиків та політичних конфліктів в області, значні порушення законодавства під час виборів як з боку держави, так і учасників виборчих процесів, низький рівень бажання співпрацювати і бути підзвітним населенню та громадськості тощо).

Основні рекомендації для покращення Індексу демократії в регіоні:

- залучення до управління більш професійних та мотивованих кадрів (оскільки Луганська область – це територія АТО, заробітна плата зараз значно

вища, ніж в інших регіонах, тому ресурси для залучення нових кадрів в області значні);

- збільшення рівня доступу населення, ЗМІ та громадськості до публічної інформації (завдяки посиленню можливостей електронного врядування, зменшення бюрократичних механізмів, покращення роботи офіційних сайтів органів влади);

- посилення співпраці та підзвітності органів влади населенню і громадськості (введення одиниці прес-секретаря міських рад, посилення відповідальності за порушення законів представників органів влади, збільшення кількості публічних зустрічей керівників органів влади з населенням та громадськістю тощо);

- збільшення кількості навчальних заходів (тренінгів, круглих столів, семінарів тощо) для громадськості, ЗМІ та представників органів влади;

- створення аналітичних інститутів (як громадських, так і державних);

- створення обласного суспільного мовника (теле-, радіо) та розвиток громадської журналістики;

- забезпечення вільного доступу громадськості та населення до комунальних ЗМІ;

- створення умов для захисту найбільш вразливих груп населення, таких як ВПО та мешканців прифронтових («сіра зона») територій (виборче право, забезпечення житлом ВПО, соціальних виплат, зменшення бюрократії при оформленні довідок ВПО, посилення захисту персональних даних тощо);

- забезпечення чесних та прозорих виборів (посилення контролю НАБУ за фінансовою звітністю кандидатів-учасників виборчих процесів, посилення відповідальності правоохоронних органів за бездіяльність під час порушень виборчого законодавства, відкриття окремої одиниці Уповноваженого Верховної Ради з питань виборчих процесів у регіоні тощо);

- посилення незалежності судів завдяки залученню нових професійних кадрів, які раніше не працювали у судовій системі;

- запровадження функціонування Уповноваженого Верховної Ради із запобігання та протидії корупції в регіоні та посилення персональної відповідальності представників органів влади за бездіяльність та корупційні дії;

- посилення управлінських та незалежних від органів центральної влади органів місцевого самоврядування;

- посилення спроможності громад.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

НЕБЕРИКУТ ОЛЕКСАНДР,

Аналітик Громадянської мережі ОПОРА (Львів)

Резюме. Львівська область за рівнем розвитку демократії належить до регіонів перехідного/змішаного типу, однак посідає 5 позицію в загальнонаціональному рейтингу і з інтегральним показником 3,21 бали тяжіє до типу політичного режиму, який класифікується як розвинута демократія. Високий рівень громадської активності та різноманітність форм самоорганізації громадян, інтенсивність взаємодії і співпраці громадських організацій та органів публічної адміністрації, відсутність міжконфесійних та міжетнічних протиріч є ключовими

ознаками демократичного розвитку Львівщини. Натомість, політична корупція та зловживання в бюджетно-фінансовій сфері, корумпованість та пов'язана з цим недовіра судової системи і органів правопорядку вказують на нестабільність та слабкість демократичних інститутів у Львівській області.

Опис дослідження. Індекс демократичного розвитку регіонів України є інструментом для вимірювання рівня демократичності регіонального політичного режиму на основі його класифікації в діапазоні від 1 до 5 балів (за інтегральним показником Індeksu): 1,00-1,99 – регіон з нерозвинутою демократією; 2,00-3,99 – змішаний/перехідний регіон; 4,00-5,00 – регіон з розвинутою демократією.

Для розрахунку Індeksu використовувався метод експертних інтерв'ю та аналіз письмових джерел інформації. Протягом листопада-грудня 2016 року у Львівській області шляхом анкетування було опитано 42 експерти. За статусом 34% респонденти є незалежними експертами, 41% належать до вищої керівної ланки організації і 24% – до середньої керівної ланки.

Профіль опитаних експертів (за сферою діяльності): адвокати/правозахисники/юристи/судді – 15%; викладачі/освітяни – 7%; громадські активісти/волонтери – 30%; держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування – 7%; журналісти/працівники ЗМІ – 17%; підприємці/бізнесмени/економісти – 7%; політичні діячі – 7%; політологи/соціологи – 11%

Результати дослідження. За результатами вимірювання Індeksu демократичного розвитку Львівська область посідає 5 позицію із загальним показником Індeksu 3,21. В розрізі тематичних блоків – найнижчими є показники Індeksu у сфері безпеки і діяльності органів правопорядку. Також негативний вплив на загальний рівень демократичності Львівщини, за оцінками експертів, справляє корупція. Натомість більш сприятливою є ситуація в сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин, в громадській та медійній сфері, а також в діяльності державних адміністрацій.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя». За висновками експертів показник Індeksu в межах цього блоку склав 3,28. Найбільш задовільною є ситуація із забезпечення права на свободу об'єднань з боку держави та місцевих органів влади. В судочинстві стан справ є значно гіршим. Зокрема, експерти оцінюють як «високий» рівень впливу на суддів з боку окремих приватних осіб (представників бізнесу насамперед) у Львівській області, одним з наслідків чого є низький рівень довіри до судів та незадоволеність виконанням судових рішень з боку громадян. Серйозною проблемою експерти називають корумпованість правоохоронних органів.

«Соціально-економічний стан». За оцінками експертів рівень соціально-економічного розвитку Львівської області в 2016 році сягнув показника 3,36. Ключовою проблемою є несприятливі умови для ведення бізнесу через жорстку конкуренцію з боку крупного бізнесу та епізодичний тиск на підприємців з боку представників органів публічної адміністрації. Однак суттєвих перешкод в реєстрації бізнесу не фіксується. В соціальній сфері незадовільною є ситуація з рівнем захисту здоров'я населення Львівської області. Натомість високим є рівень дотримання права громадянина на отримання освіти в регіоні.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». Показник за

даним блоком є одним з найвищих в межах загального Індексу демократичного розвитку і становить 3,44. Як найбільшу проблему експерти відмічають той факт, що громадяни не використовують формальні інструменти впливу на прийняття владних рішень, зокрема не користуються правом подання місцевих ініціатив. Також експерти критично оцінюють ефективність інституту електронних петицій. Разом з тим, громадяни на Львівщині беруть активну участь в діяльності консультативно-дорадчих структур при органах місцевого самоврядування і охоче долучаються до проведення громадських слухань, ініційованих місцевою владою. Сильною стороною самоорганізації громадян у Львівській області є те, що така активність охоплює широкий спектр тематичних напрямків (від допомоги військовим до захисту прав людини).

«Стан ЗМІ». Показник демократичного розвитку в сфері засобів масової інформації Львівської області є порівняно високим і складає 3,40. Головними проблемами, як відмічають експерти, є залежність регіональних медіа від політично впливових власників бізнесу і втручання в їх роботу з боку приватних осіб. Це проявляється в наявності замовних матеріалів та політичній заангажованості окремих журналістів (або ЗМІ). Рівень втручання з боку органів влади в діяльність регіональних ЗМІ є мінімальним. Так само експерти позитивно оцінюють рівень довіри громадян до регіональних медіа.

«Міжетнічні та конфесійні відносини». В сфері міжетнічних та конфесійних відносин у Львівській області показник Індексу демократичного розвитку є найвищим і становить 3,71. На думку експертів, національні меншини на Львівщині мають безперешкодні можливості для реалізації свого права на створення освітніх та культурних закладів. Також представники усіх конфесій мають вільні можливості для відправлення релігійних культів на Львівщині. Натомість незадовільною є ситуація з масштабом представництва національних меншин (різних етнічних груп) в органах місцевого самоврядування і місцевих органах виконавчої влади Львівської області. Ситуація з використанням мов національних меншин в публічній сфері, за оцінками експертів, не є цілком позитивною.

«Політична активність, партії, вибори». У сфері політичної активності та електоральних практик показник демократичного розвитку Львівської області не є надто високим і складає 3,07 бали. Критичною є ситуація з фінансуванням політичних партій, яка, на думку абсолютної більшості експертів, є непрозорою, а дієві механізми державного та громадського контролю відсутні. У сфері виборів основними проблемами експерти вважають неефективну систему оскарження результатів виборів та неконкурентність виборчих кампаній, яка проявляється у відсутності рівного доступу кандидатів і партій до ЗМІ та інших ресурсів. Натомість позитивом є відсутність перешкод та обмежень для спостерігачів і журналістів вести спостереження за ходом виборчого процесу.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». У цій сфері показник демократичності Львівщини становить 3,22 бали. За оцінками експертів, органи місцевого самоврядування перевищують свої повноваження при виконанні обов'язків. Разом з тим, експерти констатують, що органам місцевого самоврядування бракує ресурсів для належного виконання своїх функцій.

Залишається проблемою низька суспільна довіра до органів та посадових осіб місцевого самоврядування різних рівнів. Позитивною є практика підтримки органами місцевого самоврядування громадських ініціатив та проектів місцевого розвитку.

«Діяльність державних адміністрацій». В розрізі діяльності державних адміністрацій показник Індексу демократичного розвитку Львівщини є високим і становить 3,44 бали. Серед проблем експерти відмічають недостатню прозорість та відкритість діяльності чиновників державних адміністрацій, а також неефективність громадських рад, утворених при місцевих держадміністраціях. Також незадовільною є ситуація з ефективністю виконання обласних та районних бюджетів державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Натомість основними позитивами в діяльності держадміністрацій на Львівщині є включення представників громадськості в конкурсні комісії на посади в органах місцевих державних адміністрацій, інтенсивна співпраця з громадськими організаціями, оприлюднення звітів про виконання обласних та районних бюджетів та програм.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Сфера громадської безпеки та діяльність органів правопорядку на Львівщині має найнижчий показник за рівнем демократичного розвитку – 2,46 бали. Найбільше зауважень у експертів викликає відсутність практики публічного звітування керівників прокуратури та поліції. Незадовільною є ситуація з ефективністю реагування органами поліції та прокуратури Львівської області на зловживання, правопорушення, злочини, виявлені представниками громадянського суспільства, в тому числі ЗМІ. Також є проблема залежності службовців органів поліції та прокуратури від впливів політиків та представників бізнесу.

«Корупція». Поряд з діяльністю органів правопорядку показник антикорупційної політики в Львівській області також є низьким і становить 2,69 бали. За оцінками експертів, корупція у фінансовій та політичній сфері є найбільш проблемною. Незадовільною є ефективність здійснення органами влади заходів спрямованих на запобігання корупції та виховання «нульової толерантності» до неї, що пов'язано також з відсутністю системного аналізу стану корупції, моніторингу корупційних проявів та збору статистичної інформації місцевою владою.

Висновки і рекомендації. Для зміцнення демократичних інститутів та практик урядування у Львівській області основні зусилля необхідно сконцентрувати на виробленні ефективних механізмів реалізації антикорупційної політики, реформі органів правопорядку, реальному оновленні суддівського корпусу та забезпеченні підзвітності та прозорості фінансування політичних партій. За оцінкам експертів, саме в цих сферах структурні зміни на Львівщині відбуваються найбільш повільно або залишаються цілком декларативними.

Правосуддя, захист прав людини:

- Верховній Раді України вдосконалити законодавство про судочинство, зокрема в частині зменшення судового збору; провести кадрове оновлення суддівського складу на місцях, оновлений склад суддів апеляційної інстанції

повинен забезпечувати ефективний контроль під час перегляду рішень судів першої інстанції;

- запровадити систему моніторингу якості безоплатної правової допомоги у Львівській області і передбачити відповідальність за неякісне надання такої допомоги;

- впровадити курси неформальної правової освіти для населення області, а також розробити навчальні програми, націлені на підвищення рівня знань державних чиновників та суддів у сфері прав людини;

- забезпечення з боку Верховного Суду України єдності судової практики щодо застосування судами практики Європейського суду з прав людини.

Соціально-економічна сфера:

- органам місцевого самоврядування активніше використовувати можливості транскордонного співробітництва;

- сприяти місцевим проектам та ініціативам у сфері розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, сільського господарства та логістичної сфери.

Громадська активність:

- органам місцевого самоврядування та громадським організаціям проводити інформаційно-просвітницькі кампанії з популяризації існуючих інструментів громадської участі;

- громадським організаціям використовувати можливості соціального підприємництва та більш активно впроваджувати соціальні ініціативи спільно з бізнесом.

ЗМІ:

- профільним навчальним закладам та громадським організаціям удосконалити програму підготовки журналістів, зробивши акцент на глибинних дослідженнях та аналітичних інструментах, розвитку компетенцій в економіці та юриспруденції;

- створити солідарне журналістське середовище для захисту своїх корпоративних прав;

- донорам та грантодавцям здійснювати матеріальну підтримку молодих незалежних медіапроектів та журналістів, що демонструють високі етичні стандарти.

Міжетнічні відносини:

- створити неформальні та формальні канали комунікації між владою на місцях та етнічними групами для зворотного зв'язку між ними та прогнозування і попередження можливих ризиків загострення міжетнічних відносин;

- проводити публічні події у різних напрямках (сучасне мистецтво, дискусії, фестивалі та перформанси), які б були безпосередньо націлені на залучення різних етнічних та релігійних груп.

Політична активність, електоральні практики:

- запровадити ефективний державний та громадський контроль за партійними фінансами на постійній основі і створити умови для фінансової незалежності політичних осередків.

Децентралізація:

- посилити публічність прийняття рішень місцевими державними

адміністраціями на всіх етапах процесу децентралізації;

- громадським організаціям проводити регулярну інформаційно-просвітницьку роботу з мешканцями населених пунктів щодо позитивів децентралізації та активізувати роботу з ОМС (навчання, історії успіху) щодо можливостей залучення позабюджетних коштів на розвиток громад і територій.

Державні адміністрації:

- оперативно здійснювати імплементацію напрацьованих пропозицій громадськості щодо реформ та планів дій, залучати громадських експертів до розробки рішень з наступною їх реалізацією;

- конкурси на заміщення вакантних посад мають бути максимально відкритими – з відеофіксацією та оприлюдненням їх перебігу;

- спростити і гнучко використовувати існуючі підходи щодо співпраці і залучення активних громадян до прийняття рішень на місцевому рівні.

Безпека:

- підвищити рівень фаховості та компетентності працівників органів прокуратури і поліції через впровадження прозорості і складної системи відбору, а також підвищення рівня оплати праці.

Корупція:

- протидія, виявлення і реагування на випадки корупції з боку ОВС має відбуватись методично і системно та супроводжуватися висвітленням «історій успіху» у боротьбі з корупційними явищами;

- процедурно врегулювати максимальну прозорість та відкритість місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших структур, що надають послуги населенню;

- запровадити дієву та співмірну масштабу злочину систему покарань за корупційні дії – не лише дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність, але й економічні санкції.

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

БАРАШКОВСЬКИЙ ДЕНИС,

Голова ГО «Центр антикорупційних розслідувань»

Резюме. У сучасному суспільстві питання демократії, її розвитку займають важливе соціополітичне значення як в межах всієї держави, так і на різних її територіальних рівнях. Проведене в межах Миколаївської області дослідження рівня розвитку демократії дозволило виявити основні проблеми демократичного розвитку Миколаївської області. Було визначено інтегральний Індекс розвитку демократії в області, який дорівнює 2,78. За цим показником Миколаївську область віднесено до змішаного/перехідного регіону.

Опис дослідження. Дослідження виконано на базі експертного опитування. В якості експертів були залучені: державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування (5,9% опитуваних експертів), представники громадських організацій, волонтери (23,5%), правозахисники (5,9%), освітяни (11,8%), підприємці та економісти (29,4%), журналісти та представники ЗМІ (5,9%), політологи та соціологи (11,8%), політичний діяч (5,9%). Статус експертів -

незалежні експерти (65% опитуваних) та представники вищої керівної ланки організацій (35%). Загальна кількість респондентів становить 17 чоловік.

Окрім експертного опитування, в рамках дослідження було оброблено значний масив вторинної інформації, зокрема, аналітичні звіти, контент-аналіз Інтернет-джерел, моніторинг місцевих друкованих засобів масової інформації. В цілому результати проведеного дослідження мають значну кореляцію з інформацією, позиченою із вторинних джерел.

Процес дослідження супроводжувався побудовою структури потенційних експертів, які мають достатній досвід та знання в конкретному блоці експертних анкет. Також були подані необхідні запити до офіційних державних установ в області, м. Миколаїв.

Значення Індексу розвитку демократії в Миколаївській області становить 2,78. За цим показником Миколаївська область посідає передостаннє місце серед регіонів України. Найближчими «сусідами» є Житомирська (2,79) та Одеська (2,75) області, яка займає за Індексом розвитку демократії останнє місце в Україні.

Результати дослідження. Експертне опитування було проведено на основі десяти блоків.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» – оцінювання рівня дотримання прав та свобод людини в області, незалежності судової системи області, доступу громадян до правосуддя, прозорості судів. Середній бал – 2,57. Більша частина експертів дає низьку оцінку за цим блоком. В цілому можна відмітити дотримання права зборів і об'єднань. Проте рівність перед законом є не гарантованою.

«Соціально-економічний стан» – оцінювання існуючого соціально-економічного розвитку області, оцінка основних свобод людини, свободи підприємницької діяльності. Єдиний з блоків, де не представлена оцінка «5». Середній бал за блоком – 2,70.

«Громадська активність і самоорганізація громадян» – оцінювання рівня громадської активності, масовості участі громадян у вирішенні нагальних проблем регіону, можливостей впливу громадськості на прийняття рішень на різних територіальних рівнях влади. Середній бал становить 2,86. За цим показником Миколаївська область посідає 10 місце в Україні. Громадянське суспільство в цілому є незалежним, проте є проблеми відносно громадської діяльності, розвиток якої є недостатнім в регіоні.

«Стан ЗМІ» – оцінювання вільності преси, її незаангажованості, ступінь довіри до ЗМІ у регіоні, оцінювання рівня безпеки журналістів. Середній бал – 2,93. Миколаївська область за показником - на 7 місці серед регіонів України. Система ЗМІ в області є розгалуженою, представлена на різних територіальних рівнях. Функціонування ЗМІ в області є незалежним та різноманітним. Однак є ЗМІ, які підпорядковуються інтересам різних політичних груп.

«Міжетнічні та конфесійні відносини» – оцінювання рівня міжетнічної та конфесійної напруги (її відсутності) у регіоні, оцінювання рівня представництва етнічних меншин в органах місцевого самоврядування. Середній бал – 4,29. За показником даного блоку область поділяє перше місце з іншими чотирма регіонами. Права етнічних громад, конфесійних об'єднань в області дотримуються.

Рівень розвитку взаємовідносин між різними етнічними та конфесійними угрупованнями є високим.

«*Політична активність, партії, вибори*» – оцінювання рівних умов та можливостей для реалізації діяльності партійних організацій, рівня прозорості фінансування партій у регіоні. Середній бал – 2,58. Область знаходиться за даним блоком на 14 місці. Вибори в області є регулярними, змагальність однакова, проте наявні проблеми тиску провладних партій щодо опозиційних партій, окремих кандидатів як на обласному, так і на районному, місцевому рівнях.

«*Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування*» – оцінювання рівня довіри громадян до обласних, районних, міських, сільських та селищних рад в області, рівня доступності громадян до центрів надання адміністративних послуг, якості цих послуг. Середній бал – 3,00. За показником розвитку процесів децентралізації та органів місцевого самоврядування Миколаївська область поділяє 6 місце з чотирма регіонами. Розвиток системи місцевого самоврядування є відносно слабкою. Фактично процеси децентралізації в області гальмуються, а управління залишається переважно централізованим.

«*Діяльність державних адміністрацій*» – оцінювання якості та прозорості діяльності державних органів, рівня доступу громадськості до публічної інформації; рівня виконання бюджетів державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку; рівня прозорості проведення конкурсів на державні посади; рівня співпраці громадськості та органів державної влади. Середній бал – 2,67. За показником - область на 10 місці з іншими двома регіонами. Наразі залишається недостатньо прозорою діяльність органів державної влади як на обласному, так і на районному, місцевому рівнях.

В разі порівняння місцеві органи влади більш прозорі та доступні ніж обласні.

«*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура*» – оцінювання прозорості, якості діяльності поліції, прокуратури; рівня безпечності громадян, що живуть в області; рівня звітування органів безпеки перед громадськістю; рівня незалежності органів безпеки в регіоні; рівня довіри громадян до органів безпеки. Середній бал – 1,95. Область – на останньому, 16 місці в Україні. Судові процеси гальмуються, органи прокуратури розглядають справи роками, не доводячи їх до завершення. Не було встановлено та покарано замовників та виконавців кількох резонансних вбивств. Поширеним є застосування тортур під час ув'язнення.

«*Корупція*» – оцінка рівня хабарництва у регіоні, можливості реалізації інтересів громадян, регіонального бізнесу в межах існуючого законодавства. Середній бал – 2,23. За цим показником область знаходиться на 11 місці з двома іншими регіонами. Система корупції є широко розгалуженою, поширеною на різних рівнях. Робота щодо боротьби з корумпованими елементами проводиться непослідовно, непрозоро. Фактично можна відмітити відсутність належної боротьби із корупцією.

Найбільша кількість експертів представлена у блоці «*Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя*», де було опитано 10 експертів, найменша - у блоці «*Діяльність державних адміністрацій*», де опитано 5

експертів.

Після обробки кількості оцінок, наданих експертами, було визначено, що найбільше значення оцінок отримав блок *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (4,29). Високий рівень міжетнічних та конфесійних відносин є свідченням злагодженої та виваженої політики, яку реалізують органи влади та громадськість на різних територіальних рівнях області. За цим показником Миколаївська область є серед лідерів в Україні. Схожі оцінки (4,29) за цим блоком мають Сумська, Харківська, Дніпропетровська та Тернопільська області.

Найменший бал отримав блок *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (1,95). Значення оцінки за цим блоком є найнижчим по всій Україні. Саме цей показник зумовив зменшення інтегрального Індексу демократичного розвитку області. Це є цілком закономірним, враховуючи, дискредитацію діяльності поліції та прокуратури працівниками цих органів впродовж останніх кількох десятиліть (масові корупція, зв'язки з криміналітетом, заангажованість тощо).

Серед регіонів України Миколаївська область вирізняється однією з найнижчих оцінок рівня *«Корупції»* (2,23), поступаючись лише Дніпропетровській (2,00), Харківській та Житомирській областям (по 2,15). Знаходиться на одному рівні з Одеською областю (2,23).

За блоком *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* Миколаївська область (2,57) займає останнє місце в державі. Також за блоком *«Політична активність, партії, вибори»* область (2,58) знаходиться на одному з останніх місць, випереджаючи за оцінкою лише Одеську (2,57) та Дніпропетровську (2,29) області.

Висновки і рекомендації. Результати дослідження чітко вказують на необхідність кардинальних перетворень в системі безпеки та правопорядку. Високий рівень злочинності, низький рівень діяльності органів правопорядку – все це й зумовлює низьку довіру громадян до поліції, прокуратури. Важливим фактором, який впливає на низьку оцінку діяльності органів правопорядку є незавершеність, невизначеність та нерозкритість багатьох кримінальних справ, що мали місце на території Миколаївської області (зокрема Врадіївська трагедія, замовні вбивства). На жаль, фактично процес люстрації чиновників в області нереалізований.

Подальший процес демократичного розвитку неможливий без передачі власних повноважень на рівень місцевих органів влади, реалізація якої має здійснюватися в рамках процесу децентралізації. Розвиток системи місцевого самоврядування потребує більш якісних змін в напрямку делегування повноважень на місцях, розширення можливостей місцевих рад для пошуку зовнішніх джерел фінансування з мінімальним втручанням державних органів. Збільшення частки фінансових надходжень, що мають залишатися на місцях.

З боку **державної влади** необхідними заходами мають бути:

- підвищення якості підготовки держслужбовців;
- реальна реалізація процесів децентралізації (адміністративна, фінансова);
- посилення контролю за органами влади, поліції, прокуратури та судової системи;

- введення жорстких санкцій щодо хабарництва;
- заборона обіймати пости на державній службі особам, які дискредитували себе незаконною діяльністю;
- розширення доступу до публічної інформації з боку громадян;
- повна прозорість розподілу бюджетних коштів;
- розвиток електронної демократії.

Важливою умовою для розвитку демократичних перетворень, що мають здійснюватись на **обласному рівні**:

- розвиток політичної самосвідомості громадян;
- розвиток електронної системи впливу громадян на органи місцевої влади;
- прозорість державних закупівель й контроль з боку громадськості;
- вільний доступ до одержання адміністративних послуг, розвиток мережі центрів надання адмінпослуг на обласному й місцевому рівнях;
- підвищення рівня політичної та соціальної культури;
- підвищення рівня громадянської відповідальності.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

*ГУДЬ СВІТЛАНА,
Голова ГО «Регіональний аналітичний центр»*

Резюме. Відповідно до результатів дослідження «Індексу демократичного розвитку регіонів» Одеська область зайняла найнижчу позицію серед інших регіонів України. За станом розвитку демократичних процесів Одеський регіон оцінюється як змішаний/перехідний з інтегральним Індексом в 2,75 бали.

Такий показник зумовлений низькою активністю громадянського суспільства та недостатньою консолідацією зусиль в частині контролю за діяльністю органів влади задля їх відкритості та публічності. Тобто, з одного боку, громадяни відчують, що не мають впливу на владу, а з іншого – їхня низька активність, можливо, й не здатна привести до більшого впливу. Зокрема, в суспільстві існує певна недовіра до правового захисту та роботи правоохоронних органів, незадовільна робота влади в боротьбі з корупцією. При цьому Одеська область є однією з найбільш толерантних, полікультурних областей та має значний соціально-економічний потенціал.

Опис дослідження. Дослідження базується на опитуванні, в якому взяли участь 39 респондентів з Одеського регіону – експертів у сферах журналістики та ЗМІ, правового захисту, службовці різних ланок та керівники підприємств та громадських організацій різних спрямувань, громадські активісти, політичні діячі, представники національних меншин, соціологи, викладачі вищих навчальних закладів, експерти в сфері правоохоронних органів. Слід зазначити, що експертний потенціал в сферах соціально-економічного розвитку, безпеки та діяльності правоохоронних органів, захисту прав людини та корупції досить обмежений. Натомість, експертне коло в сфері децентралізації, національних меншин, політичних партій та ЗМІ досить розвинене.

Комплексність аналізу рівня розвитку демократії в регіоні забезпечило також і співвідношення отриманих результатів з іншими джерелами інформації, як то статистичні дані та результати опитування громадської думки, досліджень.

Для порівняння використовувались дослідження, що проводились соціологічними групами, аналітичними центрами та відомими неурядовими організаціями: Українським незалежним центром політичних досліджень, Інститутом масової інформації, Transparency International Ukraine, ГО «Сприяння міжкультурному співробітництву» та ін. Слід зазначити, що отримані результати корелюються з даними проведених досліджень і суттєвих відмінностей немає.

Втому числі були проаналізовані відповіді органів місцевого самоврядування області на публічні запити щодо кількості мирних зібрань в містах обласного значення Одеської області. Так, протягом 2016 року було проведено всього 809 мирних зібрань/акцій, з яких одне було заборонено судом (м. Одеса).

Результати дослідження. Найбільш високий показник Індексу забезпечив блок *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* – 3,57 бали з 5-ти можливих, що пов'язано з толерантним співіснуванням різних національностей в регіоні, культурного та міжконфесійного різноманіття, самоорганізації в громадах. При цьому спостерігається також певна відсутність діалогу влади з представниками різних національностей або його формальне існування.

Блок *«Соціально-економічний стан»* набрав 3,36 бали. Це пов'язано з розвитком галузі сільськогосподарського виробництва та транспортного сектору (гарна транспортна розв'язка та близьке розташування до великого міста та курортів), традиційна підприємницька активність громадян та вигідний транзитний статус території, морегосподарський комплекс, розвиток різних видів туризму. Разом з тим, наявні перешкоди через відсутність доріг відповідної якості до обласного центру, тінізацію економіки, сірі схеми в експортно-імпортних та транзитних операціях. При цьому рівень безробіття осіб працездатного віку у січні-червні 2016 р. в області склав 6% від загальноукраїнського рівня 9,8%.

Блок *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* досягнув 3,00 бали. Серед позитивних сторін сфери – наявність доступу громадян до безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, збільшення звернень громадян для захисту своїх прав до суду та різноманітність обраних способів захисту своїх прав. Підвищилась активність громадських правових приймалень та діяльність міжнародних моніторингових місій з прав людини в регіоні. Але, на жаль, відмічається і низький рівень правової культури громадян, недовіра до правосуддя. Спостерігаються поодинокі випадки використання публічної «мови ворожнечі» по відношенню до деяких національностей.

Відчутна нестача незалежних ЗМІ в регіоні частково компенсується їх кількістю. Завдяки цьому в ЗМІ присутня критика на адресу влади, різних політичних сил, крупного бізнесу, є можливість вільного розміщення критичних матеріалів. Незважаючи на те, що критичні статті часто є відображенням інтересів їх власників та мають ознаки заангажованості, окремі журналісти намагаються дотримуватись професійних стандартів та створювати якісний контент. Разом з тим, фінансова залежність медіа та слабкий розвиток ринку реклами призводять до появи замовних матеріалів, політичної джінси. Що стосується порушення прав журналістів, то за даними моніторингу Інституту масової інформації в Одеській області протягом 2016 року було зафіксовано 18 таких випадків. Відповідно, *«Стан ЗМІ»* набрав за результатами опитування 3,00 бали.

Блок *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* отримав 3,00 бали. Станом на початок 2017 р. в області утворено 11 ОТГ. Процес територіальної реформи затягується тим, що в районах поширені міфи щодо реформи. Деякі політичні сили маніпулюють громадською думкою та намагаються блокувати реформу, наголошуючи на неможливості об'єднання громад в поліетнічних районах області, що підсилюється й спротивом районної влади, самоусуненням від процесу обласної влади, а також низьким рівнем поінформованості людей. Однак у вже об'єднаних громадах з'явилися відповідальні лідери, які мають більше ресурсів – субвенції для розвитку громад. Серед прикладів успішних громад регіону – Балтська, Маразліївська.

Блок *«Політична активність, партії, вибори»* досяг позначки в 2,57 бали. Результати опитування свідчать про недосконалість виборчого законодавства та надієвий фінансовий контроль партій, оскільки інструмент державного фінансування партій тільки запустився. Спостерігається загальний рівень пасивної електоральної культури та, відповідно, низький рівень політичної активності. Так, в 2015 році на місцевих виборах явка виборців склала 41,9%, в 2014 році на виборах народних депутатів – 39,5%, а на президентських виборах – 46%.

Щодо *«Діяльності державних адміністрацій»*, то цей показник склав 2,44 бали. Експерти відмітили певну непрофесійність кадрів після призначення голів РДА Міхаелем Саакашвілі та їх неготовність до роботи на місцях. За результатами опитування, до липня-серпня 2015 р. в ОДА була певна кадрова сталість і професійність, налагодженість системи контролю і взаємодії у системі органів влади на регіональному та місцеву рівні.

Блок *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* – 2,38 бали. Сфера потребує державного доопрацювання. Результати опитування показали, що реформа до значних позитивних змін не призвела і громадяни все одно не довіряють поліції, що також підсилює і некомпетентність набраних працівників. Залишились також корумпованість та заполітизованість керівництва даної системи.

Блок *«Корупція»* отримав один з найнижчих показників – 2,23 бали. І, на жаль, в цьому напрямку позитивних зрушень не відбувається. Натомість, відмітили її розповсюдженість практично на всіх рівнях, особливо в земельній сфері та в процедурах тендерних закупівель. Експерти наголошують на зловживанні впливом посадовими особами та відсутності реакції правоохоронних органів на антикорупційні розслідування, в тому числі в ЗМІ.

Найнижчий показник Індексу отримав блок *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* – 1,89 бали з 5. Відповідно до опитування в регіоні спостерігається байдужість та апатія громадян, нестача громадського виховання. На законодавчому рівні обмежено вплив громадян на державні представницькі та виконавчі інститути щодо реалізації і захисту своїх прав. Існує певна недовіра між громадськими організаціями та, відповідно, небажання співпрацювати. Результати опитування показали певний брак експертного потенціалу в профільних напрямках.

Висновки і рекомендації. Рівень розвитку демократії в Одеському регіоні займає найнижчу позицію серед 24 областей України та становить 2,75 бали, що відносить Одеську область до змішаного/перехідного регіону, де стандарти виборної демократії застосовуються на мінімальному рівні. Таким чином, є потреба в комплексній роботі як громадських інституцій, так і органів влади для побудови комфортних та партнерських відносин, налагодження діалогу між громадою та органами влади на всіх рівнях.

За результатами проведеного дослідження можна запропонувати наступні рекомендації:

на рівні обласної та районних державних адміністрацій:

- сприяти створенню інституцій, відповідальних за реалізацію прав нацменшин, відповідно, підрозділів ОДА та РДА;
- завершити ремонт доріг та забезпечити підтримку стратегічних галузей регіону;
- забезпечити реалізацію Стратегії розвитку Одеського регіону до 2020 року;
- розширити програми допомоги об'єднаним громадам та забезпечити умови для підвищення кваліфікації їх керівників;
- забезпечити на місцевому рівні РДА кваліфікованими кадрами за допомогою відкритих конкурсів;
- ввести елементи електронного врядування в роботі державних адміністрацій;
- мінімізувати корупційні ризики під час розпорядження публічними коштами місцевими органами влади, використовуючи систему електронних публічних закупівель ProZorro на допорогових закупівлях;

на центральному рівні:

у сфері політики:

- внести зміни до виборчого законодавства, що регулює проведення передвиборчої агітації політичними партіями;
- надати фінансування з державного бюджету й тим партіям, які набрали високий процент голосів виборців (наприклад, 3%), однак не подолали виборчий бар'єр. Такий крок підвищить незалежність партій від спонсорів, надасть можливості для розвитку та роботи в інтересах виборців, що буде сприяти впровадженню дійсно демократичних правил та процедур;
- створити законодавчі умови для притягнення до відповідальності порушників виборчого права;

у сфері прав людини:

- створити умови для застосування інститутів медіаційного врегулювання конфліктних ситуацій між громадянами у відповідному спектрі цивільно-правових, кримінальних та адміністративних правопорушень;

у сфері територіальної реформи:

- прийняти загальнодержавні закони з чітко визначеними нормами щодо кожного етапу територіальної реформи та синхронізувати дії всіх міністерств та відомств щодо її впровадження;

у сфері поліції та правоохоронних органів:

- почати впровадження в поліцейській діяльності так званої Community Policing – принципів діяльності, орієнтованої на громаду;
- модернізувати Кримінально-процесуальний кодекс України;
- провести реальну реформу судів, МВС та прокуратури;
- ввести для працівників поліції та прокуратури необхідність подачі декларації про доходи з оприлюдненням на відповідному сайті;
- запровадити механізми притягнення до відповідальності посадовців за відомі факти корупційних дій;
- законодавчо впровадити можливість правоохоронних органів реагувати на розслідування корупції в ЗМІ;

щодо покращення стану громадянського суспільства:

- впровадити системні зміни в принципи діяльності державних інститутів та органів місцевого самоврядування, що змусять їх враховувати позицію громадських організацій при прийнятті політичних рішень;
- додати у навчальну програму школярів та студентів предмет «громадське виховання», популяризувати громадські молодіжні рухи екологічної, спортивної, культурної спрямованостей;
- впровадити навчання представників органів влади з питань взаємодії зі ЗМІ;
- сприяти проведенню державних грантових конкурсів для створення або фінансування незалежних ЗМІ, залучення міжнародних організацій;
- запровадити стандарти прозорості та публічності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, судів та органів правопорядку.

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

САЙДОВА АНЖЕЛІКА,

*Генеральний директор Аналітичного Центру
«Бюро економічних та соціальних досліджень»*

Резюме. За рівнем демократії у 2016 році Полтавська область посідає 8 місце та потрапляє у діапазон регіонів з середнім рівнем. Загальний бал – 3,18. Ключовими характеристиками регіону є досить високий рівень соціально-економічного розвитку, якість роботи державних адміністрацій та стан ЗМІ. Серед чинників, що знижують рівень демократії – слабкість розвитку громадянського суспільства, корупція, стан захисту прав людини та правоохоронна і судова системи.

Опис дослідження. Це дослідження базується на експертному опитуванні. У якості експертів були відібрані найбільш відомі та впливові експерти Полтавського регіону – редактори провідних полтавських ЗМІ, керівники аналітичних інституцій, журналісти, відомі політологи, керівники органів місцевого самоврядування та державної влади, лідери найбільш впливових громадських і релігійних інституцій, політики. Результати цього дослідження ґрунтуються на узагальненні думок та відповідей 28 експертів. В опитуванні взяли участь 9 журналістів, 5 представників громадського сектору, 3 службовця місцевих органів влади, по два політика, політолога та правника, а також один

представник бізнесу та один релігійний діяч. 39,3 відсотки опитаних експертів займали найвищі управлінські посади, 21,4% – управлінці середньої ланки 39,3%– незалежні експерти.

Як вторинні джерела були використані публічна інформація сайту Полтавської ОДА, Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій Полтавської ОДА, публікації про дослідження стану публічності органів місцевого самоврядування, аналітичні дослідження про рівень корупції, стан ЗМІ, матеріали Української Гельсінської спілки з прав людини, матеріали сайту ЦВК, Інституту масової інформації, Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», Громадянської мережі ОПОРА, проекту UNITER, аналітичного центру КМІС.

Найактивніше заповнювали анкети журналісти, які проявили себе як універсальні експерти, відносно охоче давали відповіді політики, громадські діячі та посадовці органів державної влади і місцевого самоврядування. Відмовлялись від анкетування представники правоохоронних органів, судів, релігійних організацій. Найбільш активно на відкриті питання було дано відповіді за блоком *«Стан ЗМІ»*. Як зазначив один з експертів, найскладнішим до початку опитування був блок *«Корупція»*, але даючи відповіді на питання цього блоку, виявилось, що це не так.

Найбільш проблемними виявились блоки *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»*, *«Міжетнічні та конфесійні відносини»*, *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»*.

Результати дослідження. За результатами дослідження Полтавщина увійшла у вісімку областей з найвищими показниками демократії. Загальний показник Індексу демократії Полтавської області становить 3,18, що на 8,67% менше від лідера загальноукраїнського рейтингу – Івано-Франківської області та на 15,77% більше від показника Індексу Одещини, яка виявилась аутсайдером опитування. Важливо відзначити, що розрахований інтегральний показник Полтавщини склався як результат взаємного впливу на розрахунок 10-ти складових, із яких *«Соціально-економічний стан»*, *«Стан ЗМІ»*, *«Міжетнічні та конфесійні відносини»*, *«Політична активність, партії, вибори»*, *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*, *«Діяльність державних адміністрацій»* виявились вищими загального Індексу по Полтавщині. Знижували фінальний показник блоки *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»*, *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»*, *«Корупція»*, *«Громадська активність і самоорганізація громадян»*. Саме за цими блоками спостерігається найбільше негативне відхилення від середнього значення.

Серед блоків, де респонденти зробили вибір на користь збільшення Індексу, найвагомішим виявився блок питань *«Діяльність державних адміністрацій»*. Говорячи про ключові характеристики державної влади на Полтавщині, експерти відзначили роботу молодих кадрів у державному управлінні, відбір по конкурсу на посади, участь громадських організацій у прийнятті рішень, високу якість роботи громадських рад, роботу з медіа та прозорість ухвалення рішень. Відповідне значення за блоком у 2016 році становило 3,67.

На другому місці за вагомістю із значенням 3,64 опинився блок *«Соціально-економічний стан»*. Незважаючи на різнобічність питань цього блоку та відповідну складність у підборі експертів, обрані респонденти для поліпшення ситуації у цій сфері зазначали про необхідність зміни системи оподаткування підприємств за місцем їх розташування, а не реєстрації, покращення інвестиційного клімату.

«Стан ЗМІ». Серед блоків питань, який підвищував середній показник інтегрального Індексу демократії показники стану ЗМІ склав 3,40. Характеризуючи загальну ситуацію у цій царині, експерти відзначили дотримання журналістських стандартів, балансу думок. Як негатив експерти зазначали наявність у матеріалах «яскравих», але не дуже вдалим заголовків та відсутність помітного впливу на формування громадської думки.

По 3,33 бали набрали одразу два блоки питань – *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* та *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*. Щодо питання міжетнічних і релігійних відносин відповідно до інформації з відкритих джерел, це відповідає дійсності (конфліктів на міжрелігійному та міжнаціональному ґрунті в області не зафіксовано). Як головні характеристики, респонденти відзначали толерантність, паритет, стриманість та прийнятність, безконфліктність та не ворожнеча.

Зарівнем процесів децентралізації Полтавщина знаходиться серед областей-лідерів. Тому експерти наголошували на необхідності завершення цього процесу в області.

На підвищення загального показника Індексу спрацював блок *«Політична активність, партії, вибори»*. Цей показник становив – 3,21. В цілому згаданий демократичний інститут діє. Експерти відзначали визнання результатів виборів всіма політичними силами, разом з тим відзначали залежність політичних сил від бізнесу.

Наступні чотири блоки сприймаються більшістю експертів як такі, що понижують загальний показник Індексу.

Блок *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* дав середню оцінку дещо нижчу за інтегральний Індекс – 3,08. Однак слід зазначити, що на тлі середнього значення по Україні (2,63) обласний показник виявився значно вищим. Серед особливостей цього блоку експерти відзначали готовність вчитись, відкритість, низький рівень підготовки працівників, постійну ротацію кадрів, низький контроль діяльності з боку громадськості.

Експерти були одностайні у тому, що на рівень регіональної демократії значний негативний вплив чинить *«Корупція»* (показник – 2,85). Характерними особливостями області експерти визначили ментальність, толерантність до неї, корупцію на рівні ОМС.

За всеукраїнською аналогією експерти відзначали *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* як достатньо загрозливий для демократії. Серед негативних чинників були вказані грошові витрати на суди, корупція у судах, недоступність безкоштовного захисту та низька правова освіта більшості громадян. Експерти також зазначали, що «система працює на систему, а не на захист людини».

Найбільшу загрозу демократичним процесам у Полтавській області експерти вбачають не у зовнішньому середовищі, а безпосередньо в основі – слабкості громадянського суспільства. Найменший бал у загальний рейтинг дав блок *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* – 2,56. Експерти відзначили відсутність солідарності громадянського суспільства («на два українці три гетьмани і один зрадник»), правову безграмотність, меркантилізм представників громадянського суспільства. Для поліпшення ситуації експерти пропонують посилити громадянське просвітництво, створити більш жорсткі умови щодо відповідальності і діяльності, фінансувати проекти ГО з бюджету, взаємодіяти з владою, популяризувати ідеї розумного альтруїзму, а також активне спілкування між собою, моральне виховання принципів благодійності та волонтерства.

Висновки і рекомендації. У загальноукраїнському рейтингу демократичності Полтавщина посідає 8 місце. Цьому сприяють якість управління в державних адміністраціях, розвиток соціальної та економічної сфер, стан ЗМІ. Рівень політичної культури, міжнаціональної, релігійної толерантності, рівень самоорганізації та діяльність органів місцевого самоврядування підтримують загальний рівень Індексу демократії. Основними викликами для демократії на Полтавщині є слабкість громадянського суспільства, стан захисту прав людини, судова, правоохоронна система та корупція. Таким чином, головною загрозою демократії є ментальна толерантність до корупції та слабкість інститутів громадянського суспільства. Протягом двох років після Революції Гідності громадянське суспільство Полтавщини так і не стало драйвером реформ передусім у закритих сферах – судовій і правоохоронній системі.

За результатами дослідження рекомендується запровадити заходи правової та громадянської освіти, які б сприяли консолідації громадянського суспільства, зростанню фаховості ІГСу системі судів, правоохоронної системи, антикорупційної експертизи, державних закупівель, правозахисту. Слід проводити навчання із залученням іноземних правозахисних організацій. Необхідно зменшити рівень тиску на суддів з боку громадськості, органів влади та забезпечити послідовність судової практики. Органам місцевої влади варто підвищити ефективність інструменту електронних петицій, які згідно з опитуванням діють суто як фіктивні інструменти зворотного зв'язку. Засобом масової інформації рекомендується зменшити рівень замовних матеріалів, підвищити рівень якості матеріалів, особливо це стосується Інтернет ЗМІ. Рівень розвитку демократичних процесів на Полтавщині підвищиться, якщо ЗМІ зменшать свою залежність від впливових приватних осіб. Те саме стосується і партійного життя.

Частину зростаючих фінансових можливостей органів місцевого самоврядування слід спрямувати і на підтримку ініціатив громадянського суспільства. Така співпраця має відбуватися у тісному взаємозв'язку із зростанням інституційної спроможності ОТГ виконувати нові покладені на них обов'язки. Цьому, на думку дослідників, буде сприяти активне залучення до управління в ОТГ представників громадянського суспільства та колишніх працівників райдержадміністрацій, що вивільняються у результаті децентралізації.

Для забезпечення правопорядку реформованій поліції слід підвищити рівень

ефективності діяльності поліції з охорони громадської безпеки, громадського порядку, боротьби зі злочинністю.

Органам місцевої влади слід забезпечити ефективне інформування суспільства про корупційні прояви, проводити інформаційні кампанії щодо формування у масовій свідомості нульової толерантності до проявів корупції.

На центральному рівні слід завершити реформу судової гілки влади, провести оновлення кадрів на ключових керівних посадах через відкриті конкурси та відкрите тестування.

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

ЛЕБЕДЮК ВІТАЛІЙ,

Керівник Острозької міської громадської організації

«Школа політичної аналітики «Поліс»

Резюме. За результатами експертного опитування, аналізу інформації з відкритих джерел та інформаційних запитів, інтегральний Індекс демократичного розвитку Рівненської області за 2016 рік складає 3,16. Найвище значення показник отримав у категорії *«Міжсетнічні та конфесійні відносини»* (3,57) та *«Політична активність, партії, вибори»* (3,50), а найнижче – *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (2,89) і *«Корупція»* (2,77). Рівненська область належить до перехідного регіону з нестабільною демократією.

Опис дослідження. Відповідно до методології оцінки рівня розвитку демократії в Рівненській області було опитано 52 експерта (не менше ніж п'ять експертів з кожної категорії). За сферою діяльності структура експертів виглядає наступним чином: 22,4% – дослідники, викладачі; 19% – громадські активісти; 15,5% – журналісти; 12,1% – правозахисники; 8,6% – політологи та підприємці відповідно; 6,9% – держслужбовці та посадові особи місцевого самоврядування; 5,2% – політичні діячі та 1,7% – релігійні діячі. За статусом структура експертів виглядає наступним чином: 65,4% –

Під час дослідження було використано ряд вторинних джерел інформації, а саме: Індекс публічності місцевого самоврядування Моніторинг виборчих процесів на Рівненщині (Громадянська мережа ОПОРА), Соціально-економічне становище Рівненської області (Головне управління статистики у Рівненській області), Результати соціологічного дослідження, проведеного у рамках проекту «Започаткування Національного діалогу в Україні» (Міжнародний центр перспективних досліджень) та результати соціологічного дослідження «Ставлення прихожан православних конфесій Рівненщини до міжконфесійних взаємин» (Аналітична група «Стратегіко»), Звіт про результати моніторингу офіційних сайтів місцевих рад Рівненщини (КВУ, Рівненська обласна громадська організація), Результати оперативно-службової діяльності органів та підрозділів ГУНП в Рівненській області (Національна поліція), «Барометр свободи слова» (Інститут масової інформації). Результати експертного опитування корелюють із вторинними джерелами.

В Рівненській області практично відсутні аналітичні центри з широкого кола питань. Однак активно діють громадські організації, які здійснюють моніторинг

у певних сферах соціально-політичного життя регіону (Громадянська мережа ОПОРА, Комітет виборців України). Розслідуваннями та антикорупційними проблемами займається ряд активних журналістів з Інформаційно-аналітичного порталу «Четверта влада» та ГО «Антикорупційний моніторинг». Активно співпрацювали під час дослідження експерти правозахисники, громадські активісти, журналісти. Найскладніше було з пошуком експертів щодо питань міжетнічних та конфесійних відносин, безпеки та діяльності державних адміністрацій. Пояснюється така ситуація вузькоспрямованою специфікою дослідження та належною компетенцією експертів. Під час збору даних за інформаційними запитами не було отримано відповіді від Дубенської міської ради щодо кількості повідомлень про мирні зібрання, які надійшли до міської ради у 2016 році. Аналогічно не надійшла відповідь з департаменту фінансів Рівненської ОДА (запит був пере направлений Рівненською обласною радою) щодо частки власних доходів в бюджеті Рівненської області та містах обласного значення Рівненської області.

Результати дослідження. Інтегральний Індекс демократичного розвитку Рівненської області за 2016 рік складає 3,16. Рівненська область належить до перехідного типу регіонів з нестабільною демократією, займаючи 9 сходинку серед регіонів України. Середнє значення Індексу по Україні становить 3,05, що корелює з результатами міжнародних досліджень рівня демократій держав.

Оцінка демократичного розвитку у категорії *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* найбільш сприяла високому значенню показника (3,57). Серед регіонів України Рівненська область в даній категорії поділяє шосте місце з п'ятьма іншими областями. В основному експерти пояснюють високе значення показника толерантністю та моноетнічністю суспільства. Представники інших національностей, які є в регіоні не відіграють особливої ролі в конфесійній різноманітності. Основне джерело напруги спостерігається у протистоянні православних церков (УПЦ (КП) та УПЦ).

Категорія *«Політична активність, партії, вибори»* теж сприяла високому значенню показника (3,50) і серед регіонів посідає 3 сходинку. Експерти відзначають, що діяльність партії зводиться лише до участі у різних публічних заходах, які присвячені відзначенню урочистих подій. За результатами моніторингу Громадянської мережі ОПОРА на Рівненщині функціонує понад 20 громадських приймалень парламентських партій. Однак партії не ведуть активну роботу, мають погану мережу осередків та не декларують і відстоюють свою позиції з різних актуальних питань місцевого розвитку.

Високе значення показник отримав у категорії *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* (3,33) і серед регіонів посідає 3 місце. Стан реалізації захисту прав людини у регіоні на середньому рівні, оскільки проблеми загальнодержавного характеру впливають на регіональну ситуацію (двозначність законодавства з багатьох правових питань, низький рівень правової освіти населення, корупція, відсутня прозорість правових процедур). Діяльність центрів надання безкоштовної правової допомоги населенню лише частково вирішують проблеми у даній сфері.

Категорія *«Діяльність державних адміністрацій»* теж отримала оцінку

3,33, але серед регіонів поділяє 3 позицію з трьома областями. Експерти відзначають, що в адміністраціях є достатня кількість відповідних фахівців, які відкриті до нових ідей, але низька мотивація та типові вади старої системи стають перепонами на шляху активних дій з розвитку регіону. Відсутня координація з місцевим самоврядуванням щодо вирішення багатьох практичних проблем.

Категорія *«Соціально-економічний стан»* отримала оцінку 3,18. Область розділяє 8 позицію разом з іншими трьома регіонами. Експерти вважають, що наявність логістичного потенціалу та значні природні ресурси сприяють розвитку економіки регіону. Однак актуальною залишається проблема легалізації видобутку бурштину. Нестабільна робота індустриального гіганта ПАТ «Рівнеазот» є потенційним джерелом соціальної напруги, оскільки може спричинити появу на ринку праці близько 4 тис. безробітних. Існує значний розрив у доходах серед більшості населення. Для прикладу в обласному центрі в багатоквартирних будинках до 60% жителів отримують субсидію.

Категорія *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* отримала оцінку 3,00 і серед регіонів посідає 3 сходинку. Позитивною особливістю є бажання національної поліції дотримуватись принципу «усі рівні перед законом», однак низька компетенція нових працівників поліції позначається на профілактиці злочинів. Неконтрольованість ситуації у північних районах області, нелегальний видобуток бурштину та корумпованість працівників прокуратури створюють основні перешкоди на шляху забезпечення безпеки жителів регіону.

Категорія *«Стан ЗМІ»* отримала оцінку 3,00, серед регіонів посідає 6 сходинку з трьома іншими регіонами. В регіоні переважно безпечні умови для проведення журналістських розслідувань. Зокрема, наявність незалежних журналістів-професіоналів, сприяє контролю та публічності у діяльності органів влади. Низький рівень оплати праці журналістів постійно впливає на якість їхньої роботи. Низький рівень медіаграмотності, плинність кадрів і, відповідно, низька якість медійного продукту перешкоджають формуванню стійкої журналістської спільноти. За кількістю порушень прав журналістів у 2016 році Рівненська область посідає 13 сходинку.

Категорія *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* отримала теж оцінку 3,00, серед регіонів посідає 8 місце разом з Вінницькою. Амбівалентність показника експерти пояснюють байдужістю та несистемністю самоорганізації громадян. Громадська активність сконцентрована переважно в обласному центрі, і вплив активної громади на рішення, що стосуються області загалом, – досить слабкий. Проте в обласному центрі громадські активісти та громадські організації досить активно впливають на роботу органів місцевої влади, мають вплив на прийняття рішень та активно взаємодіють між собою та з органами місцевої влади. Активних ГО небагато, проте вони мають достатній вплив. Громадська активність була б ефективнішою при більш тісній взаємодії різних організацій та активістів, кращій поінформованості громади про роботу громадських організацій. Явка на вибори в середньому вища, ніж по Україні.

Категорія *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* отримала оцінку 2,89 і знаходиться на 7 місці з трьома іншими

областями. Простежується позитивна динаміка щодо зростання кількості створених об'єднаних територіальних громад. Зокрема, у Рівненській області, станом на 24.10.2016 року було утворено 14 ОТГ, тоді як середній показник серед регіонів налічує 8 ОТГ. Хоча процес децентралізації є добровільним, спостерігається недовіра до об'єднання громад, в основному, через брак знань та досвіду спільної діяльності. З метою збереження існуючого впливу та контролю над ресурсами влада міст обласного значення не має стимулів до об'єднання громад.

Категорія «*Корупція*» отримала найнижчу оцінку 2,77 і серед регіонів посідає 4 сходинку. Зловживання владою і корупція в органах влади – найбільша проблема регіону. Нелегальний видобуток бурштину – це організована корупційно-кримінальна схема в державі. Відсутність суспільного запиту на реальну протидію корупції, брак у громадян знань та розуміння глибини проблеми, неефективна діяльність правоохоронних органів, стійкість корупційних мереж – це основні причини «життєвості» корупції. На думку експертів, ситуацію в окремо взятому регіоні покращити дуже складно, проте для подолання корупції потрібна, в першу чергу, політична воля влади, а також тиск громадянського суспільства.

Висновки та рекомендації. Індекс демократичного розвитку регіону вказує на те, що в області є потенціал до росту, але за умови підвищення значення показника в категоріях «*Корупція*», «*Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування*», «*Громадська активність і самоорганізація громадян*», «*Стан ЗМІ*» та «*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку)*». *Органи правопорядку: поліція та прокуратура*».

З метою поліпшення значень показника демократичного розвитку Рівненської області потрібно:

- підвищувати рівень правової спроможності громад та правової освіти населення;
- зменшувати бюрократичну частину при фінансуванні проектів громадських організацій з місцевих бюджетів;
- створювати низку тренінгів для журналістів із залученням відомих медіа експертів з метою підвищення їх кваліфікації. Підвищити рівень професіоналізму журналістів, сформувати у населення розуміння і потребу незалежної журналістики;
- реформувати законодавство в частині фінансування виборчих кампаній, агітації під час виборів, контроль за фінансуванням партій та зміни в законодавстві щодо виборчої системи шляхом скасування мажоритарної складової;
- проводити широку інформаційну кампанію, спрямовану як на роз'яснення суті реформи децентралізації, так і пропагування її позитивних досягнень.
- підвищити компетентність працівників адміністрацій, особливо у сфері стратегічного планування та управлінських процесів, використовувати ІТ у повсякденній діяльності державного службовця через систему короткотривалих тренінгів;
- створити муніципальну поліцію, яка буде підпорядкована і підзвітна органам місцевого самоврядування та провести реформу прокуратури. Забезпечити прозорі конкурси на керівні посади.

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

ХАРЧЕНКО ВОЛОДИМИР,
Експерт ГО «Бюро правничих комунікацій»

Резюме. Сумська область в загальному рейтингу Індексу демократичного розвитку областей України займає 4 місце. Інтегральний показник Індексу області – 3,27 (індекси всіх областей знаходяться в інтервалі: 2,75-3,48). Як і всі інші регіони, Сумщина має змішаний (перехідний) рівень розвитку демократії.

Позитивними факторами розвитку регіональної демократії є суспільно корисна діяльність інститутів громадянського суспільства, забезпечення свободи політичної діяльності та прозорості виборчого процесу, висловлювань, мирних зібрань. Негативні тенденції розвитку демократії в регіоні, насамперед, пов'язані з судочинством, забезпеченням законності та безпеки громадян, збереженням значного рівня корупції в різних сферах життєдіяльності.

Опис дослідження. Дослідження базується на експертному опитуванні (шляхом анкетування). Загальна кількість респондентів – 60, серед них представництво за сферами діяльності: правоохоронна система – 6,7%, економіка (підприємці, економісти) – 5%, освітяни – 20%, ЗМІ – 13,3%, політика (діячі, політологи) – 11,7%, громадські активісти, волонтери та релігійні діячі – 26,7%, держслужбовці (посадовці місцевого самоврядування) – 16,7%.

У цілому результати експертного дослідження корелюються із вторинними джерелами (даними соціопитувань, аналітичними, офіційними та галузевими звітами, результатами розслідувань та інформацією в ЗМІ), зокрема з дослідженнями, що проводились на регіональному рівні – Центром соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень Сумського державного університету, громадськими організаціями «Центр досліджень регіональної політики», «Бюро аналізу політики», інформацією за результатами медіа-заходів в Сумському прес-клубі, даними Громадської мережі ОПОРА щодо моніторингу виборчого процесу по Сумській області; на загальноукраїнському – Інститутом масової інформації («Барометр свободи слова»), Громадянською мережею ОПОРА («Індекс публічності місцевого самоврядування»), з даними інформпорталів «СтопКор», «Децентралізація влади», Релігійно-інформаційної служби України.

За кожним з блоків (розділів) дослідження опитано не менше 10 експертів. Значних відмов щодо заповнення анкет не спостерігалось. За всіма розділами дослідження в питаннях, які передбачали однозначну оцінку («так» – «ні», 1-5), спостерігались або полярні відповіді, або відмова від відповіді (наприклад, щодо ресурсів місцевого самоврядування, перевищення їх органами власних повноважень, наявності міжконфесійних та міжрелігійних конфліктів).

Найбільш проблемними розділами дослідження були «*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку)*». *Органи правопорядку: поліція та прокуратура*» та «*Корупція*», в яких була мала кількість галузевих експертів, журналістів-розслідувачів, екс-чиновників зі сфери правоохоронних органів та силових структур. З даної тематики на регіональному рівні відсутні значні аналітичні та моніторингові дослідження, обмежене коло вторинних джерел. Низька публічність органів правопорядку впливала на відсутність однозначності

оцінок (наприклад, щодо фактів публічного звітування керівництва поліції та прокуратури).

У розділі *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* експерти неоднозначно оцінювали представлення в органах влади національних меншин, їх мови в публічній сфері (або відносно російської національності, або всіх інших, які є малочисельними в регіоні).

Результати дослідження. Сумська область в загальному рейтингу Індексу демократичного розвитку областей України займає 4-те місце. Інтегральний показник Індексу області – 3,27 (індекси всіх областей знаходяться в інтервалі: 2,75-3,48). Як і всі інші регіони, Сумщина має змішаний (перехідний) рівень розвитку демократії.

На достатньо високий загальний результат Індексу негативно вплинули значення 3-х складових показників, пов'язаних з оцінкою стану ЗМІ, корупції та безпеки (злочинність, діяльність органів правопорядку), посилили значення Індексу оцінки експертів щодо міжетнічних відносин та релігійної ситуації в регіоні, діяльності державних адміністрацій, громадської та політичної активності.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» – 3,22 (5 місце в рейтингу регіонів). Отримані низькі оцінки стану судочинства в регіоні: експерти відмітили значний (2,4 – 2,7) рівень впливу на суддів їх керівництва, органів влади та окремих приватних осіб, діяльність судів як досить непрозору, задоволення виконанням судових рішень з боку громадян – на середньому рівні. Достатньо високо оцінено дотримання на практиці прав на свободу висловлювань, об'єднань та мирних зібрань, гендерної рівності. Показовою є середня оцінка реалізації права на повагу гідності людини (2,8). Експерти відзначали низький рівень правової освіти та свідомості громадян, високий рівень корупційних зв'язків у правоохоронних органах та судовій системі, корумпованість суддів.

«Соціально-економічний стан» – 3,27 (7 місце ще з двома регіонами). Високо оцінено реалізацію права громадян на освіту, ступінь легкості реєстрації бізнесу, низько – рівень захисту здоров'я населення (2,7). Ступінь свободи підприємницької діяльності (у т.ч. дотримання принципу конкуренції, тиск з боку влади та крупного бізнесу, ризик рейдерства) відмічено як середню (3).

«Громадська активність і самоорганізація громадян» – 3,33 (4 місце). Незважаючи на позитивну динаміку розвитку громадського сектору в регіоні, їх участі в суспільному житті в останні роки, оцінка експертами масовості участі громадян в акціях є досить низькою (2,6). Використання електронних петицій як інструменту, наразі є неефективним (2,4). Сам факт проведення громадських слухань та функціонування громадських рад підвищив оцінку даного блоку, але рівень впливу громадських об'єднань на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування є незначним (3).

«Стан ЗМІ» – 2,90 (8 місце). На низький рівень показника вплинула низька оцінка експертами рівня незаангажованості місцевих журналістів, зокрема: наявність замовних матеріалів (2,4), обслуговування політиків (2,4), відмічається залежність ЗМІ від медіагруп окремих власників бізнесу. Втручання в роботу ЗМІ з боку держави та місцевих органів влади є незначним (3,7; 3,4). Діяльність

журналістів-розслідувачів вважається досить небезпечною (2,7). Серед запропонованих експертами заходів – навчання населення медіаграмотності.

За даними Інституту масової інформації в області було зафіксовано 3 випадки порушення прав журналістів: погрози О.Адаменко через матеріал про нелегальні заправки; підпал «коктейлями Молотова» у місті Конотоп місцевої телестудії; погрози учасників ДТП оператору телеканалу СТС зламати камеру та розбити голову.

«Міжетнічні та конфесійні відносини» – 4,29 (у п'ятірці лідерів). Відмічено достатньо високий рівень забезпечення в регіоні права на свободу совісті, культурно-освітню діяльність національних меншин та заходи органів влади щодо гармонізації відносин. Основною особливістю таких відносин в регіоні експерти називали толерантність. Водночас окремими експертами відмічалось певне протистояння між УПЦ та УПЦ КП, хоча значних помітних конфліктів між прихожанами в 2016 році не фіксувалось. У 2016 році офіційно перейшли до УПЦ КП більші частини громад с.В'язове Конотопського району та с.Черневе Глухівського району.

«Політична активність, партії, вибори» – 3,36 (4 місце). На достатньо високий рівень показника вплинули високі оцінки рівня свободи діяльності партій (4,4), їх ролі у місцевому самоврядуванні, можливість вільного волевиявлення, діяльності спостерігачів. *За даними моніторингу порушень виборчого процесу за результатами місцевих виборів 2015 року (ГМ ОПОРА), до суду направлено 2 кримінальні провадження.*

Водночас, констатується закритість партій від впливу громадськості (2,6), їх залежність від приватних осіб або бізнесу (2,2). Відмічено непрозорість фінансування партій та відсутність контролю з боку держави та громадськості за цими процесами (1,8). Експерти не вбачають вибори повністю вільними від використання адміністративного ресурсу (3).

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» – 3,22 (4 місце). Оцінка довіри громадян до місцевих рад в області є низькою (2,8), відмічено певне перевищення органами самоврядування своїх повноважень для виконання своїх обов'язків (2,7). Відзначається підтримка громадських ініціатив ОМС(3), доступність посадових осіб для громадськості (3,4). *За результатами всеукраїнського вимірювання Індексу публічності місцевого самоврядування (Громадянська мережа ОПОРА) серед муніципалітетів обласних центрів Сумська міська рада показала задовільний рівень (10-те місце), за даними опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI) 24% респондентів вважають дії влади зорієнтованими на інтереси громадян. У цілому реалізація можливостей місцевого самоврядування оцінена на середньому рівні (3,2). Експерти відзначали несинхронізацію реформи децентралізації влади з реформами в сфері освіти та медицини.*

«Діяльність державних адміністрацій» – 3,67 (у трійці лідерів). Достатньо високий показник зумовлений оцінкою факту наявності звітів про виконання місцевих бюджетів, рівня співпраці МДА з громадськими організаціями, доступу громадськості до публічної інформації в ОДА. *За результатами дослідження Центру демократії та верховенства права Сумська ОДА зайняла 3 місце в*

рейтингу облдержадміністрацій з організації роботи щодо доступу до публічної інформації.

Водночас відмічається низька ефективність роботи громадських рад при МДА (2,6), певна відсутність прозорості при проведенні конкурсів на посади (2,9). У цілому прозорість та відкритість діяльності чиновників держадміністрацій оцінена як середня (3).

Експерти зазначали відсутність суттєвого впливу з боку ОДА на вирішення системних проблем, пропозиції – більше делегування власних повноважень місцевим громадам, громадським об'єднанням.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» – 2,54 (9 місце). Відзначено низький рівень (2,2) діяльності органів правопорядку, зокрема щодо: реагування на злочини та правопорушення виявлені громадськістю та ЗМІ, ефективності боротьби зі злочинністю, інформативності звітів керівництва про результати діяльності. Прозорість діяльності поліції та прокуратури та рівень кваліфікації посадовців є недостатніми (2,3). Експерти відзначали збереження старих підходів в роботі правоохоронних органів (невирішення проблем, а виконання показників).

«Корупція» – 2,92 (2 місце). Незважаючи на високий рейтинг регіону, на який позитивно вплинула оцінка громадської діяльності із запобігання корупції (4,6, така ж діяльність влади була непомітною – 2,2), експертні оцінки переважно є низькими. Відмічається достатньо високий рівень наявності випадків невідповідності декларацій майновому стану (2,4), неефективності моніторингу корупційних проявів та аналізу стану корупції (2,3). У цілому рівень корупції в різних сферах життєдіяльності (медицина, освіта, правосуддя, адміністративні послуги, фінансова сфера) оцінено нижче середнього (2,6 – 2,8). *За інформацією обласної прокуратури, у 2016 році більше ніж удвічі зросла кількість направлених слідчими органів поліції до суду обвинувальних актів про правопорушення у сфері земельних правовідносин, на третину – у бюджетній системі та про корупційні правопорушення. Наполовину більше направлено до суду адміністративних протоколів про правопорушення, пов'язані з корупцією.*

Експерти наголошували на необхідності проведення ефективних корупційних розслідувань, висвітлення в ЗМІ результатів, реагування на факти, виявлені громадськістю, забезпечення принципу невідворотності покарання для працівників правоохоронних органів.

Висновки і рекомендації. Сумській області притаманні ознаки змішаного рівня розвитку демократії. До позитивних факторів дотримання демократичних стандартів необхідно віднести наступні: позитивна динаміка розвитку інститутів громадянського суспільства та їх суспільної діяльності; забезпечення права на свободу совісті; відсутність значних міжетнічних та міжконфесійних конфліктів; забезпечення свободи політичної діяльності та прозорості виборчого процесу, висловлювань мирних зібрань, гендерної рівності.

Водночас наявні проблеми та тенденції розвитку демократії в регіоні, насамперед, пов'язані із судочинством, забезпеченням законності та безпеки громадян: суди залишаються недостатньо незалежними, недостатньо прозорою та фаховою є діяльність судів та органів правопорядку (поліція, прокуратура), що

зумовлює низьку оцінку громадськістю та експертами ефективності боротьби зі злочинністю в регіоні.

Політичні партії в регіоні є досить відірваними від громадськості, залежними в своїй діяльності від політичних лідерів та певних осіб, їх фінансова діяльність є непрозорою. Констатується порушення стандартів діяльності ЗМІ, зафіксовані окремі випадки порушення прав журналістів.

Незважаючи на певні позитивні тенденції децентралізаційних процесів, система місцевого самоврядування є досить слабкою, зокрема, щодо реалізації власних можливостей в напрямку забезпечення потреб громадян (насамперед, охорона здоров'я), надання інших послуг.

З урахуванням думки опитаних експертів та аналізу джерел інформації, однією з основних проблем регіональної демократії, що співпадає з загальноукраїнськими тенденціями, є збереження значного рівня корупції в різних сферах життєдіяльності (медицина, освіта, правосуддя, адміністративні послуги, фінансова сфера), непослідовність та неефективність заходів щодо запобігання корупційним проявам.

Враховуючи результати аналізу, - інтегральні показники Індексу за окремими блоками та методика дослідження - підвищення загального рейтингу Індексу та, відповідно, поліпшення рівня демократії в області може відбуватись в напрямку реалізації на центральному та місцевому рівнях наступних заходів:

- впровадження державних реформ в судочинстві та правоохоронних органах;
- проведення регіональних заходів з підвищення рівня правової культури населення;
- проведення відкритого незалежного та контрольованого громадськістю конкурсного відбору до правоохоронних органів та судової системи;
- державний та громадський моніторинг фінансової діяльності політичних партій;
- впровадження різних механізмів демократії участі на місцевому рівні, зокрема в діяльності органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації влади та об'єднання територіальних громад;
- забезпечення спеціалізованої системи підготовки якісних фахівців для органів місцевого самоврядування;
- реалізація антикорупційної політики відповідними державними структурами та органами, впровадження органами влади та громадським сектором заходів із запобігання корупції, моніторингу відповідних проявів;
- проведення моніторингової та просвітницької діяльності аналітичних організацій та об'єднань представників ЗМІ щодо дотримання журналістських стандартів в регіональних медіа, проведення заходів для громадськості з медіаграмотності;
- впровадження дерегуляційних заходів, спрощення дозвільних процедур для суб'єктів господарювання в напрямку збільшення свободи підприємницької діяльності та конкуренції в бізнесі.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

ГІРЧАК ІГОР,
Голова ГО «Дослідницький центр соціальних технологій»

ХЛЄБАС СЕРГІЙ,
Член Правління, експерт
ГО «Дослідницький центр соціальних технологій»

Резюме. В 2016 році інтегральний Індекс демократичного розвитку Тернопільської області склав 3,42 бали. Це означає, що Тернопільська область відноситься до регіону змішаного/перехідного типу (інтегральний Індекс знаходиться в діапазоні від 2,00 до 3,99) і поки що відповідає лише мінімальним стандартам виборної демократії. Найбільшою проблемою є корупція та діяльність органів правопорядку. Поряд з тим, в питаннях розвитку самоврядування та реформи децентралізації тернополяни проявляють високу зацікавленість та участь. Очевидно, що саме тут проходить вектор зростання Індексу демократичного розвитку Тернопільської області.

Опис дослідження. Дослідження проведено відповідно до «Методології обчислення показника «Індекс демократичного розвитку регіонів України» і базується на експертному опитуванні та зборі інформації з відкритих джерел. Основою дослідження є експертне опитування. Інструментарій опитування – «Конструктор анкет експертного дослідження». Всього було опитано 22 експерта за 10 тематичними блоками. Кількість експертних оцінок, отриманих окремо за кожним блоком, наведено в розділі «Результати дослідження».

Розподіл респондентів за сферою діяльності (у %): викладач/освітнянин – 9,1; громадський активіст/волонтер – 18,2; держслужбовець/посадова особа місцевого самоврядування – 9,1; журналіст – 22,7; підприємець/бізнесмен/економіст – 13,6; політичний діяч – 13,6; політолог/соціолог – 13,6.

Розподіл респондентів за статусом (у %): незалежний експерт – 45,4; вища керівна ланка організації – 45,4; середня керівна ланка організації – 9,1.

Крім експертного опитуванні проводився збір інформації з відкритих джерел: Інтернет-видання («20 хвилин», <https://te.20minut.ua>; «Доба», doba.te.ua; «За Збручем», zz.te.ua; «Місто», <http://www.gazeta-misto.te.ua>; «Терен», teren.in.ua; «Тернопільські гарячі новини», tgn.in.ua; «Новини Тернопільщини», <http://www.tenews.org.ua>); друковані ЗМІ («Вільне життя», «Свобода», «Тернопіль вечірній»); сайти Тернопільської обласної та міської рад.

За окремими тематичними блоками дуже інформативними були сайти громадських організацій. Зокрема, для оцінки ситуації за тематичними блоками «Політична активність, партії, вибори», «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування», «Громадська активність і самоорганізація громадян» корисною була інформація, яку оприлюднювала Громадянська мережа ОПОРА щодо підготовки та проведення виборів в об'єднаних громадах Тернопільської області.

В цілому дані експертного опитування мають високу ступінь кореляції з інформацією з відкритих джерел. Всі експерти проявили відповідальне ставлення до змістової сторони опитування. Конфліктів, відмов в процесі опитування не виникало.

Результати дослідження. В 2016 році інтегральний Індекс демократичного розвитку Тернопільської області отримав значення 3,42 бали. Це означає, що Тернопільська область відноситься до регіону змішаного/перехідного типу (інтегральний Індекс знаходиться в діапазоні від 2,00 до 3,99) і займає в рейтингу областей України 2 місце (1 місце займає Івано-Франківська область (3,48); на 3 місці – Хмельницька область (3,40).

Найбільше сприяли більшому значенню Індексу блоки *«Міжсетнічні та конфесійні відносини»* (4,29) та *«Соціально-економічний стан»* (3,73).

Найнижчі показники Індексу область отримала за такими блоками: *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,62), *«Корупція»* (3,15).

За всіма іншими блоками відхилення від інтегрального Індексу знаходиться в діапазоні від -0,12 до +0,14.

За блоком *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* (3,33) отримано відповіді 20 експертів. Даний показник Індексу обумовлений тим, що хоча Тернопільська область має відносно високий показник громадської активності, посадові особи в цілому є відкритими і доступними для населення, працюють центри правової допомоги, але в той же час область показує високий рівень корупції правоохоронних органів та судової системи (див. блок *«Корупція»*). Це в значній мірі нівелює позитивні зрушення, обумовлює недовіру громадян до органів правопорядку та формує правовий нігілізм значної частини населення.

Найбільш серйозна проблема – зневіра людей у здатності побороти корупцію у судах. Покращити ситуацію, на думку експертів, може надання системного характеру заходам з правової освіти населення (семінари, публічні лекції, графічні матеріали, буклети, гаряча лінія, організація безкоштовної правової допомоги, тощо). Дуже важливими в цьому контексті є «історії успіху» – демонстрація позитивних судових рішень на користь осіб, які захистили свої права.

За блоком *«Соціально-економічний стан»* (3,73) отримано відповіді 21 експерта. Це один з найвищих тематичних показників Індексу. І високі оцінки експертів по даному блоку тісно корелюють не тільки з інформацією ЗМІ, але й з оцінкою обласного керівництва досягнень Тернопільської області в 2016 році. За словами голови Тернопільської облдержадміністрації Степана Барни, у 2016 році економіка Тернопільщини стабілізувалася: *«Ми входимо у «десятку» кращих в Україні за динамікою зростання: індекс будівельної продукції – 3 місце; обсяг прямих іноземних інвестицій – 4 місце; індекс промислового виробництва – 4 місце; обсяг виробництва валової продукції сільського господарства – 8 місце; обсяг капітальних інвестицій – 9 місце; середньомісячна зарплата та індекс реальної зарплати – 10 місце»*. Також рекордними були державні інвестиції у соціальну інфраструктуру: *«У 2016 році ми втілювали 456 проектів регіонального розвитку. <...> Обсяг загального фонду місцевих бюджетів склав понад 2 млрд грн. У порівнянні з минулим роком це більше на 42,5%. Додатковий ресурс місцевих бюджетів цього року склав 748,9 млн грн»*.

Але слід враховувати, що Тернопільщина була і залишається лідером у створенні об'єднаних територіальних громад (36); цим і пояснюється, на думку дослідників, фантастичний приріст місцевих бюджетів, а відтак і різкий

стрибок в кількості соціальних та інфраструктурних проектів.

Важливе джерело соціально-економічної стабільності Тернопільщини – зовнішня трудова міграція. Як зазначають експерти, високий рівень трудової еміграції сприяє забезпечення пристойного рівня життя значної кількості домогосподарств. Це також сприяє розвитку бізнесу, орієнтованого на осіб, які одержують доходи від трудової міграції– будівництво, перевезення, сфера послуг, медицина.

За блоком *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (3,56) дали відповіді всі 22 експерта. Всі експерти відзначили достатньо високу громадську активність тернополян, виділяючи такі її аспекти, як потужна волонтерська підтримка військових і добровольців, тісні зв'язки різних громадських об'єднань, широкий спектр громадської активності (захист прав людини, екологія, волонтерська діяльність тощо). Разом з тим, експерти доволі критичні щодо ефективності та якості роботи громадських об'єднань, зазначаючи, зокрема: *«Низький фаховий рівень багатьох громадських об'єднань, відсутність реакції органів влади на позитивні ініціативи, низький рівень кооперації громадських об'єднань. Слабка робота експертних середовищ. Деградація частини громадських об'єднань в бік зловживань авторитетом громадської діяльності»*.

За блоком *«Стан ЗМІ»* (3,30) отримано відповіді 19 експертів. Даний показник Індексу знаходиться нижче Інтегрального Індексу. Негативними аспектами стану ЗМІ Тернопільської області експерти вважають: *«Низький якісний рівень журналістських матеріалів. Відсутність журналістської етики. Заангажованість журналістів з боку замовників джинси та політичної пропаганди. Втручання в роботу з боку органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади»*. Прикладом втручання влади є конфлікт між трудовим колективом газети «Свобода» та Тернопільською обласною радою з приводу призначення головного редактора газети. Також, за даними спілки журналістів та незалежної медіа профспілки, в Тернопільській області протягом 2016 року зафіксовано 4 випадки порушення прав журналістів.

За блоком *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (4,29) отримано відповіді 17 експертів. Високе значення даного показника Індексу обумовлено тим, що експерти могли дати тільки крайні оцінки (або 1, або 5). Разом з тим високий бал Індексу дійсно є об'єктивним, оскільки на Тернопільщині тема міжетнічних стосунків не є актуальною в силу моноетнічного складу місцевого населення, а міжконфесійні проблеми, які постійно присутні у зв'язку з Почаївською лаврою та діяльністю УПЦ МП, в 2016 році жодного разу не набули статусу серйозного публічного конфлікту.

Заблоком *«Політична активність, партії, вибори»* (3,36) отримано відповіді 19 експертів. В області добре представлена багатопартійність: в обласній раді та Тернопільській міській ради представлено 7 партій; у складі районних рад – 13 партій. Діяльність партій регулярно контролюють ЗМІ, громадські об'єднання (наприклад, Громадянська мережа ОПОРА) та самі політичні конкуренти.

Заблоком *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (3,56) отримано відповіді 19 експертів. Перші успіхи об'єднаних громад сприяли достатньо високому рівню довіри місцевого населення до реформи децентралізації

у 2016 році. І самі органи місцевого самоврядування поступово стають більш відкритими та намагаються реагувати на громадські настрої. *Наприклад, на презентації Громадянською мережею ОПОРА Індексу публічності місцевих рад 2016 року було зазначено, що: «За результатами дослідження <...> у 2016 році Тернопільська міська рада займає 9 місце у рейтингу серед 22 муніципалітетів. Якщо порівнювати із результатами попереднього року, то рівень публічності влади Тернополя зріс із 52% до 59,4%».*

За блоком «*Діяльність державних адміністрацій*» (3,33) отримано відповіді 19 експертів. В цілому експерти оцінюють діяльність державних адміністрацій нижче, ніж органів місцевого самоврядування.

За блоком «*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура*» (2,62) отримано відповіді 19 експертів. Це - найгірший показник Індексу. Експерти зазначають як корумпованість правоохоронних органів, так і недостатній професіоналізм. В 2016 році місцеві ЗМІ регулярно давали інформацію щодо корупції та інших зловживань в органах правопорядку.

За блоком «*Корупція*» (3,15) отримано відповіді 19 експертів. Одна з найбільш проблемних тем. В 2016 році місцеві ЗМІ регулярно давали інформацію щодо корупції в різних сферах. Як зазначають експерти, корупція є звичним явищем на Тернопіллі, а рецепту її подолання поки що немає.

Висновки і рекомендації. У 2016 році інтегральний Індекс демократичного розвитку Тернопільської області отримав значення 3,42 бали. Це означає, що Тернопільська область поки що відповідає лише мінімальним стандартам виборної демократії.

Найбільшою проблемою є корупція: тема корупції хоча і знаходиться в широкому публічному обговоренні, але робота щодо боротьби з корупцією проводиться вибірково та непослідовно. Правоохоронна та судова системи малоефективні, оскільки «заражені» корупцією та піддатливі до зовнішнього втручання/тиску. Тому ці інститути не мають належної довіри з боку громадян. Це, в свою чергу, породжує правовий нігілізм та розчарування населення щодо можливості позитивних змін. Тому в напрямку боротьби з корупцією потрібно посилювати вплив громадських правозахисних організацій місцевого рівня, активність яких є досить вибірковою. Важливим елементом набуття публічності фактів корупції є проведення незалежних журналістських розслідувань, котрі б виявляли і надавали широкому розголосу факти корупції не лише в органах влади та місцевого самоврядування, але і у таких важливих інституціях як суди, правоохоронні органи, органи прокуратури.

Оскільки блок «*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура*» отримав найнижче значення Індексу, то в даному напрямку потрібно виправляти ситуацію кардинально та негайно. Звичайно, на рівень Індексу вплинула загальнодержавна ситуація, реформа правоохоронних органів, переатестація працівників МВС і т.п. Однак, є ряд заходів, які можна здійснити на рівні області для підвищення рівня безпеки громадян, зокрема: відновити практику профілактики правопорушень (зокрема серед дітей та молоді); спільно з правозахисними організаціями розробити та

постійно реалізовувати заходи, метою яких є підвищення рівня довіри населення до правоохоронних органів та органів прокуратури; окрему увагу слід приділити профілактиці правопорушень на автошляхах (як по відношенню до водіїв, так і до пішоходів).

Разом з тим щодо питань розвитку самоврядування та реформи децентралізації тернополяни проявляють високу зацікавленість та участь (тематичні блоки *«Соціально-економічний стан»*, *«Громадська активність і самоорганізація громадян»*, *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*). Очевидно, що саме тут проходить вектор зростання Індексу демократичного розвитку Тернопільської області.

Але є загроза, що новостворені об'єднані громади, в силу відсутності достатньої кваліфікації місцевих управлінських кадрів та нерозвиненості місцевих громадських інституцій, можуть виявитися неспроможними до ефективного економічного розвитку. Тоді на фоні завищених очікувань людей від реформи децентралізації може мати місце швидке розчарування громадян в реформах та стрімкий регрес інтегрального Індексу демократичного розвитку Тернопільської області.

Тому необхідно сконцентрувати увагу на тому, щоб допомогти об'єднаним громадам прискореними темпами розвинути свій соціальний капітал до такого рівня, на якому ці громади стануть спроможними до ефективного місцевого економічного розвитку.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

КОЗОРИЗ ВІКТОР,

*Віце-президент ГО «Товариство учасників руху»,
експерт ГО «Фонд місцевої демократії»*

Резюме. За своїм геополітичним становищем та ресурсним потенціалом Харківська область є одним з ключових регіонів України, який все частіше називають «східним форпостом Європи». Насамперед, це пов'язано з тим, що область межує із зоною АТО і має 315 км спільного кордону з Російською Федерацією, яка веде проти України так звану «гібридну війну». Відтак, Харківська область знаходиться в зоні постійного ризику й відіграє важливу роль у забезпеченні обороноздатності України та інтеграції сотень тисяч вимушених переселенців з Донецької і Луганської областей. Такий статус автоматично підвищує значимість всіх процесів, що відбуваються в м. Харкові та Харківській області, зокрема, у сфері демократії. У зв'язку з цим було виміряно Індекс розвитку демократії в Харківській області та порівняно цей показник з іншими регіонами України.

Опис дослідження. Дослідження базується на експертній оцінці суспільно-політичних процесів і явищ, які відбуваються в м. Харкові та Харківській області впродовж останніх 2-х років. З цією метою в листопаді-грудні 2016 року було опитано 50 експертів, котрі добре володіють ситуацією в Харківському регіоні. Серед них 28% це – громадські активісти та волонтери, 18% – викладачі-освітяни, 16% – журналісти, 12% – адвокати і правозахисники, 10% – політологи і соціологи і т.д. При цьому найбільш авторитетні експерти могли відповідати за кількома

спорідненими блоками запитань, що дозволило отримати досить цілісну картину за темою нашого дослідження.

Щодо статусу залучених експертів, то чверть з них (25%) ідентифікували себе як незалежні експерти, 24% – як представники вищої керівної ланки організації і 18% – середньої керівної ланки. Решта експертів (33%) не змогли визначити або не вказали у анкетах свій статус.

Крім того, у ході дослідження було проаналізовано близько 40 вторинних джерел інформації, включаючи матеріали соціологічних досліджень, офіційні статистичні звіти і звіти незалежних громадських організацій, дані ЦВК про результати парламентських і місцевих виборів, публікації у ЗМІ тощо.

Для отримання об'єктивної інформації за деякими блоками запитань також направлялися запити до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а отримані відповіді були враховані під час визначення усереднених оцінок за цими блоками.

Варто зазначити, що за більшістю блоків результати експертного опитування співпадають (корелюються) з результатами, які були отримані із вторинних джерел інформації, що підвищує рівень об'єктивності експертних оцінок, а отже – і якість всього дослідження. Це важливо з огляду на те, що в процесі дослідження виникали певні труднощі з доббором експертів за блоками *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* і *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»*.

Результати дослідження. За результатами дослідження інтегральний Індекс демократичного розвитку Харківської області складає 2,80 за 5-бальною шкалою, що відповідає рівню регіону із змішаною (перехідною) демократією. За цим показником у рейтингу інших областей України Харківська область посідає 21 місце.

Найвище оціночне значення для визначення Індексу було отримано по блоку *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (4,29). Це пояснюється високою однаковістю експертів у оцінці питань, що стосуються міжетнічних та конфесійних відносин в Харківській області. У той же час експерти дали низькі оцінки рівню громадської безпеки в області та діяльності правоохоронних органів, зокрема, щодо боротьби із злочинністю і корупцією, що суттєво понизило загальний показник Індексу демократії.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (2,89). За цим блоком було опитано 14 експертів, переважно з числа адвокатів-правозахисників, політологів-соціологів та громадських діячів, які досить тверезо оцінили рівень гарантування в області основних конституційних прав та свобод громадян. Зокрема, на 4 бали експерти оцінили дотримання гендерної рівності в області та реалізацію права на свободу об'єднань і проведення мирних зібрань. Яскравим підтвердженням першої позиції стало те, що у жовтні 2016 року Харківську обласну державну адміністрацію вперше в історії області очолила жінка – Ю. Світлична. А друга позиція підтверджується даними із вторинних джерел, які свідчать про те, що у 2015-2016 роках міськими радами Харківської області було отримано більше 600 повідомлень на проведення мирних зборів, походів, мітингів, демонстрацій (з них 522 у Харкові), але за цей час місцевими

судами загальної юрисдикції Харківської області було винесено рішення про обмеження права на мирні зібрання лише у 17 випадках (всі у 2015 році). У 2016 році таких рішень суди не виносили.

У той же час експертами досить низько було оцінено стан правосуддя в Харківській області, що не в останню чергу пов'язано із залежністю суддів від зовнішніх впливів та непрозорістю самої судової системи, яка досі залишається не реформованою. Як позитивний приклад реформування судової системи експерти називали запровадження в області системи безоплатної вторинної допомоги. А серед проблем, які найбільше шкодять ефективному функціонуванню судів, вони відзначили невиконання судових рішень, тривалість судових процесів, надмірну завантаженість судів різними справами, високий судовий збір і т.п.

«Соціально-економічний стан» (2,91). За цим блоком запитань опитані експерти досить високо оцінили рівень дотримання права громадян на отримання освіти та легкість реєстрації бізнесу в Харківському регіоні (4 бали). Разом з тим експерти відзначили низький рівень захисту здоров'я населення в області, високий рівень залежності підприємців від владних осіб та високий рівень здійснення рейдерства в регіоні (2 бали). Підтвердженням останньої позиції можуть слугувати факти, отримані з відкритих джерел, які свідчать про рейдерське захоплення в Харківській області кількох стратегічно важливих підприємств, зокрема, «Електроважмашу» та Новопокровського хлібокомбінату.

На думку експертів, суттєвою проблемою для Харківської області також є відсутність соціального діалогу та нерозуміння працевластять суті такого діалогу, високі тарифи на житлово-комунальні послуги, наявність заборгованості із зарплат, високий рівень безробіття, а також безконтрольне використання гербіцидів і мінеральних добрив у сільському господарстві, погана якість доріг і транспортного сполучення між населеними пунктами, монополізація окремих сфер соціально-економічного розвитку тощо.

«Громадська активність і самоорганізація громадян» (2,56). Опитані експерти вважають, що рівень громадської активності жителів Харківської області все ще залишається низьким, а їхній вплив на органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади – недостатнім. Зокрема, експерти відзначили низький рівень використання громадськістю області таких інструментів демократії, як громадські слухання (3 бали) та громадські ініціативи (2 бали), а також низьку ефективність механізму електронних петицій (2 бали). Разом з тим, у своїх коментарях експерти відзначили високу медіа-активність представників громадських об'єднань, а також зростання довіри до них з боку населення. Зростання довіри до волонтерів та громадських організацій зафіксували і результати соціологічного опитування, яке проводилося КМІС у грудні 2015 року.

Серед найголовніших проблем, які заважають розвитку громадської активності та самоорганізації громадян експерти відзначили розпорошеність громадських сил, низьку ефективність громадських рад, створених при органах виконавчої влади, відсутність тісної взаємодії між громадськими організаціями і органами влади.

«Стан ЗМІ» (2,60). За оцінками експертів, Харківська область має відносно невисокий рівень розвитку регіонального медіа-ринку, який до того ж поділений

між окремими групами впливу. У цьому контексті експерти, зокрема, звернули увагу на той факт, що в області зовсім відсутні місцеві недержавні інформаційні радіостанції. Як окрему проблему експерти також виділили те, що регіональні ЗМІ в Харківському регіоні мають надмірну залежність від певних медіа-груп, власників бізнесу, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Напевне, звідси і невисокий рівень довіри населення до регіональних ЗМІ: телеканалів, друкованих видань та Інтернет-видань (3 бали). Ще нижче експерти оцінили рівень незаангажованості місцевих журналістів (2 бали).

«Міжетнічні та конфесійні відносини» (4,29). Отримані дані свідчать про те, що в Харківській області відсутні серйозні міжетнічні та міжконфесійні проблеми, хоча в релігійному середовищі чітко прослідковується домінування однієї конфесії – УПЦ (МП). Попри це, більшість експертів вважають, що представники різних національних меншин та релігійних конфесій мають всі можливості для створення в області своїх освітніх і культурних закладів, відправлення релігійних культів, участі в управлінні місцевими та державними справами тощо.

«Політична активність, партії, вибори» (2,64). За цим блоком запитань експерти високо оцінили той факт, що в Харківському регіоні осередки політичних партій можуть вільно проводити свою статутну діяльність (набирати членів, співпрацювати з громадськістю), а також те, що в області створені умови для доступу спостерігачів, ЗМІ, НУО, в т.ч. міжнародних, до виборчих процедур (голосування, підрахунок голосів тощо). У той же час експерти акцентували свою увагу на непрозорості механізмів фінансування політичних партій та низькому рівні державного і громадського контролю за цим фінансуванням, залежності партійних осередків від окремих приватних осіб та бізнес-структур регіону, а також від адміністративного впливу з боку посадових осіб органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Попри те, що такі проблеми носять загальноукраїнський характер, значною мірою вони формуються саме на регіональному рівні, де керівні еліти належать до тих чи інших політичних партій і впливають на місцеву політику. Приміром, майже все керівництво Харківської обласної державної адміністрації належить до Блоку Петра Порошенка «Солідарність», а керівництво Харківської облради і Харківської міської ради – до партії «Відродження». Відповідно сьогодні ці дві партії контролюють у Харківській області найбільшу кількість депутатів місцевих рад: Партія «Відродження» – 322, БПП «Солідарність» – 246. За ними йдуть ВО «Батьківщина», яка має 112 депутатів, і політична партія «Наш край» – 86 депутатів. Інші партії представлені в місцевих радах не значною кількістю депутатів.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» (3,00). За даним блоком було опитано 17 експертів, які в цілому досить зважено оцінили роль і місце органів місцевого самоврядування в процесах демократичного розвитку. Зокрема, експерти відзначили, що можливості цих органів в Харківському регіоні реалізовані на 3 бали й таким же є рівень довіри громадян до органів місцевого самоврядування, а також до сільських, селищних та міських голів. На 3 бали оцінили експерти і рівень підтримки органами місцевого самоврядування

громадських ініціатив та можливість громадських організацій отримувати від ОМС ресурси.

Щодо оцінки стану децентралізації в Харківській області, дослідники спиралися на фактичні дані, отримані із вторинних джерел. Насамперед йдеться про перспективні плани щодо створення в областях ОТГ і фактично створену кількість таких громад. Аналіз інформації, що міститься на сайті «Децентралізація влади», дав змогу дійти висновку, що за цим показником Харківська область є однією з останніх серед інших областей України, бо із 51 запланованої ОТГ наразі тут створено лише 4 громади. Тобто, децентралізація в Харківській області відбувається, але дуже повільно, що стримує темпи й інших важливих реформ.

«Діяльність державних адміністрацій» (2,78). Така оцінка якості державних адміністрацій Харківського регіону пов'язана з тим, що експерти дуже низько оцінили діяльність громадських рад при місцевих держадміністраціях, а також відзначили низький рівень залучення представників громадськості до роботи в конкурсних комісіях на посади в місцевих державних адміністраціях (2 бали). Також експерти вважають, що в Харківській області представники громадськості мають проблеми з отриманням звітів про виконання обласних та районних бюджетів і програм різного спрямування (2 бали). Разом з тим вони відзначили, що громадськість має безперешкодний доступ до публічної інформації в обласній державній адміністрації, в середньому оцінивши цю можливість у 4 бали.

Таким чином, наведені експертні оцінки не повною мірою відображають якість роботи державних адміністрацій Харківського регіону і потребують індивідуального підходу до кожної з райдержадміністрацій та окремо до обласної держадміністрації. При цьому також треба враховувати результати соціально-економічного розвитку регіону, згідно з якими Харківська область є одним з лідерів серед інших областей України.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (2,15). Останнім часом діяльність правоохоронних органів, зокрема, поліції та прокуратури, привертає до себе підвищену увагу суспільства як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях. Це пов'язано, насамперед, з процесом реформування цих органів та завищеними очікуваннями суспільства щодо результатів цих реформ. Напевне, такими очікуваннями керувалися й експерти, які досить низько оцінили діяльність органів правопорядку в Харківській області, зокрема щодо забезпечення ними громадської безпеки, громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Так, ефективність діяльності поліції в цьому напрямку вони оцінили на 3 бали, а прокуратури – на 2. Рівень своєї довіри до цих органів експерти також оцінили на 2 бали. При цьому більшість експертів зазначили, що органи поліції та прокуратури Харківського регіону не ефективно реагують на зловживання, правопорушення та злочини, виявлені представниками громадянського суспільства, зокрема ЗМІ (2 бали).

Невисокі оцінки за цим блоком також зумовлені об'єктивними причинами: зростанням загального рівня злочинності в області, яке спостерігається протягом останнього часу, а також низьким рівнем розкриття кримінальних злочинів, що підтверджують і оцінки керівництва прокуратури Харківської області.

«Корупція» (2,15). Опитані експерти вважають, що в Харківському регіоні зберігається високий рівень корупції, зокрема у політичній, службовій та фінансовій сферах, а боротьба з цим явищем ведеться не належним чином. Зокрема, експерти вважають, що місцеві органи влади погано втілюють заходи, спрямовані на запобігання корупції та виховання «нульової толерантності» до неї (1 бал), а найвищий рівень корупції спостерігається у сфері правопорядку, правосуддя та охорони здоров'я. На цьому тлі експерти досить високо оцінили зусилля громадськості щодо запобігання корупції та виховання «нульової толерантності» до неї (4 бали), зазначивши при цьому, що в Харківській області існує висока загроза для громадських активістів, котрі проводять антикорупційні розслідування.

Висновки і рекомендації. Отримані результати дослідження показують, що наразі рівень розвитку демократії в Харківській області лише частково відповідає загальноновизнаним нормам і стандартам демократичного суспільства. Найбільша кількість порушень цих норм і стандартів зосереджена у сфері забезпечення відкритості та прозорості органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також – взаємовідносин цих органів з інститутами громадянського суспільства. І це не тільки проблема Харківського регіону, а і всієї України, яка після Революції Гідності отримала потужний імпульс для розвитку демократичних традицій і практик, але не встигла реформувати стару систему організації влади та усунути від неї скомпрометованих чиновників і посадовців, не зацікавлених у розвитку демократії.

Великою мірою це стосується і Харківського регіону та міста Харкова, де на багатьох керівних посадах залишилися чиновники старої формації, в тому числі корумповані й дискредитовані в процесі своєї діяльності. Насамперед, йдеться про керівництво Харківської міської ради, а також значну кількість харківських суддів, керівників державних і комунальних підприємств, котрі мають значний вплив на місцеву політику та місцеве населення й зацікавлені у збереженні свого статусу. Навряд чи вони захочуть добровільно змінювати стиль і методи свого керівництва. А відтак, найбільший потенціал для розвитку демократії як в Україні, так і в Харківському регіоні, на думку дослідників, лежить у сфері розбудови і зміцнення громадянського суспільства, проведенні низки невідкладних реформ та якісної люстрації, яку ще не можна вважати завершеною.

У відкритих відповідях більшість експертів цілком слушно зауважували, що покращити якість демократії в одному регіоні неможливо без системних змін на державному рівні. Відтак, вони наголошують на необхідності внесення змін до виборчого законодавства та підвищення відповідальності за його порушення, посиленні державного і громадського контролю за фінансуванням політичних партій, запровадженні в місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування інструментів електронного врядування і підвищення професійного рівня працівників цих органів.

Окремий блок рекомендацій, висловлених експертами, стосується вдосконалення механізмів співпраці місцевих органів влади та громадськості, зокрема, щодо обов'язкового звітування чиновників перед громадськістю на відкритих зустрічах і оприлюднення своїх звітів. Також експерти відзначали

необхідність підтримки незалежних ЗМІ та створення суспільного мовлення, яке має стати одним з дієвих інструментів демократії, що посилить потенціал Харківського регіону.

ХЕРСОНЬСЬКА ОБЛАСТЬ

КОРОБОВ ВОЛОДИМИР,

*Директор Центру досліджень південноукраїнського
прикордоння, кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціально-економічної географії
Херсонського державного університету*

Резюме. Розрахунки Індексу демократії для Херсонщини (2,93), які здійснені на основі проведеного експертного дослідження і аналізу відкритих джерел, показують, що рівень демократичного розвитку регіону не є високим, і за цим показником Херсонщина знаходиться в групі змішаних/перехідних регіонів з нестабільними демократичними інститутами. Позитивні тренди демократичного розвитку в Херсонській області – це певне покращення міжетнічних і міжконфесійних відносин, зростання громадської активності, покращення ситуації із забезпеченням прав людини, деякі позитивні зрушення в роботі місцевих органів влади у напрямку прозорості і відкритості. Проте негативними чинниками такого розвитку в регіоні можна вважати перш за все безпекові проблеми, зростання рівня злочинності (особливо незаконного обігу зброї), конфліктогенність місцевої політики, слабкість ЗМІ, труднощі децентралізації, прояви корупції.

Опис дослідження. Аналітичний звіт підготовлено, перш за все, на основі обчислення і аналізу результатів опитування 47 експертів, проведеного в грудні 2016 року. Опитані експерти – досвідчені і кваліфіковані фахівці, вчені, громадські активісти. За статусом 70% з них – незалежні експерти, 20% – керівники, представники вищої керівної ланки організацій, 10% – представники середньої керівної ланки організацій. За сферою діяльності серед експертів: 36% – вчені, викладачі місцевих університетів; 21% – громадські активісти, волонтери; 17% – журналісти; 9% – держслужбовці і посадові особи місцевого самоврядування; 6% – адвокати і правозахисники; 5% – політологи і соціологи; 4% – підприємці, бізнесмени, економісти; 2% – політичні діячі. За кожним із 10 тематичних блоків питань було опитано від 6 до 13 експертів, найбільше опитано за блоком «Соціально-економічний стан» (13), найменше – за блоками «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» і «Корупція» (6).

Вибір експертів був зумовлений їхньою професійністю і компетентністю, а також незалежністю, незаангажованістю, що забезпечило об'єктивність і адекватність оцінок. Найбільші труднощі виникли з пошуком незалежних експертів з питань роботи поліції, прокуратури, судів.

В цілому розрахований для області Індекс демократичного розвитку із урахуванням відповідей експертів за всіма 10 тематичними блоками в 5-бальній шкалі (від найнижчої оцінки «1» до найвищої «5») виявився невисоким – 2,93. Більш високі індекси виявились за такими тематичними блоками: «Міжетнічні

та конфесійні відносини» (3,43), «Діяльність державних адміністрацій» (3,19), «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (3,16), «Соціально-економічний стан» (3,05), «Громадська активність і самоорганізація громадян» (3,01). Нижчими від середнього виявились індекси за такими тематичними блоками: «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (2,27), «Корупція» (2,67), «Стан ЗМІ» (2,78), «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» (2,85), «Політична активність, партії, вибори» (2,87).

Результати дослідження. Важливим досягненням є створення в Херсонській області відносно стабільних і спокійних «Міжетнічних і конфесійних відносин», налагодження ефективного діалогу і співпраці між етнічними групами. Для регіону це має велике значення з огляду на історію його формування, географічне розташування та наявність великої кількості етнічних меншин. Етнічні групи представлені в органах місцевого самоврядування і місцевих органах влади. Реалізується право національних меншин на створення освітніх та культурних закладів. Представники усіх конфесій мають можливості відправлення релігійних культів. Органам місцевої влади і самоврядування вдається запобігати зовнішнього втручання з метою розпалювання міжетнічних і міжконфесійних відносин. Проте, існує напруженість у відносинах між єпархіями УПЦ КП та УПЦ МП, проблема подолання соціокультурної замкненості турецько-месхетинської громади, надзвичайно чутлива проблема навколо ідеї надання культурної автономії кримсько-татарському населенню на території Генічеського району.

Проявляється позитивна тенденція покращення «Стану реалізації захисту прав людини, зокрема стану правосуддя». Краще забезпечується право на вільні зібрання. Показник Індексу в цій сфері (3,16) вищий за середній. Проте масова бідність в регіоні заважає громадянам реалізувати свої права. Проявляється низький рівень правової культури, правовий нігілізм, вибірковість у питаннях захисту прав людини. Негативним чинником є ситуація в судах: недостатня кількість суддів, перевантаженість суддів (надто велика кількість справ на одного суддю).

Негативним, хоча не вирішальним чинником для розвитку демократії в регіоні є незадовільний «Соціально-економічний стан» (3,05), депопуляція і деградація інфраструктури регіону, невисока інвестиційна привабливість, диспропорції в розвитку регіонального господарчого комплексу, відставання периферійних північно-східних регіонів, малий внутрішній ринок збуту через низьку купівельну спроможність населення.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». Позитивним чинником стало зростання громадської активності, поява волонтерського руху. На жаль, за визнанням експертів, зв'язок між владою і громадськістю все ще незадовільний: «як правило влада або погоджується з пропозиціями громадськості і майже нічого не робить, або взагалі її не чує».

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». Відзначаються деякі позитивні тенденції у протидії злочинності в Херсонській області за останній рік. Проте вищим,

ніж в середньому в державі (140,1 проти 136,8 в державі), є рівень облікованих кримінальних правопорушень (злочинності) на 10 тис. населення. Зростає кількість тяжких злочинів, крадіжок, злочинів проти громадської безпеки, особливо пов'язаних з незаконним обігом зброї. За словами одного із експертів, зараз в регіоні відбувається активне реформування поліції та прокуратури і все змінюється. Головні проблеми – nereагування на злочини, справи «розсипаються» в ході розслідування або у суді, мізерне розкриття тяжких та соціальних злочинів (у громадських місцях та проти майна громадян), перевантаженість слідчих та прокурорів кримінальними провадженнями, що суттєво знижує якість розслідування. Великого резонансу набули рейдерські захвати майна та врожаїв у селян та фермерів.

«Корупція». Незважаючи на діючу в області антикорупційну програму облдержадміністрації та досить високий рівень публічності у питаннях протидії корупції, експерти вважають, що корупція в області зростає, а антикорупційна боротьба в деяких випадках має імітаційний характер. Викликає особливу стурбованість «намагання вищих керівників області долучитися до отримання доходів від розкрадання лісу, піску та рибних запасів, а також отримання хабарів від обладунк з землею (рекреаційного, сільськогосподарського призначення та землі під приватне будівництво)» (це, перш за все, Цюрупинський, Голопристанський райони).

Нижче середнього отримав значення Індекс *«Стану ЗМІ»* (2,78). Особливостями інформаційного простору області є занепад місцевих газет і розквіт електронних видань, між якими виникла гостра конкуренція. Серед Інтернет-видань багато «кишенькових», які є рупорами власників, партійних осередків чи елітних угрупувань. Ці видання ведуть між собою інформаційні війни із застосуванням «брудних» інформаційних технологій. Відзначається тенденція зниження професійного рівня журналістів Інтернет-видань, збільшення долі замовних матеріалів, невисока якість контенту таких видань. На думку експерта, «телерадіокомпанії Херсонщини завжди мали та мають непоганий україномовний контент, що сприяло та сприяє формуванню української ідентичності на теренах Півдня України». Проте каналів місцевого ТБ замало. Є проблеми з недостатнім охопленням телесигналом Херсонського телебачення віддалених районів області, слабкі кадри місцевих журналістів.

«Політична активність, партії, вибори». Значення Індексу для політичної сфери також є нижчим середнього рівня (2,87), що відображає реальні проблеми і відставання регіону. Для Херсонської області характерна політична нестабільність, високий рівень конфліктогенності і політичної напруженості. Об'єктивними чинниками такого стану є наслідки анексії Криму (Херсонщина стала «новим прикордонням» з багатьма серйозними наслідками цього), депресивність господарчого комплексу регіону, як наслідок – слабкість регіональної еліти, диспропорції соціально-економічного розвитку районів області. Політична ситуація ускладнилась протистоянням основних центрів місцевої влади – облдержадміністрації, обласної ради, навколо міськрад найбільших міст. Облдержадміністрацію контролює команда БПП, а облрада нещодавно перейшла під контроль партії ВО «Батьківщина», представник якої також обраний нардепом

на останніх позачергових виборах.

Спостерігається позитивна тенденція зниження порушень на виборах, проте рівень участі у виборах є дуже низьким. Реальних, діючих партійних осередків дуже мало, довіра до партій низька, бракує харизматичних партійних лідерів. В партійних організаціях домінують бізнесові інтереси, тому в місцевих радах виникають неприродні союзи (коаліції) політиків-бізнесменів з різних партій. Наприклад, коаліція «Самопоміч», «Опозиційного блоку» та «Батьківщини» в Каховці.

Низьким є також показник за темою *«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування»* (2,85). Спостерігаються прояви недовіри до впровадження реформи децентралізації з боку місцевого населення. На думку експерта, реформі заважає «відсутність реального обґрунтованого розрахунками плану подальшого розвитку громади. Спочатку навмання створюємо, а потім мабуть почнемо думати». Одна із найважливіших проблем – відсутність перехідного періоду від управління громадами з боку сільських та селищних рад, до ОТГ. За словами експерта: «У зв'язку із прийняттям Державного бюджету на 2017 рік, яким передбачено фінансування безпосередньо ОТГ, створилась ситуація, коли ОТГ готові розпочати повноцінну роботу, але для цього їм потрібно за декілька днів створити структуру, затвердити бюджети ОТГ, прийняти на баланс комунальні заклади, що потребує проведення інвентаризації основних засобів та необоротних активів. Але головна проблема – це неможливість в такий короткий термін провести тендерні процедури, що зумовить неможливість забезпечити заклади освіти та медицини енергоносіями, газопостачанням чи паливними матеріалами».

Висновки і рекомендації. Проведене дослідження свідчить про суперечливість демократичного розвитку на Херсонщині. Тенденція до демократизації суспільства проявляється в позитивних зрушеннях в діяльності органів місцевої влади і самоврядування в напрямку прозорості і відкритості, в певній стабілізації міжетнічних і міжконфесійних відносин, зростанні громадської активності, деякому покращенні ситуації із забезпеченням прав людини. Протилежна тенденція до ускладнення демократичного розвитку проявляється в конфліктогенності місцевої політики, труднощах децентралізації, зростанні рівня злочинності, ускладнюється зубожінням населення, його депопуляцією, слабкістю ЗМІ, поширеністю корупції.

Спираючись на результати здійсненого аналізу, можна сформулювати наступні рекомендації. Херсонській облдержадміністрації, Херсонській обласній і Херсонській міській радам розробити і реалізувати Комплексний координаційний план спільної роботи зі зниження рівня політичної конфліктогенності в регіоні і забезпечення консолідації провідних політичних сил регіону в умовах складної прикордонної та соціально-економічної ситуації. Особливу увагу необхідно приділити безпековим питанням, зниженню рівня злочинності, незаконного обігу зброї, обмеженню корупції. З цією метою треба здійснити заходи щодо залучення широких кіл громадськості до підтримки правоохоронних органів, підбору і підготовки їх кадрів. Необхідними є місцеві програми щодо цільової підтримки незалежних ЗМІ, зважаючи на загострення інформаційної війни, ускладнення інформаційної ситуації.

Групі народних депутатів від Херсонщини на законодавчому рівні необхідно

запропонувати запровадження норми щодо обов'язкової наявності програм політичних партій на всіх територіальних рівнях з детальними механізмами реалізації та механізмами звітування, з урахуванням е-інструментів.

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

ЧЕРНЕНКО ОЛЕГ,

Голова ГО «Хмельницька ініціатива»

Резюме. У всеукраїнському Індексі демократичного розвитку Хмельницька область посіла 3 місце набравши 3,40 бали з 5-ти можливих. Відставання від Тернопільської (3,42 бали та 2 місце) та Івано-Франківської (1 та 3,48 бали) є незначним. Першість Хмельниччина зайняла у таких показниках дослідження як стан реалізації прав людини і громадська активність та самоорганізація громадян. Найгіршим серед усіх сегментів дослідження є результат Хмельниччини у такій сфері як стан боротьби з корупцією.

Опис дослідження. Дослідження Індексу демократичного розвитку проводилось методом експертного опитування. Тривало анкетування з 12 листопада по 22 грудня 2016 року. До нього було долучено 38 експертів, серед яких були: представники ЗМІ (18% опитаних), керівники громадських організацій (52%), адвокати та правозахисники (11%), підприємці (5%), викладачі ВНЗ (5%), державні службовці Хмельницької області (5%), політичні діячі (2%). В опитувальнику було використано як закриті, так і відкриті питання. Більшість опитаних є мешканцями міста Хмельницького, але були також представники Кам'янця-Подільського та Шепетівки.

Для перевірки та співставлення результатів експертного опитування було також використано вторинні джерела: дані сайтів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», «Української правди», Інституту масової інформації, Центральної виборчої комісії, Громадянської мережі ОПОРА, Ресурсного центру ГУРТ. Серед місцевих джерел інформації були використані дані місцевих ЗМІ та сайти місцевих органів влади і місцевого самоврядування. Відсутність місцевих аналітичних центрів на Хмельниччині ускладнила процес отримання інформації з вторинних джерел. Загалом, результати опитування корелюються з отриманою інформацією, що свідчить про достовірність зібраної інформації. Найбільш активними у заповненні анкет на Хмельниччині були представники громадянського суспільства, журналісти та правозахисники. Складніше було отримати експертну думку у підприємців. Питання міжконфесійних та міжетнічних відносин є найбільш складним для дослідження, оскільки в області досить мало експертів у цій сфері і не всі з них погоджувались на участь в опитуванні. Дана ситуація характерна для всієї України.

Інформацію від частини експертів довелося вилучити з результатів опитування, оскільки дані з вторинних джерел не підтверджували їхні думки, зокрема це стосувалось блоку громадянської активності та самоорганізації населення. Загалом, найбільшою проблемою під час дослідження виявилась незначна кількість експертів. Цю проблему також підтверджують ведучі

телепрограм, котрі взяли участь в опитуванні.

Результати дослідження. Загальний Індекс демократичного розвитку Хмельницької області становить 3,4 бали. Це третій показник у всеукраїнському рейтингу, більш демократичними виявились Тернопільська (3,42) та Івано-Франківська (3,48). Відповідно до запропонованої шкали Хмельниччина є регіоном перехідної/змішаної демократії, тобто демократичні інститути нестабільні, існують істотні проблеми в сфері захисту політичних прав і громадянських свобод. Регіони відповідають лише мінімальним стандартам виборної демократії. Як вже зазначалось, Хмельницька область зайняла перше місце в Україні за такими показниками як розвиток громадянського суспільства, стан реалізації прав людини та правосуддя. Друге місце в серед інших областей Хмельниччина посіла за такими показниками як стан ЗМІ та політична активність. Найгіршим показником є стан боротьби з корупцією. Детальніше про кожен показник дослідження.

«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя». У всеукраїнському рейтингу за цим показником Хмельницька область зайняла перше місце. Майже всі експерти оцінили рівень захисту прав людини найвищими балами. Значно гірше склалась ситуація зі станом правосуддя. Одним з найгірших показників у цьому розрізі є рівень впливу на суддів іншими особами (керівництвом суду, громадськістю, органами влади та бізнесом). Дослідження показало, що високий рівень судового збору значною мірою впливає на рівень доступу до правосуддя. З позитивних моментів в опитуванні виділили достатню кількість суб'єктів надання безоплатної правової допомоги для незахищених верств населення.

«Соціально-економічний стан». За цим показником Хмельниччина займає 5 місце в рейтингу областей. Найбільш позитивний аспект регіону у цьому питанні є відсутність соціальної дискримінації, відносна легкість реєстрації бізнесу, доступ до соціальних гарантій та до права на страйк. Серед негативних складових досить варто відзначити низьку кваліфікацію робочої сили та невідповідність професійно-технічної освіти потребам підприємців краю.

«Громадська активність і самоорганізація громадян». Як вже зазначалось, за цим показником Хмельниччина посіла перше місце у всеукраїнському рейтингу. Найбільше на показник вплинуло залучення громадськості до прийняття рішень Хмельницькою міською радою. Це також був один з найбільших позитивів, який було виявлено під час дослідження. З негативного варто відзначити низьку активність більшості громадян. Мережа активістів є не надто великою.

«Стан ЗМІ». Відповідно до всеукраїнського рейтингу Хмельниччина за цим показником зайняла 2 місце разом з іншими трьома регіонами. Перевагу зумовила безпечність роботи журналістів-розслідувачів та не надто сильне втручання власників ЗМІ у роботу, в порівнянні з іншими областями. Хоча серед недоліків можна виділити втручання в роботу місцевих медіа ззовні. Значної кількості порушень прав журналістів зафіксовано не було, здебільшого факти протиправних діянь стосувались журналістів всеукраїнських ЗМІ, котрі знімали сюжети на Хмельниччині.

«Міжетнічні та конфесійні відносини». Дослідження ситуації у цій сфері

було найважчим не тільки по Хмельницькій області, але й загалом по Україні. Це було зумовлено незначною кількістю експертів на місцях та їх пасивністю у заповненні анкет. Окрім того, майже відсутня інформація з цього сегменту у місцевих вторинних джерелах. За результатами проведеного дослідження у цій сфері, Хмельницька область зайняла 4 місце в Україні. Серед позитивних аспектів було виділено фактичну відсутність міжетнічних та релігійних конфліктів у Хмельницькій області. Проблемним експерти визнали питання побудови мечеті у місті Хмельницькому.

«Політична активність, партії, вибори». За цим показником Індексу демократії Хмельниччина посіла 2 місце. Серед позитивних показників у цьому питанні можна виділити низький рівень використання брудної агітації, співпраця партій з громадськістю. З негативного можна виділити створення політичних партій народними депутатами-мажоритарниками, необмежену політичну рекламу і підкуп виборців. З вторинних джерел видно плюралізм партійного представництва в обласних та районних радах, де представлені загалом 19 партій.

«Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування». У всеукраїнському рейтингу Хмельницька область посіла 2 місце за цим показником разом з трьома іншими регіонами. Головними перевагами області є можливість отримання фінансування від місцевої влади громадськими організаціями та доступність до посадовців місцевого самоврядування. Одним з головних недоліків у цій сфері є слабе розуміння громадянами суті і переваг децентралізації та слабкі менеджерські якості у лідерів громад на рівні ОТГ.

«Діяльність державних адміністрацій». У цій сфері Хмельниччина зайняла 2 місце в рейтингу. Серед позитивних моментів, виявлених в ході дослідження, можна відзначити доступність до публічної інформації та включення представників громадськості в конкурсні комісії на посади в органах місцевих державних адміністрацій. З негативу варто виділити неефективність діяльності громадських рад та низьку ефективність співпраці адміністрації з громадськістю, загалом.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура». У всеукраїнському рейтингу за цим показником Хмельниччина розділила 4 місце з трьома областями. Одноголосно найбільшим позитивом було вказано роботу нової поліції. Негативним аспектом у даній сфері є низький рівень прозорості в діяльності правоохоронних органів та відсутність практики публічного звітування керівництва прокуратури. Низька укомплектованість поліції -ще один негативний чинник, який було виявлено під час дослідження.

«Корупція». Цей показник зайняв 8 місце. Одним з найгірших аспектів цього блоку за результатами дослідження є те, що декларації публічних осіб не відповідають дійсності. Загальний рівень корупції є також високим у різних сферах. Позитивним можна вважати наявність заходів, що спрямовані на запобігання корупції, але досить часто вони є формальними.

Висновки і рекомендації. Рівень Індексу демократії у Хмельницькій області є високим відносно решти областей України. Але він перебуває у діапазоні перехідної демократії, тобто існує ще досить багато проблем, які

потрібно вирішити. Цього можна досягти через впровадження вузькопрофільних спеціалізованих програм як на всеукраїнському рівні, так і на місцевому. Однією з основних проблем, які було виявлено під час дослідження, є низький рівень обізнаності у власних правах та можливостях громадян та відносно низька загальна їхня активність. Відчутною проблемою, що стосується громадян, є відсутність розуміння повноважень органів влади та місцевого самоврядування, особливо гострою ця проблема є в об'єднаних територіальних громадах. Щоб її вирішити, потрібно проводити постійну інформаційну кампанію як всеукраїнську, так і місцеву. Ініціаторами такої кампанії в області повинен стати на всеукраїнському рівні Уряд, а на місцевому - Хмельницька ОДА та громадські організації. Саме просвітництво дозволить забезпечити більшу поінформованість громадян та підвищить загальний освітній рівень. Серед інших показників можна виділити потребу у кваліфікованому персоналі в області. Необхідно переглянути професії, підготовка за якими здійснюється у професійно-технічних закладах, на відповідність потребам ринку праці. Обласна та міські ради Хмельниччини повинні ініціювати процедури публічних обговорень за участі бізнесу, представників освіти та місцевих мешканців з питань оптимізації існуючих політехнічних навчальних закладів.

Підвищення Індексу демократії також можна отримати через створення більшої кількості громадських організацій, котрі б займалися виявленням та протидією корупції. Підвищити кількість громадських організацій можна через збільшення фінансування на обласному рівні та спрощення умов його надання. Окремою складовою, що забезпечить вищий рівень розвитку демократії є якість роботи громадських рад. Оскільки ситуація з їх неефективністю спостерігається по всій Україні, Уряду потрібно переглянути та розробити нові рекомендації з їх функціонування, зокрема створення ефективних громадських рад при відповідних органах, які матимуть не лише дорадчий голос, але й механізми безпосереднього впливу на прийняття рішень на місцях. Необхідним є також доукомплектація поліції. Висока завантаженість на існуючий склад поліції є одним з головних чинників, які заважають покращити існуючу ситуації. Зниження рівня судового збору на всеукраїнському рівні забезпечить більш широкий захист прав громадян. Не менш важливим є підвищення прозорості діяльності партій, зокрема їхніх фінансових потоків. Ініціативу у цьому питанні повинно проявити Національне агентство з питань запобігання корупції.

Таким чином, через низку заходів, які можна здійснити як на всеукраїнському, так і на місцевому рівнях, можна забезпечити більш високий Індекс демократії.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

*РОПАЛО ЛЮБОВ,
Виконавчий директор громадської організації
«Академія стратегічних досліджень»*

Резюме. Відповідно до результатів дослідження Черкаська область в рейтингу областей за рівнем демократичного розвитку посіла 12 позицію з показником 3,06. Це регіон, який відповідає мінімальним стандартам виборної демократії, в якому демократичні інститути нестабільні, а також існують істотні

проблеми в сфері захисту політичних прав і громадянських свобод. Специфікою регіону є виваженість, поміркованість та певна статичність, яка сформована як часом, так і необхідністю виживати поблизу адміністративно-політичного центру держави. З лідером рейтингу, Івано-Франківською областю, Черкащину відділяє 0,42, а з лідером антирейтингу, Одеською областю – 0,31. Тобто маємо близький до середнього показник по Україні. Сусідні області відповідно займають такі позиції: Кіровоградська – 7, Полтавська – 8, Вінницька – 11, а Київська – 20 місце.

Опис дослідження. Дослідження базується на експертному опитуванні шляхом анкетування за 10 тематичними напрямками. Є такі блоки, коли відповіді було отримано від респондента з кількох суміжних напрямів, зокрема, там де мова йшла про громадську активність, політичну активність, партії, вибори або щодо децентралізації та діяльності ОМС і діяльності державних адміністрацій тощо.

Структура респондентів представлена наступним чином: громадські активісти/волонтери – 44,7%; державні службовці, посадові особи ОМС – 18,4%; працівники ЗМІ/журналісти – 15,8%; правозахисники/адвокати – 7,9%; підприємці – 5,3%; політичні діячі і соціологи – по 2,6%. За критерієм «статус» у структурі опитаних 36,4% – незалежних експертів, 39,5% – представників вищої керівної ланки, а 13,2% – представників середньої керівної ланки. Декілька респондентів сферу діяльності чи статус не вказали. Що стосується регіонального представництва, в опитуванні з об'єктивних причин переважає частка опитаних з обласного центру.

В процесі дослідження також було використано ряд вторинних джерел інформації: тематичні національні дослідження, які є у відкритому доступі, статистичні дані, офіційна інформація з Інтернет-ресурсів державних установ, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, відповіді на запити, опитування через Google-форму, безпосереднє спілкування з респондентами.

Доволі часто суспільство гостро реагує на змістовне навантаження терміну «експерт», тому під час опитування ним особливо не зловживали. Також слід відзначити високий рівень мовчазної відмови. Від початку опитування анкети було розіслано вдвічі більшій кількості потенційних респондентів. Мовчазна відмова переважно мала місце з боку правозахисників та осіб зі сфери діяльності правоохоронних органів, скоріш за все з огляду на специфіку їх діяльності. Відкритими до опитування були ті, хто назвався громадським активістом, журналісти та за напрямом політична активність, партії, вибори. Дуже бракувало респондентів з таких тем: соціально-економічний стан, міжетнічні та конфесійні відносини.

Результати дослідження. Інтегральний Індекс демократичного розвитку Черкаської області має показник 3,04 та перебуває в межах діапазону значення Індексу, за яким регіони зараховуються до змішаного/перехідного типу. Це регіони, які відповідають лише мінімальним стандартам виборної демократії. Водночас цей показник є середнім та не належить до жодної з крайніх чисел в рамках цього діапазону. Такий показник підтверджує специфіку регіону. У всеукраїнському рейтингу область займає 13 позицію.

Більшому значенню фінального показника сприяли блоки «Громадська

активність і самоорганізація громадян» (3,78) та «Міжетнічні та конфесійні відносини» (3,57). Що стосується першого блоку то в опитуванні охочіше брали участь саме представники громадського сектору. Проте переважна більшість, відповідаючи на питання анкети щодо регіону, мали на увазі обласний центр, адже саме там в більшій мірі, ніж де інде в Черкаській області, можна знайти таке скупчення громадсько активних осіб. Певною мірою це підтверджують і показники щодо кількості повідомлень про мирні зібрання: Черкаси – 270, Умань – 40, Золотоноша – 13, Сміла – 10, Канів – 7, Ватутіне – 1. І це єдина сфера, в якій Черкаська область разом з Хмельницькою посіла перші позиції, антилідером тут є Одеська область з показником 1,89.

У блоці «Міжетнічні та конфесійні відносини» доволі високий показник є латентним (до прикладу, слід згадати про Умань, хасидів і місцеве населення). В цілому, регіон належить до мононаціональних (де переважно з острахом сприймають будь-які форми прояву націоналізму, що є історично обумовленим), монорелігійних та доволі закритих, де має місце розмежування на «своїх» і «чужих». Щоправда, це стосується не тільки міжетнічних чи міжконфесійних відносин, але й приналежності особи до тієї чи іншої поселенської структури. Серед причин слід виділити тривалу маломобільність населення, особливо сільської місцевості, а, відтак, і їх вкрай низькі ділову активність, купівельну спроможність та готовність до змін і сприйняття нового. В розрізі України перші позиції в цій сфері мають Дніпропетровська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська та Харківська області (по 4,29) та Івано-Франківська (4,14). Найгірша ситуація склалася в Луганській області, де показник на рівні 2,14.

Суттєво на пониження загального показника регіону вплинули такі блоки: «Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» (найнижчий показник – 2,0), «Корупція» (2,31), «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (2,94). Серед відкритих питань експерти нарікають на нерезультативність реформ. Зокрема, вказують на «кадровий голод» і непрофесіоналізм новопризначених співробітників», «інертність прокуратури та відсутність досвіду в поліції». Порівняно з іншими областями найнижчий показник рівня безпеки має тільки Миколаївська область з показником 1,95, а найбільший Кіровоградська – 3,23.

Що стосується корупції, то тут, на думку експертів, має місце «зростання криміналу з органами місцевої влади», «відсутність бажання боротися з корупцією у людей, відтік активних людей на фронт». Вони також вказують на непрозорість здійснення бюджетних закупівель з боку місцевих органів влади. По Україні високий рівень корупції за оцінкою експертів має Дніпропетровська область з показником у 2,00, а найкращу позицію займають Донецька та Тернопільська області – 3,15.

Низький показник за блоком «Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя» (2,94) є свідченням низького рівня захищеності прав людини, високого рівня недовіри до судів, зростання кількості невиконання судових рішень. У ході дослідження було виявлено наступні основні проблеми у галузі прав людини: складність «доступу» до правосуддя та виконання судових рішень, відсутність сталої правозастосовної практики, хаотичні рішення судів різних

інстанцій, деморалізованість судів і втрата довіри до них, незнання своїх прав і недовіра до судової влади, непрозорість роботи судів, невмотивовані та суб'єктивні рішення, вплив представників влади та бізнесу. Водночас подекуди відзначають позитивну роль громадських правозахисних організацій та безоплатної правової допомоги.

Після трьох блоків, які зіграли на пониження загального показника рівня демократичного розвитку регіону доволі очікуваними та легко пояснюваними є показники блоків: *«Політична активність, партії, вибори»* – 3,07 (лідер рейтингу, Івано-Франківська область, за цим показником має 3,93, антилідер, Дніпропетровська, – 2,29) та *«Стан ЗМІ»* – 3,10 (крайні точки по Україні 4,10 і 2,20 відповідно у Івано-Франківської та Київської областей). По-перше, вони знаходяться в площині прав людини, адже мова йде про рівень реалізації права обирати і бути обраним та права на свободу слова. По-друге, рівень реалізації прав людиною тісно взаємопов'язаний з гарантіями цих прав, особливо через діяльність судової та правоохоронної систем.

Характерною рисою області, на думку експертів, в частині *«Політичної активності, партій, виборів»* є той факт, що «Черкащина - це полігон обігравання різних політметодологій». За результатами дослідження серед проблем частіше за все виділяли конфлікти окремих бізнес-груп під час розподілу/перерозподілу ресурсів, залежність від партійного керівництва з Києва, або конкретних партійних спонсорів, низький рівень політичної грамотності та моралі населення, залежність політичних інститутів від джерел фінансування, а в частині політичної активності подекуди згадували про тотальне засилля політичного перфомансу, щодо партійної діяльності взагалі нарікали «а хіба вона ведеться?» чи вказували на її ситуативність.

Серед проблем медійного середовища більш за все згадують фінансову залежність від власника і, в цілому, про залежність від влади та окремих осіб. Водночас зауважують низький професійний рівень як ЗМІ, так і журналістів. Регіональна журналістика в гонитві за сенсацією, за новинами нагнітаючого змісту переважно позбавлена глибинного, аналітичного змісту та не мотивує до соціально корисного активізму з боку населення.

Висновки і рекомендації. Отже, займаючи 12 позицію в рейтингу Індексу демократичного розвитку регіонів, Черкаська область є регіоном з мінімальним набором демократії, заслабким рівнем конкуренції і діалоговим середовищем, зрощенням влади й бізнесу. Поряд з тим, це регіон величезних можливостей, адже жодна з ніш не є перенасиченою. Водночас в реалізації регіональної політики Черкащина досить залежна від Києва. Така близькість адміністративно-територіального центру як послаблює (слабка логістика, триваюча трудова міграція, часто інше бачення розвитку території чи окремої галузі з Києва тощо), так водночас і дещо посилює позиції Черкащини (притік капіталу, можливе оперативне вирішення справ, краща поінформованість щодо настроїв у центральній владі).

Поліпшити ситуацію з рівнем розвитку демократії в області можливо як на загальнонаціональному рівні, так і на місцевому. Звісно, не в останню чергу це може відбутись за умови послідовних месиджів з боку центральної влади. Бо тут подекуди ще має місце традиція оглядатись на Київ попри велике бажання бути місцевими князьками.

На загальнонаціональному рівні в частині реалізації прав людини та їх захисту, забезпечення безпеки та боротьби з корупцією доречно послідовно проводити судову реформу, не гальмувати реформу поліції, визнати провал реформування органів прокуратури та усунути деструктивні елементи в її системі та структурі. Не меншого значення має ситуація навколо добору кадрів в судові та правоохоронні органи. Необхідно провести виборчу реформу, де ключовими елементами будуть відкриті партійні списки, запровадження електронного голосування, як альтернативи традиційному, жорстка фінансова звітність політичних партій. В цілому без підвищення рівня політичної грамотності населення, запровадження відкритих партійних списків до рад всіх рівнів, електронного голосування, скасування мажоритарного компоненту та традиції розподілу депутатів за округами, тобто такого собі «шматування території та/чи ресурсів», за умов системного самоусунення та нібито «аполітичності» з боку правоохоронних органів вкрай складно спостерігати зміни на краще в цій сфері.

В частині діяльності органів влади і їх установ різного рівня важливо подолати міжвідомче ворогування чи ігнорування, наприклад, коли органи фіскальної служби не визнають за джерело інформації відкриті електронні реєстри Міністерства юстиції України. Необхідно запровадити ефект «єдиного вікна» не лише щодо реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, але й щодо всіх його наступних поточних звернень до органів влади.

На місцевому рівні в частині соціально-економічного розвитку під силу запроваджувати стратегічне планування розвитку громад і їх територій, запуск Агенції регіонального розвитку шляхом діалогу і партнерства з боку влади, бізнесу і громадськості, формування сприятливого клімату для малого і середнього бізнесу, зокрема в частині спектру, швидкості та вартості надання адміністративних послуг та стимулюючих елементів при формуванні ставок місцевих податків і зборів.

Щодо громадської активності і самоорганізації громадян варто продовжити роботу з активізації населення на місцях, зокрема в сільській місцевості, шляхом популяризації діяльності громадських організацій.

Необхідно рекомендувати обласній владі активніше проводити інтеграційні заходи зі знайомства з культурою та побутом національних меншин регіону.

Не менш важливою на місцевому рівні є боротьба з містечковим принципом добору кадрів на державну службу чи в органи місцевого самоврядування. В свою чергу, на центральному рівні слід активізувати кроки з реалізації реформи державної служби.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

ЛЯХОВИЧ МИКОЛА,

Голова ЧОГО «Буковинська агенція регіонального розвитку»

Резюме. Чернівецька область є шостою в рейтингу областей за рівнем розвитку демократії із значенням інтегрованого Індексу демократії - 3,20, що відповідає діапазону змішаних/перехідних регіонів. Значення компонентних індексів коливається від найгіршого 2,62 за рівнем корупції до найкращого 4,00 за складовою міжконфесійних та міжетнічних відносин.

Опис дослідження. Дослідження проводилось методом експертного опитування. Під час вибору респондентів, крім високого професійного рівня,

увага приділялась забезпеченню незаангажованості поглядів та збалансованості вибірки. Під час дослідження було опитано 35 експертів. За сферою діяльності структура опитаних експертів була наступною: адвокати/юристи/правозахисники – 14,3%, викладачі/освітяни – 11,4%, волонтери/громадські активісти – 34,3%, держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування – 11,4%, журналісти – 11,4%, підприємці/економісти – 11,4%, політичні діячі – 2,9%, політологи та соціологи – 2,9%. 45,2% опитаних віднесли себе до категорії незалежних експертів, 25,8% – до вищої керівної ланки, 29,0% – до середньої.

Додатково до експертного опитування використовувались публікації профільних організацій громадянського суспільства, аналітичних центрів, повідомлення у ЗМІ. Отримані результати опитування в загальному відповідають інформації, наявній в інших джерелах. Проблем з отриманням інформації за інформаційними запитами не виникало. У період проведення дослідження були створенні нові ОТГ, які вже з 2017 р. перейшли на прямі стосунки з державним бюджетом.

Формуючи пул експертів для блоків, пов'язаних з правосуддям та діяльністю правоохоронних органів, важко було забезпечити незаангажованість респондентів через необхідність вибору експертів саме з професійного середовища, де місце роботи значною мірою визначає бачення ситуації. Виникали певні складнощі з підбором респондентів за блоком *«Корупція»* у зв'язку із обмеженою кількістю експертів в області, які глибоко займаються темою, зокрема, журналістів-розслідувачів. Деякі експерти, залучені до оцінки міжетнічних та міжконфесійних відносин, не були згодні із запропонованою у блоці бінарною шкалою оцінювання (1 або 5 балів), аргументуючи це неможливістю однозначної оцінки ситуації в таких чутливих питаннях, і виставляли проміжні оцінки. У таких випадках оцінки були приведені до запропонованої шкали за такою схемою: оцінка “2” приводилась до оцінки “1”, оцінки “3” і “4” – до “5”. Варто зауважити, що таке приведення майже не вплинуло на усереднені оцінки за окремими питаннями та не вплинуло на загальну оцінку за блоком.

Результати дослідження. Чернівецька область із значенням інтегрованого Індексу демократії 3,20 попадає в діапазон 2,00-3,99, таким чином, область за рівнем розвитку демократії відноситься до змішаних або перехідних. Таке значення дозволило області посісти 6 місце серед інших областей України. Найбільший позитивний вплив на результат мав блок *«Міжетнічні та конфесійні відносини»*, найбільший негативний — блоки *«Корупція»* (жодне з питань блоку за усередненою оцінкою не набрало більше 3 балів) та *«Діяльність державних адміністрацій»*.

За блоком *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* Чернівецька область отримала оцінку 3,28, пропустивши вперед 4 області. Найнижче (на 2 бали) експерти оцінили гарантію рівності прав всіх членів суспільства. На думку експертів, ситуація із захистом прав людини в загальному відповідає ситуації по всій Україні. Причинами негативних явищ є низький рівень правових грамотності та культури, заангажованість та недостатня незалежність державних органів та суддів, відсутність мотивації в окремих уповноважених органів для відновлення прав, особливо вразливих верств населення. Експерти

позитивно оцінюють відкриття центрів надання безоплатної правової допомоги, проте зазначають, що доступність правової допомоги та можливість захисту прав все ще є недостатньою, зокрема і через причини фінансового характеру.

Блок *«Соціально-економічний стан»* був оцінений у 3,27 бали (7 місце ще з двома областями). Серед проблем регіону експерти називають високий рівень тіньової економіки, низький ВРП на душу населення, низьку якість управління та неефективне використання потенціалу регіону. Перевагами є висока активність населення, розвинений малий та середній бізнес, значний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.

Рівень *«Громадської активності і самоорганізації громадян»* відповідає середньоукраїнським значенням (6 місце з двома іншими регіонами, оцінка блоку - 3,11). Найнижчі оцінки отримали активність в участі у масових заходах, вплив на органи виконавчої влади та використання інструменту місцевої ініціативи при тому, що експерти відзначають функціонування громадських рад та громадських слухань. На рівні обласного центру окремі активісти та ОГС були ініціаторами впровадження та розробниками нової редакції Статуту м. Чернівці, інструментів громадської участі (громадська рада, електронні петиції, бюджет участі) та ін. Протилежним прикладом можуть бути громадські ради при ОДА, яка фактично не функціонує, та виконкомі Чернівецької міської ради. Вибори останньої відбувались зі скандалом внаслідок використання окремими групами реанімованих зомбі-організацій, які давно не функціонують, задля забезпечення свого представництва у громадській раді, та відмову членів виконкому затверджувати громадську раду, в складі якої присутні особи, що співпрацювали з режимом Януковича. Найбільш серйозною проблемою у сфері, на думку експертів, є непрофесіоналізм та відсутність комплексного бачення ситуації. Проблемами також є закритість та відсутність консолідації ОГС, політична заангажованість; позитивними рисами є різноплановість ОГС та інтерес до світових трендів, активність у т. ч. ветеранських та волонтерських організацій.

За *«Станом ЗМІ»* Чернівецька область (3,40) поступилась лише Івано-Франківській (4,10), проте відставання від лідера є достатньо серйозним. Незважаючи на те, що у ЗМІ присутні різні точки зору, факти перешкоджання журналістській діяльності є поодинокими, у галузі є серйозні проблеми. Всі експерти відмічають наявність проблем із фінансуванням ЗМІ, у т. ч. через скорочення медіа-ринку, що приводить до залежності від власників ЗМІ, заангажованості та «низького професіоналізму журналістів, маніпулювання», містечкового рівня публікацій. У свою чергу, через низьку якість медіа-продукту коло замикається скороченням кількості споживачів і надходжень коштів.

З відносно високим показником у 4,00 бали Чернівецька область за блоком *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* розділяє 3 місце із Запорізькою. Експерти відмічають достатньо високий рівень міжетнічної, мовної та релігійної толерантності, відсутність суттєвих конфліктів на релігійному чи національному ґрунті, проте попереджають про наявність прихованих підстав для погіршення цієї ситуації. Експерти мають різне бачення ситуації в області: одні вказують на слабе представлення осіб, які володіють мовами національних меншин, в органах виконавчої влади та нетолерантне викладення історії краю, яке не сприяє

гармонізації міжетнічних відносин, та радикалізацію молоді, інші — на низький рівень знання державної мови представниками румунської громади області та низький рівень інтеграції румуномовного населення в українське суспільство, «відновлення» значною кількістю громадян області громадянства Румунії, зростання рівня клерикалізації суспільства. Яскравим прикладом є зрив показу документального фільму «This is gay propaganda» у Чернівцях та реакція на це одного з депутатів Чернівецької міської ради: «Біблія — наша конституція».

«Політична активність, партії, вибори» - 3,21 (5 місце). Найнижчу оцінку (2 бали) отримала прозорість фінансування політичних партій в області, що корелює з наявністю залежності місцевих осередків від окремих осіб та низького рівня громадського впливу на них, не завжди рівним доступом до ЗМІ. Незважаючи на реальну змагальність виборчих перегонів, існують проблеми створення політичних проектів під конкретні вибори для дезорієнтації виборців, присутності представників одних і тих самих фінансово-політичних груп у виборчих списках різних політичних сил, залежність партій від «великого» бізнесу, низька політична культура населення, а також підкуп виборців. За інформацією Громадянської мережі ОПОРА, більшість осередків партій області не здійснюють прийому громадян.

З показником 3,33 бали за блоком «Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування» область посіла 3 місце. Найнижчим показником (2 бали) характеризується рівень довіри до районної та обласної рад, проте позитивним є те, що всі експерти відмітили можливість отримання ОГС ресурсів від органів місцевого самоврядування. Завдяки активності населення, бізнесу та бюджетній децентралізації почали вирішуватись проблеми, які існували десятиліттями. За опитуванням, проведеним АМУ, 76,6% населення області підтримує децентралізацію. Місцевий бізнес та активісти грають важливу роль у процесі об'єднання. Майже повністю освоєно інфраструктурну субвенцію для ОТГ, а також ефективне використання власних доходів. 5 з 6 створених у 2016 р. ОТГ мають більше 10 тис. населення. Негативним є те, що всі ОТГ Чернівецької області не надали жодного розвиткового проекту через відсутність ідей власного розвитку та збільшення власних доходів. Головна проблема — «кадровий голод» в усіх органах місцевого самоврядування.

«Діяльність державних адміністрацій» є найгіршою (2,78 бали, 9 місце разом з іншими трьома регіонами) серед показників Чернівецької області. Найгіршими показниками є прозорість роботи, ефективність використання бюджетів та прозорість конкурсів на посади. Адміністрації не розуміють співпрацю з громадськістю, не мають тісної комунікації із зовнішніми стейкхолдерами та не бажають це змінювати. Внаслідок кадрового забезпечення за «принципом приналежності» проявляється низький професійний рівень, відсутність ефективного менеджменту. В той же час експерти зазначають, що керівництво державних адміністрацій є «доступним для розмови», а самі адміністрації можуть бути достатньо гнучкими у прийнятті рішень, в яких можливе досягнення компромісу.

«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура» - 3,00. Найнижчі оцінки експерти

виставили за публічність роботи прокуратури та захист громадянських прав з боку органів поліції та прокуратури. Проблемами у сфері безпеки, на думку експертів, є відсутність прозорого конкурсного набору працівників, низький рівень заробітної плати, корупційна складова та вплив начальства, бездіяльність органів правопорядку. Експерти не були однастайними в оцінках роботи правоохоронних органів, а деякі дуже критично оцінювали їх якість роботи, тож відносно високий бал за цим блоком варто сприймати не як досягнення, а лиш як середню.

Блок «*Корупція*» має найнижчу оцінку - 2,62 (7 місце з іншими двома регіонами). Цей блок отримав низькі оцінки (по 2 бали) у питаннях корупції в органах правосуддя та правопорядку, превенції корупції. Експертам відомі випадки невідповідності реальних і декларованих доходів та наявності загрози особам, що проводять антикорупційні розслідування. Інші питання були оцінені експертами теж невисоко (3 бали). Респонденти вказують на високий рівень непотизму, поширення корупції в будь-яких сферах суспільного життя, поширені випадки конфлікту інтересів та бізнесу чиновників. Найбільшою проблемою є відсутність покарання за корупцію.

Висновки і рекомендації. Незважаючи на відносно високу позицію Чернівецької області в рейтингу, абсолютне значення Індексу показує на доволі посередні результати. Особливої уваги потребують питання корупції, якості державних адміністрацій та безпеки.

З метою покращення ситуації необхідно вжити наступних заходів:

- визначення та підтримка пріоритетних сфер економічної діяльності з боку органів місцевого самоврядування; покращення інфраструктури, насамперед, транспортної та туристичної (у т. ч. із залученням ресурсів Мінтранспорту та Мінрегіонбуду); гармонійне поєднання розвитку підприємництва на інноваційній основі із розвитком культури, науки, соціальної сфери та збереженням довкілля;
- розширення використання інструментів громадської участі, інформування про них ОМС та ОГС; підвищення кваліфікації членів ОГС, поліпшення організаційної спроможності ОГС, впровадження соціального замовлення, координація дій/зусиль та конкурентна підтримка ОМС діяльності громадських коаліцій та ініціатив, спрямованих на вирішення конкретних проблем територіальної громади;
- критично важливим є досягнення самоокупності ЗМІ, широке впровадження нових технологій та покращення горизонтальних стосунків між журналістами;
- протидія всіх стейкхолдерів використанню національних меншин в якості фактору тиску у міждержавних відносинах. Покращення інтеграції меншин через краще вивчення державної мови у закладах освіти, виконання Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту, залучення представників меншин до управлінської сфери, створення комунікаційних платформ між представниками більшості та меншин, дорадчих органів; виконання положень Конституції України щодо мов і меншин та світськості державної влади;
- підвищення ОГС рівня політичної культури населення, професійна робота і об'єднання активних людей;
- посилення роботи ОМС щодо підбору та навчання персоналу; навчання ОТГ щодо формування проектів розвитку, спрямованих на збільшення власних

доходів; усунення опору процесам реформи на рівні районів;

- забезпечення якісного кадрового складу адміністрацій через участь ОГС у конкурсних комісіях та підвищення рівня публічності в роботі, у т. ч. публічне звітування, навчання керівників виконавчих структур;

- скасування нормативів (планів) виконання роботи, забезпечення прозорих конкурсів на посади, підвищення оплати праці та технічне забезпечення;

- забезпечення правоохоронними органами та судами дотримання принципу невідворотності покарання.

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

ЗОСИМЕНКО ТЕТЯНА,

*Експертка ГО «Поліський фонд міжнародних
та регіональних досліджень»,*

*кандидат економічних наук, доцент Чернігівського
національного технологічного університету*

Резюме. У 2016 р. Індекс демократичного розвитку Чернігівської області становив 3,05 (13 місце у загальноукраїнському рейтингу), що свідчить про змішаний/перехідний стан розвитку системи принципів та норм функціонування інститутів демократії. Для області притаманні неоднозначні тенденції у сфері забезпечення та захисту основних прав і свобод людини: з одного боку наявні офіційно затверджені процедури демократії, високо оцінені незалежними експертами, з іншого – їх доступність для громадян залишається на незадовільному рівні. Засилля корупції та неефективність правоохоронних органів знижують рівень довіри між владою та місцевою громадою, спотворюючи регіональний механізм учасницької демократії.

Опис дослідження. Оцінка рівня розвитку демократії проводилась на основі комплексного методичного підходу, включаючи: аналіз експертних коментарів; аналіз інформаційних запитів; аналіз документів, прийнятих на рівні регіону; аналіз вторинних джерел інформації.

Респондентами в експертному опитуванні у регіоні виступили 40 осіб, структура котрих за сферою діяльності представлена наступним чином: адвокати/правозахисники/юристи/судді – 7,5%; викладачі/освітяни – 7,5%; громадські активісти/волонтери – 20%; держслужбовці/посадові особи місцевого самоврядування – 12,5%; журналісти/працівники ЗМІ – 17,5%; підприємці/бізнесмени/економісти – 12,5%; політичні діячі – 7,5%; політологи/соціологи – 10%; релігійні діячі – 5%. За критерієм «статус» у структурі опитаних 47,5% – незалежних експертів, 40% – представників вищої керівної ланки організацій, 12,5% – представників середньої керівної ланки організацій.

Під час дослідження задля забезпечення більшої об'єктивності результатів проаналізовано ряд вторинних джерел інформації, а саме: Щорічну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; результати аналізу стану соціально-економічного розвитку Чернігівської області; результати моніторингу даних системи ProZorro; Звіт за результатами спостереження на проміжних виборах народних депутатів України, Звіт щодо розслідування злочинів проти виборчих прав на чергових місцевих виборах (Громадянська мережа ОПОРА);

Результати оперативно-службової діяльності органів та підрозділів ГУНП в Чернігівській області; Рейтинг інформаційної відкритості веб-сайтів органів влади України обласного рівня Інституту розвитку регіональної преси; публікації в електронних ЗМІ та ін.

В цілому результати опитування та інформація з вторинних джерел корелюють між собою.

У випадку, коли оцінки окремих респондентів суттєво відрізнялись від оцінок більшості експертів по питанням блоку, проводилось додаткове опитування, в якому визначалися причини такої відповіді та у випадку необхідності здійснювалися коригування оцінок для підвищення їх релевантності реальній ситуації.

Результати дослідження. У 2016 р. загальне значення Індексу демократії для Чернігівської області становило 3,05, що дозволяє віднести регіон до змішаного/перехідного типу. У загальноукраїнському рейтингу Чернігівська область посіла 13 місце. До блоків, які сприяли більшому значенню інтегрального показника розвитку демократії, відносяться: *«Соціально-економічний стан»* (3,82), *«Міжетнічні та конфесійні відносини»* (3,57), *«Діяльність державних адміністрацій»* (3,33). Блоками, що зменшували фінальний показник регіону, виявились: *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* (2,78), *«Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура»* (2,15), *«Корупція»* (2,62).

Блок *«Стан реалізації захисту прав людини, зокрема стан правосуддя»* отримав оцінку 3,22, що на 0,19 вище, ніж у середньому в регіонах України (3,03). Серед сильних сторін Чернігівської області експертами була відмічена наявність великої кількості громадських організацій та активістів, які працюють у сфері правозахисту. У числі найбільш серйозних проблем області: низька юридична грамотність громадян, обмеження доступу до кваліфікованої юридичної допомоги та правосуддя через високу вартість відповідних послуг. Непоодинокими були випадки бездіяльності та відсутності адекватної реакції правоохоронних органів на факти порушення прав людини.

Блок *«Соціально-економічний стан»* отримав середню оцінку 3,82 проти 3,25 у середньому по областях України. Респонденти високо оцінили ступінь дотримання прав громадян на отримання освіти та ступінь легкості відкриття бізнесу. Успішними були результати функціонування аграрної сфери області у 2016 р. Водночас, експертами відзначався негативний факт низького рівня технологічності та продуктивності виробництва. За показниками економічної ефективності область посідає 18 місце в Україні. Зважаючи на аграрний профіль області, вкрай негативним є факт високого рівня зношеності сільгосптехніки.

Блок *«Громадська активність і самоорганізація громадян»* здобув середню оцінку 2,78, що суттєво нижче середнього показника по Україні – 3,11. Низькі оцінки експерти пояснили початковим рівнем розвитку даної сфери суспільного життя, безсистемністю у діяльності більшості громадських організацій. Домінування амбіцій лідерів над професійним підходом, маніпулювання фактами та політична заангажованість негативно впливають на їх здатність репрезентувати громадські інтереси.

Блок «*Стан ЗМІ*» оцінений респондентами у 3,00 бали, що відповідає загальноукраїнському рівню (3,04). До числа основних проблем регіональних ЗМІ відносяться: залежність від власників та політична заангажованість; брак професійних кадрів, здатних сформулювати сегмент аналітичної та жанрової журналістики. Відсутність рекламного ринку неполітичної реклами призводить до появи проплачених матеріалів проти політичних конкурентів та політичної реклами. До позитивних прикладів впливу чернігівських ЗМІ на резонансні суспільні питання можна віднести: проблеми захисту зелених зон міста, вплив на кадрову політику в органах влади і місцевого самоврядування.

Блок «*Міжетнічні та конфесійні відносини*» був оцінений у 3,57 бали, що на 0,12 бали відрізняється у меншу сторону від середнього показника по регіонах України (3,69). На думку експертів, в області встановились толерантні міжнаціональні взаємовідносини (за виключенням, ставлення до ромів). Національні меншини в достатній мірі реалізують свої права на створення освітніх та культурних закладів, відправлення релігійних культів. Більш проблемним аспектом є конфесійні відносини, зокрема, протистояння УПЦ проти УПЦ КП.

Блок «*Політична активність, партії, вибори*» отримав від експертів оцінку 2,93 бали (проти 3,01 у середньому по Україні). У числі позитивних чинників експерти визначили: наявність доступу спостерігачів, ЗМІ, НУО, міжнародних організацій до організаційних процедур, голосування, підрахунку голосів під час виборів, а також можливість регіональних осередків партій вільно створюватися, проводити набір своїх членів, співпрацювати з громадськістю. Гострою є проблема підкупу виборців, членів ДВК та відсутність дієвого контролю з боку державних і правоохоронних органів за вказаним процесом, відсутність застосування юридичної відповідальності до правопорушників.

Блок «*Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування*» був оцінений у 3,11 бали, що несуттєво менше середньоукраїнського значення (3,13). В цілому в області вже сформувалось розуміння необхідності створення ОТГ задля захисту спільних інтересів шляхом отримання доступу до більшої ресурсної бази місцевих бюджетів. Усі п'ять новостворених громад області перевиконали бюджет за власними надходженнями, що відкрило їх доступ до збільшення фінансування об'єктів освітньої та культурної інфраструктури. Втім через значний чиновницький спротив, темпи децентралізації на Чернігівщині є одними з найповільніших в Україні.

Блок «*Діяльність державних адміністрацій*» здобув від експертів 3,33 бали, що на 0,27 бали вище, ніж у середньому по Україні. В цілому Чернігівська ОДА отримала високі експертні оцінки за критерієм відкритості для ЗМІ та громадськості, готовності співпрацювати з НГО. У рейтингу створення умов для ведення бізнесу з державою Чернігівська ОДА посіла 2-ге місце в Україні. Однак брак мотивації, відповідальності, інертність кадрів зумовлює відставання діяльності ОДА від реальних потреб громади.

Блок «*Безпека (злочинність, діяльність органів правопорядку). Органи правопорядку: поліція та прокуратура*» отримав оцінку у 2,15 проти 2,63 в середньому по регіонах. Для даного блоку можна виділити дві основні тенденції: з одного боку, позитивні відгуки отримала діяльність патрульної поліції, довіра

до якої з боку громадськості зросла; з іншого боку, відзначається неефективність роботи слідчих органів поліції в області та зростання злочинності. Зафіксовані випадки хабарництва та дискредитуючої поведінки поліцейських. Негативні оцінки експертів отримали обласні органи прокуратори, що були охарактеризовані як закриті, деморалізовані та неготові до боротьби з організованою злочинністю. Втручання прокуратури в окремі проблемні питання результативністю та системністю не відзначались.

Блок «*Корупція*» з показником 2,62 майже відповідає середньоукраїнському показнику (2,60). Експерти відзначили засилля корупції у всіх сферах життя: політичній, службовій, фінансовій, адміністративній, освітній, сфері охорони здоров'я. Підтвердженням цьому слугують приклади хабарництва серед посадовців органів місцевої влади, правопорядку та ін. Серед причин такої ситуації згадувались: низькі доходи чиновників (офіційні) та їх низький рівень кваліфікації; неефективність діючої системи правосуддя, пасивність та недовіра громадян до участі в антикорупційних ініціативах.

Висновки і рекомендації. Перехідний стан розвитку демократії у Чернігівському регіоні означає наявність як суттєвих проблем, так і значних можливостей, використання яких здатне зміцнити та стабілізувати функціонування демократичних інститутів, поступово наближуючи область до високих демократичних стандартів. Реальні загрози демократичному розвитку криються за проблемами низької громадянської активності та самоорганізації громадян, неефективної та безсистемної діяльності органів правопорядку (передусім, прокуратури), а також високої корумпованості в усіх сферах суспільного життя. Певні виклики приховані у наразі нейтральних з точки зору впливу на інтегральний показник блоках: «*Стан ЗМІ*», «*Політична активність, партії, вибори*», «*Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування*». У разі продовження виявлених негативних тенденцій вони здатні перетворитися на чинники, котрі спричиняють демократичний регрес регіону.

Для покращення ситуації із рівнем розвитку демократії в Чернігівській області експерти рекомендують наступне:

на національному рівні:

- удосконалити законодавство про судочинство в частині зменшення ставки судового збору, передусім при поданні позовів у справах, які стосуються спорів з суб'єктами владних повноважень з приводу порушення прав громадян з їх боку;
- оновити кадровий склад місцевого суддівського корпусу, відкривши прозорий конкурс на кожну посаду;
- внести зміни у виборче законодавство та кримінальний кодекс України щодо введення жорсткішої кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства;
- провести реальну та відкриту нову люстрацію і переатестацію працівників прокуратури. Законодавчо оформити можливість впровадження нових елементів забезпечення громадської безпеки в громадах (муніципальна поліція та варта, сільські «шерифи» і т.д.);
- впровадити контроль за фінансуванням діяльності політичних структур та виборчих кампаній;

– провести національну антикорупційну кампанію з обов’язковим впровадженням елементів антикорупційного виховання на всіх рівнях освіти, задля вкорінення у суспільстві ідеології нетерпимості до хабарництва, кумівства; на місцевому рівні:

– задля досягнення синергетичного ефекту діяльності регіональних правозахисних організацій створити регіональний громадський координаційний центр із захисту прав людини, що буде функціонувати за рахунок коштів із бюджету участі м. Чернігова;

– стимулювати збільшення загальнообласного валового виробництва з використанням переваг територіального розташування, впровадження кластерних технологій організації та розвитку регіональної економіки;

– проводити інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення рівня включення громадськості у процеси ухвалення рішень, зокрема шляхом демонстрації успішних практик використання інструментів громадського впливу;

– активізувати пошук нових бізнес-моделей, способів монетизації та залучення аудиторії для локальних ЗМІ, що дозволить їм випускати якісні аналітичні продукти, одночасно знизивши залежність від місцевих міні-олігархів та політиків;

– підтримувати регулярні комунікації між органами місцевої влади та представниками етнічних груп регіону задля своєчасного виявлення загроз, у випадку прояву фактіврасової, етнічної та релігійної ненависті забезпечити їх належне й оперативне розслідування;

– вживати системних заходів, спрямованих на підвищення якості людського капіталу органів місцевого самоврядування, включаючи спеціалізовані тренінги, поширення кращих практик та обмін досвідом, підвищення рівня надання е-послуг, оптимізацію структури та чисельності, забезпечення гідного рівня оплати праці;

– консолідувати зусилля громадського сектора для забезпечення незалежного моніторингу антикорупційних розслідувань, висвітлення їх результатів у ЗМІ та соцмережах, попередження бездіяльності правоохоронних і контролюючих органів у випадку виявлення корупційних правопорушень.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексну оцінку демократії у регіонах України, визначити їх основні досягнення у розбудові демократичного суспільства, виявити проблеми, котрі перешкоджають процесам демократичного розвитку та окреслити шляхи їх вирішення, ідентифікувати найбільш ймовірні загрози, здатні призвести до призупинення та регресу демократичних зрушень. За результатами оцінки усі області України було віднесено до змішаного/перехідного типу демократичного розвитку. Однак при цьому інтегральні регіональні показники мають доволі широкий діапазон значень, від мінімального – 2,75 в Одеській області до максимального – 3,48 в Івано-Франківській області. Це свідчить про неоднорідність перебігу та різну швидкість динаміки демократичних перетворень на регіональному рівні. Для регіонів з вищими значеннями індексу демократичного розвитку є характерним наявність не тільки формальних інститутів демократії та механізмів контролю за їх використанням і порушенням, але й порівняно вища ступінь зрілості та адекватності неформальних інститутів (прийнятих способів інтерпретації формальних документів, ціннісних уявлень, стійких поведінкових стереотипів тощо). Натомість у регіонах з меншими значеннями інтегрального індексу наявні офіційно затверджені норми та процедури демократії, однак їх суспільне розуміння, підтримка та доступність більшості населення в силу соціальних, економічних, психологічних та ін. причин залишається на незадовільному рівні.

До числа **позитивних досягнень** регіонів України на шляху розвитку демократичних інститутів відносяться:

- розбудова системи безоплатної правової допомоги як важливий чинник переходу до європейської моделі справедливого правосуддя;
- поступове підвищення рівня правосвідомості громадян та збільшення звернень громадян для захисту своїх прав до суду як критерій подолання правового нігілізму та підвищення правової культури населення;
- дотримання права на свободу мирних зібрань та об'єднань, що вважається дієвим способом громадського контролю за інститутами публічної влади;
- забезпечення базових потреб населення та дотримання прав громадян на працю, освіту, охорону здоров'я, відсутність дискримінаційних проявів будь-яких категорій населення щодо доступу до роботи або соціальних гарантій;
- збільшення числа громадських ініціатив, що охоплюють різні сфери суспільного життя, посилення впливу громадських організацій на прийняття рішень органами державної влади та місцевого самоврядування;
- поява нових незалежних ЗМІ (переважно електронних), збільшення кількості аналітичних продуктів та матеріалів, що містять обґрунтовану критику на адресу влади, політичних сил, великого бізнесу;
- підтримання доволі толерантних міжетнічних та міжконфесійних відносин;
- плюралізм місцевого партійного представництва, дотримання конкурентності виборчого процесу;
- зростання числа успішних історій ОТГ, що є підтвердженням переваг децентралізації для місцевого розвитку;

Суттєвими проблемами у сфері розвитку демократії у регіональному вимірі виявились:

- слабкість інститутів правосуддя, котрі наразі нездатні гарантувати рівність перед законом, забезпечити винесення неупереджених справедливих судових рішень;

- затягування розгляду справ у судах та зростання кількості невиконання судових рішень;

- обмеження доступу значного прошарку громадян до захисту прав у судовому порядку через значні ставки судового збору та високу вартість супутніх витрат;

- вчинення тиску на місцевих підприємців з боку представників органів влади та великого бізнесу, наявність ризику рейдерських атак;

- переваження пасивної громадянської позиції та скептичне ставлення більшості населення до перспектив включення в громадську активність, недостатній рівень професіоналізму та низький рівень консолідації зусиль неурядових громадських організацій у підтримці демократичних перетворень;

- відсутність альтернативних джерел фінансування місцевих ЗМІ, їх залежність від влади, бізнесу, політичних партій, нестача професійних журналістів та брак якісного медіа-контенту, що об'єктивно висвітлює суспільно значущі події в регіоні;

- ймовірність загострення міжетнічних та міжконфесійних відносин через відсутність превентивних заходів з боку місцевих органів влади у даній сфері;

- непрозорість фінансування політичних партій, їх бездіяльність у міжвиборчі періоди, наявність численних порушень виборчого законодавства без подальшого притягнення до відповідальності винних осіб;

- нерозуміння населенням специфіки процесів децентралізації, саботування представниками місцевої влади реформи децентралізації усіма доступними способами;

- низька мотивація, безвідповідальність та інертність кадрів державних адміністрацій, непрозоре проведення конкурсів на посади, недостатня результативність, подекуди формальність, функціонування громадських рад, неефективне та непрозоре виконання місцевих бюджетів, програм соціально-економічного розвитку;

- неузгодженість діяльності між різними ланками правоохоронних органів, між судовою владою та правоохоронними органами, непрофесіоналізм правоохоронців, недостатня прозорість, оперативність та ефективність діяльності правоохоронних структур;

- повсюдне проникнення корупції та її вкорінення через традиційну терпимість населення до корупційних проявів, апатичне ставлення до участі у масових антикорупційних заходах.

Аналіз рекомендацій регіональних експертів дозволив виділити наступні напрями розвитку демократії.

1. На національному рівні:

1.1. Продовження обраного курсу реформ (судочинства, прокуратури, правоохоронної системи та децентралізації) з одночасним забезпеченням

інституційної підтримки у найбільш проблемних сферах:

- переглянути норми чинного законодавства задля приведення розміру судового збору до рівня, доступного пересічному громадянину, передусім за подання до суду позовної заяви у справах, які стосуються порушення прав людини;
- оновити кадровий склад суддівського корпусу шляхом проведення прозорого конкурсу та відкритого тестування, запровадити періодичні кваліфікаційні іспити суддів на професійну придатність;
- здійснити реальну та відкриту люстрацію працівників прокуратури на предмет перевірки їх критеріям ефективності, чесності, компетентності та незаплямованості у корупційних скандалах;
- законодавчо оформити організаційно-правові засади участі громадськості в охороні громадського порядку в громадах (муніципальна поліція та варта, сільські “шерифи” та ін.);
- розпочати впровадження в усіх регіонах моделі поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду;
- на законодавчому рівні визначити норми щодо кожного етапу територіальної реформи (в тому числі, шляхом затвердження на місцевому рівні перспективних планів формування територій громад) та синхронізувати дії всіх міністерств та відомств щодо її впровадження, забезпечити оперативне внесення змін до законодавства для вирішення проблем новостворених ОТГ;
- активізувати інформаційно-просвітницьку роботу щодо сутності, переваг та найбільш проблемних аспектів децентралізації серед представників потенційних ОТГ з використанням успішних практик вже діючих суб’єктів добровільного об’єднання територіальних громад;
- надавати всебічну підтримку громадам, які прийняли рішення про об’єднання, а також забезпечити оперативну реакцію та притягнення до відповідальності посадових осіб, що здійснювали саботаж та спекуляції щодо питань реформи в області.

1.2. Удосконалення партійного та виборчого законодавства:

- законодавчо передбачити можливість фінансування з державного бюджету політичних партій, які набрали високий процент голосів виборців (наприклад, 3%), однак не подолали виборчий бар’єр, за умови здійснення ними систематичної активності у вирішенні суспільно важливих проблем у міжвиборчі періоди;
- провести виборчу реформу, ключовими елементами якої мають бути: відкриті партійні списки, запровадження електронного голосування, як альтернативи традиційному, жорстка фінансова звітність політичних партій, регулювання проведення передвиборчої агітації, притягнення до жорсткішої кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні виборчого законодавства;
- започаткувати інструмент ліцензування членів ДВК, ТВК для організації професійної і якісної роботи виборчих комісій.

1.3. Проведення загальнонаціональної антикорупційної кампанії:

- розробити масштабну освітньо-просвітницьку програму з обов’язковим впровадженням елементів антикорупційного виховання на всіх рівнях освіти задля вкорінення у суспільстві ідеології нульової терпимості до будь-яких проявів

корупції;

- посилити роль та розширити повноваження Національної агенції із запобігання корупції, здійснення ефективного фінансового моніторингу за доходами і витратами політиків і державних службовців всіх рівнів, притягнення до відповідальності посадовців за відомі факти корупційних дій та бездіяльність у протидії корупційним проявам;

- впровадити механізми заохочення та сприяння антикорупційним журналістським розслідуванням, законодавчо оформити обов'язок правоохоронних органів реагувати на розслідування корупції в ЗМІ;

- започаткувати роботу Уповноваженого Верховної Ради по запобіганню та протидії корупції в регіонах.

2. На місцевому рівні:

2.1. Розбудова регіонального соціального капіталу, орієнтованого на демократичний розвиток:

- активізувати інформаційно-просвітницьку роботу серед місцевого населення щодо можливостей та шляхів включення у процеси ухвалення рішень, популяризації успішних кейсів громадської активності та самоорганізації громадян у вирішенні актуальних для всіх регіонів проблем;

- сприяти розбудові дієвої мережі громадських організацій та посиленню ефективності їх взаємодії між собою та з органами влади, у тому числі через проведення регіональних форумів НГО, створення умов для організації ефективних коаліцій, асоціацій та інших об'єднань, а також посилення співпраці влади і недержавних організацій, у тому числі і через запровадження дієвих важелів впливу громадських рад, які матимуть не лише дорадчий голос, але й механізми безпосереднього впливу на прийняття рішень на місцях;

- поширювати кращі практики органів місцевого самоврядування малих міст в сфері підзвітності, прозорості, згуртуванні громад в інших територіальних громадах;

- запровадити стандарти прозорості та публічності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що передбачатимуть встановлення системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, проведення громадської експертизи проектів актів цих органів та забезпечення ефективного врахування громадської думки у процесі прийняття та реалізації управлінських рішень;

- підтримувати та впроваджувати просвітницькі програми у сфері захисту прав людини, інформаційної-консультаційні кампанії щодо правових можливостей доступу до правосуддя та захисту порушених прав мешканців регіонів;

2.2. Підвищення якості інформаційного простору:

- започаткувати місцеві цільові програми підтримки незалежних ЗМІ та медіа-майданчиків, орієнтованих на подальше досягнення ними самоокупності, впровадження нових технологій та покращення горизонтальних стосунків між журналістами;

- сприяти проведенню державних грантових конкурсів для створення або фінансування незалежних ЗМІ, залучення міжнародних організацій;

- забезпечити оперативне реагування на випадки перешкоджання чи

втручання в роботу ЗМІ;

- впровадити навчання представників органів влади з питань взаємодії зі ЗМІ;

2.3. Професіоналізація кадрів в усіх значущих для демократичних перетворень сферах діяльності (передусім, місцевої влади та самоврядування, медіа та громадських організацій):

- впровадити сучасну систему підвищення якості людського капіталу органів місцевої влади шляхом одночасно: оновлення кадрового складу профільними менеджерами-професіоналами на базі проведення відкритих конкурсів з обов'язковим включенням до конкурсних комісій представників громадськості; удосконалення компетентності досвідчених працівників, особливо у сфері стратегічного планування та управлінських процесів, правових основ локальної демократії, використання ІКТ у повсякденній діяльності державного службовця, з питань етики та запобігання корупції через систему короткотривалих тренінгів, створення он-лайн ресурсів і навчальних кейсів;

- провести систему тренінгів для представників регіональних ЗМІ щодо дотримання журналістських стандартів, специфіки підготовки аналітичних продуктів та проведення розслідувань, побудови нових бізнес-моделей, способів монетизації та залучення аудиторії із залученням визнаних медіа-експертів;

- забезпечити навчання основам організаційного розвитку представників місцевих неурядових громадських організацій, механізмам координації зусиль осередків громадянського суспільства, задіяних у проектах, спрямованих на підвищення самоорганізаційного потенціалу територій.

2.4. Активізація використання інструментів е-демократії:

- забезпечити перехід державних структур на стандарти надання електронних послуг, впровадити електронні сервіси для більшості адміністративних та публічних послуг, запровадити регулярний моніторинг якості їх функціонування;

- оприлюднювати на офіційних сайтах усі акти органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, актуальні описи розпорядження з майном (орендні відносини, інші обтяження), транзакції публічних коштів;

- розробити та впровадити механізми попередження шахрайства та маніпулювань електронними петиціями, підвищення ефективності використання даного інструменту е-демократії.

2.5. Зміцнення середовища міжетнічної та міжконфесійної толерантності:

- створити комунікаційні платформи між органами місцевої влади та регіональними представниками етнічних груп задля своєчасного виявлення загроз та попередження конфліктів;

- забезпечити належне й оперативне розслідування підтверджених випадків расової, етнічної та релігійної дискримінації, нетерпимості та ненависті;

- сприяти інтеграції “закритих” етнічних меншин шляхом залучення їх представників до суспільно-політичної діяльності, ініціювання проведення інтеграційних заходів зі знайомства з культурою та побутом національних меншин регіону.

РЕГІОНАЛЬНІ ПАРТНЕРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вінницька область

Жигadlo Вадим, аналітик, менеджер проєктів з розвитку територій, громадська організація «Подільська агенція регіонального розвитку»

Волинська область

Безвербний Дмитро, експерт ЛМГО «Центр Політичного Аналізу та Виборчого Консалтингу»

Дніпропетровська область

Літвінов Олексій, Виконавчий директор ГО «Інститут Громадської Експертизи»

Донецька область

Кисленко Роман, аналітик Громадського Холдингу «Група Впливу»
Рехтман Єлизавета, аналітик аналітичного центру «Фабрика думки Донбас»

Житомирська область

Гончарук Сергій, помічник ректора з міжнародних зв'язків, Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Закарпатська область

Романюк Лариса, журналіст інтернет-видання «Про Захід», монітор Національного превентивного механізму.

Запорізька область

Арабаджієв Дмитро, співголова обласної Координаційної ради з питань сприяння розвитку громадянського суспільства при Запорізькій облдержадміністрації, доктор політичних наук, доцент
Бабарикіна Надія, старший викладач кафедри загальноправових та політичних наук Запорізького національного технічного університету

Івано-Франківська область

Зелінська Христина, Голова Правління ГО «Центр «Антикорупційна платформа»

Київська область

Купрій Володимир, кандидат наук з державного управління, експерт ГО «Лабораторія досліджень ТЦК»

Кіровоградська область

Гріднєва Ольга, експертка ГО «НРО «Прес-клуб реформ»

Луганська область

Данильченко Максим, Голова громадської організації «Суспільна Служба Правової Допомоги»

Львівська область

Неберикут Олександр, аналітик Громадянської мережі ОПОРА (Львів)

Миколаївська область

Барашковський Денис, Голова ГО «Центр антикорупційних розслідувань»

Одеська область

Гудь Світлана, Голова ГО «Регіональний аналітичний центр»

Полтавська область

Саїдова Анжеліка, Генеральний директор Аналітичного Центру «Бюро економічних та соціальних досліджень»

Рівненська область

Лебедюк Віталій, керівник Острозької міської громадської організації «Школа політичної аналітики «Поліс»

Сумська область

Харченко Володимир, експерт ГО «Бюро правничих комунікацій»

Тернопільська область

Гірчак Ігор, голова ГО «Дослідницький центр соціальних технологій»
Хлебас Сергій, член Правління, експерт ГО «Дослідницький центр соціальних технологій»

Харківська область

Козоріз Віктор, віце-президент ГО «Товариство учасників руху», експерт ГО «Фонд місцевої демократії»

Херсонська область

Коробов Володимир, Директор Центру досліджень південноукраїнського прикордоння, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету

Хмельницька область

Черненко Олег, Голова ГО «Хмельницька ініціатива»

Черкаська область

Ропало Любов, Виконавчий директор громадської організації «Академія стратегічних досліджень»

Чернівецька область

Ляхович Микола, Голова ЧОГО «Буковинська агенція регіонального розвитку»

Чернігівська область

Зосименко Тетяна, експертка ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», кандидат економічних наук, доцент Чернігівського національного технологічного університету

ДОДАТКИ

Показники соціально-економічного стану¹

Область	Рівень безробіття осіб працездатного віку (за методологією МОП) у січні-червні 2016 р., у % до економічно активного населення ²	Капітальні інвестиції за січень-вересень 2016 року, млн. грн. ³	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) станом на 01.10.2016 року, млн. дол. США ⁴
Україна	9,8	204450,1	45152,2
Вінницька	11,0	5007,3	188,7
Волинська	12,1	4015,4	246,3
Дніпропетровська	8,2	19182,2	7101,0
Донецька	14,7	6404,3	1688,8
Житомирська	12,5	3240,2	252,1
Закарпатська	10,1	2267,0	327,2
Запорізька	10,1	6428,9	864,2
Івано-Франківська	9,5	4521,0	847,1
Київська	6,7	20497,3	1657,8
Кіровоградська	12,7	3866,0	69,2
Луганська	17,4	1722,1	450,6
Львівська	8,3	9478,7	1251,5
Миколаївська	10,2	6677,7	232,7
Одеська	6,0	9132,6	1349,2
Полтавська	13,4	7666,8	1009,2
Рівненська	12,1	2507,8	215,3
Сумська	10,0	3382,6	195,8
Тернопільська	11,6	2829,4	53,1
Харківська	6,4	10790,9	1649,4
Херсонська	12,4	2763,1	205,9
Хмельницька	9,8	5536,9	167,2
Черкаська	10,8	3793,9	348,2
Чернівецька	9,8	1339,5	59,5
Чернігівська	12,2	2992,4	93,4

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua/>: Статистична інформація / Регіональна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття

³ Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua/>: Статистична інформація / Регіональна статистика / Інвестиції та основні засоби / Капітальні інвестиції за регіонами

⁴ Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/express/express_u.html#Зовнішньоекономічна_діяльність

Громадська активність і самоорганізація громадян

Область	Кількість громадських організацій на кінець 2015 року, од. ¹	Кількість створених ОСББ на 01.07.2016 р., од. ²	Кількість повідомлень про мирні зібрання за 2016 рік/ кількість заборонених судами таких акцій (в обласних центрах та містах обласного значення)
Україна	67911	18424	-
Вінницька	1075	665	110/0
Волинська	889	637	*
Дніпропетровська	2573	1817	328/0
Донецька	462	1336	137/0
Житомирська	517	385	270/0
Закарпатська	2729	392	104/0
Запорізька	1263	919	585/0
Івано-Франківська	1532	440	213/0
Київська	939	591	*
Кіровоградська	731	255	158/0
Луганська	391	186	158/0
Львівська	2602	1447	1122/10
Миколаївська	1265	1309	425/0
Одеська	2106	1100	812/1
Полтавська	931	487	109/0
Рівненська	985	567	231/0
Сумська	1358	388	336/0
Тернопільська	783	905	205/0
Харківська	1211	994	262/0
Херсонська	377	805	233/0
Хмельницька	843	640	202/0
Черкаська	1159	626	341/0
Чернівецька	836	338	264/0
Чернігівська	429	302	193/0

¹ Джерело: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm

² Джерело: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/07/Informatsiya-pro-killist-stvorenih-OSBB-po-regionah-stanom-na-01.07.2016.pdf>

* – дані відсутні

Політична активність, партії, вибори

Область	Кількість партій ⁹			Назви партій (одним рейтинговим списком по всіх радах за кількістю депутатів)
	Обласна рада	Міська рада обласного центру	Районні ради	
Вінницька	8	6	18	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Аграрна партія України 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Політична партія "Опозиційний блок" 6. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 7. Політична партія "Наш край" 8. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 9. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 10. Народна партія 11. Політична партія "Вінницька європейська стратегія" 12. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 13. Політична партія "Європейська партія України" 14. Партія Християнсько-Демократичний Союз 15. Політична партія "Громадянська позиція" 16. Партія промисловців і підприємців України 17. Партія ветеранів Афганістану 18. Політична партія Народний Рух України 19. Партія захисників вітчизни
Волинська	7	7	13	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 5. Радикальна партія Олега Ляшка 6. Аграрна партія України 7. Політична партія "Наш край" 8. Політична партія "Громадянська позиція" 9. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 10. Українська Народна Партія 11. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 12. Політична партія Республіканська Платформа 13. Політична партія "Народний Рух України" 14. Політична партія "Опозиційний блок"
Дніпропетровська	7	5	13	1. Політична Партія "Опозиційний блок" 2. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 3. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 4. Партія "Відродження" 5. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ"

⁹ Джерело: http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM005?PT001F01=100&pt00_4001f01=100

				8. Аграрна партія України 9. Політична партія "Соціалісти" 10. Політична партія "Наш край" 11. Партія "Громадська сила" 12. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 13. Партія "Солідарність жінок України" 14. Селянська партія України 15. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль"
Донецька	0	0	8	1. Політична партія "Опозиційний блок" 2. Політична партія "Наш край" 3. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 4. Аграрна партія України 5. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 6. Політична партія "Соціал-демократична партія" ("Партія простих людей Сергія Капліна") 7. Партія "Сильна Україна" (Партія Сергія Тігіпка "Сильна Україна") 8. Політична партія "Нова держава"
Житомирська	8	6	24	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Політична партія "Опозиційний блок" 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Народна партія 6. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 7. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 8. Аграрна партія України 9. Політична партія "Об'єднання "Самопоміч" 10. Всеукраїнська Чорнобильська Народна Партія "За добробут та соціальний захист народу" 11. Політична партія "Нова держава" 12. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 13. Політична партія Республіканська платформа 14. Політична партія "Конкретних справ" 15. Політична партія "Воля" 16. Демократична партія України 17. Народна-демократична партія 18. Партія "Справедливість" 19. Українська партія "Єдність" 20. Політична партія "Наш край" 21. Українська Народна Партія 22. Партія Зелених України 23. Політична партія "Сила людей" 24. Політична партія "Соціал-демократична партія" (політична партія "Партія простих людей Сергія Капліна")
Закарпатська	6	9	15	1. Партія Єдиний Центр 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Партія "Відродження" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. КМКС Партія Угорців України 6. Політична партія "Опозиційний блок" 7. Радикальна партія Олега Ляшка

				8. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 9. Політична партія "Наш край" 10. Демократична партія утворців України 11. Аграрна партія України 12. Політична партія "Патріот" 13. Політична партія "Європейська партія України" 14. Українська партія "Єдність" 15. Політична партія "Конкретних справ" 16. Політична партія "УКРОП"
Запорізька	8	7	14	1. Політична партія "Опозиційний блок" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія "Наш край" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Аграрна партія України 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 8. Партія "Сильна Україна" (Партія Сергія Тігіпка "Сильна Україна") 9. Політична партія "Нова політика" 10. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 11. Партія "Відродження" 12. Партія ветеранів Афганістану 13. Політична партія "Нова держава" 14. Народна Партія
Івано-Франківська	6	6	15	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 4. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 5. Політична партія "Воля" 6. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 7. Українська Народна Партія 8. Політична партія "Громадянська позиція" 9. Політична партія Народний Рух України 10. Політична партія Конгрес Українських Націоналістів 11. Радикальна партія Олега Ляшка 12. Українська партія 13. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 14. Українська республіканська партія 15. Політична партія "АВТО-МАЙДАН"
Київська	8	5	24	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Радикальна партія Олега Ляшка 4. Політична партія "Наш край" 5. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 6. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 7. Аграрна партія України 8. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 9. Політична Партія "Опозиційний блок"

				10. Політична партія "Нові обличчя" 11. Українська партія "Єдність" 12. Політична партія "Громадянська позиція" 13. Політична партія "Воля" 14. Селянська партія України 15. Політична партія "Народна опозиція" 16. Партія промисловців і підприємців України 17. Партія захисників Вітчизни 18. Політична партія "Сила людей" 19. Політична партія "Нова політика" 20. Політична партія "Патріотичний рух" 21. Політична партія "Соціал-демократична партія" (політична партія "Партія простих людей Сергія Капліна") 22. Політична партія "Рідне місто" 23. Політична партія "Зелений Тризуб" 24. Політична партія Народний Рух України
Кіровоградська	8	9	20	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Політична Партія "Опозиційний блок" 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 6. Політична партія Об'єднання "САМОПОМІЧ" 7. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 8. Політична партія "Наш край" 9. Політична партія "Рідне місто" 10. Політична партія "Сила людей" 11. Партія "Відродження" 12. Політична партія "Воля" 13. Партія Пенсіонерів України 14. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 15. Аграрна партія України 16. Народна Партія 17. Політична партія "Громадянська позиція" 18. Політична партія "Соціалісти" 19. Партія "Справедливість" 20. Політична партія "Європейська партія України" 21. Політична партія Народний Рух України
Луганська	-	6	10	1. Політична партія "Опозиційний блок" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія "Наш край" 4. Народна Партія 5. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Аграрна партія України 8. Політична партія Об'єднання "САМОПОМІЧ" 9. Партія "Сильна Україна" (Партія Сергія Тігіпка "Сильна Україна") 10. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП"
Львівська	9	7	17	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність"

				2. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Політична партія "Громадянська позиція" 6. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 7. Радикальна партія Олега Ляшка 8. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 9. Політична партія Народний Рух України 10. Політична партія "Українська Галицька партія" 11. Політична партія "Наш край" 12. Політична партія "Воля" 13. Українська республіканська партія 14. Політична партія Конгрес Українських Націоналістів 15. Політична партія "ПАТРІОТ" 16. Політична партія "Європейська партія України" 17. Партія Християнсько-Демократичний Союз
Миколаївська	7	4	13	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія "Опозиційний Блок" 3. Політична партія "Наш край" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Політична партія "Нова держава" 8. Аграрна партія України 9. Політична партія "Соціал-демократична партія" (політична партія "Партія простих людей Сергія Капіліна") 10. Українська народна партія 11. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 12. Партія "Відродження" 13. Політична партія ДемАльянс (Демократичний альянс)
Одеська	6	5	19	1. Політична партія "Опозиційний блок" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія "ДОВІРЯЙ ДІЛАМ" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Політична партія "Наш край" 6. Партія "Відродження" 7. Радикальна партія Олега Ляшка 8. Аграрна партія України 9. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 10. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 11. Народна Партія 12. Українська морська партія Сергія Ківалова 13. Партія "Сильна Україна" 14. Політична партія "Нова держава" 15. Партія Пенсіонерів України 16. Політична партія "Громадянська позиція" 17. Політична партія "За конкретні справи" 18. Соціалістична партія України

Полтавська	10	7	17	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Політична партія "Соціал-демократична партія" (політична партія "Партія простих людей Сергія Капліна") 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 6. Аграрна партія України 7. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 8. Партія "Відродження" 9. Політична партія "Рідне місто" 10. Політична партія "Опозиційний блок" 11. Політична партія "Совість України" 12. Політична партія "Наш край" 13. Політична партія "Нова держава" 14. Політична партія "Громадянська позиція" 15. Політична партія "Козацька Українська Партія" 16. Партія ветеранів Афганістану 17. Політична партія "Соціалісти"
Рівненська	6	7	15	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Політична партія "Конкретних справ" 6. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 7. Політична партія "Прогрес" 8. Аграрна партія України 9. Народна партія 10. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 11. Українська Народна Партія 12. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 13. Політична партія "Воля" 14. Політична партія Народний Рух України 15. Політична партія "Європейська партія України" 16. Політична партія "Опозиційний блок" 17. Політична партія "Громадянська позиція" 18. Політична партія "Сила людей" 19. Політична партія "Всеукраїнське об'єднання "Громадський контроль"
Сумська	8	6	19	1. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія "Воля народу" 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Аграрна партія України 6. Партія "Відродження" 7. Політична партія "Опозиційний блок" 8. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 9. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 10. Політична партія "За Україну" 11. Політична партія "Партія простих людей Сергія Капліна" 12. Політична партія "Рідне місто"

				13. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 14. Народна Партія 15. Політична партія "Сила людей" 16. Політична партія "Громадянська позиція" 17. Народньо-демократична партія 18. Політична партія "Наш край" 19. Українська Народна Партія
Тернопільська	7	7	13	1. Радикальна партія Олега Ляшка 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія "Громадський рух" "Народний контроль" 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Політична партія "Українська Галицька партія" 6. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 7. Політична партія Народний Рух України 8. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 9. Політична партія "Громадянська позиція" 10. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 11. Політична партія "Добрий самарянин" 12. Демократична партія України 13. Політична партія "Сила людей"
Харківська	6	4	15	1. Партія "Відродження" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 4. Політична партія "Наш край" 5. Політична партія "Всеукраїнське об'єднання "ЦЕНТР" 6. Політична партія "Волонтерська партія України" 7. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 8. Радикальна партія Олега Ляшка 9. Аграрна партія України 10. Політична партія "Опозиційний блок" 11. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 12. Політична партія "Соціалісти" 13. Політична партія "Нова держава" 14. Політична партія "Сила людей" 15. Партія Пенсіонерів України 16. Партія ветеранів Афганістану
Херсонська	7	8	15	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія "Опозиційний блок" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 4. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 5. Політична партія "Наш край" 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 8. Аграрна партія України 9. Партія "Відродження" 10. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 11. Народна Партія

				12. Політична партія "Нова держава" 13. Політична партія ДемАльянс (Демократичний альянс) 14. Політична партія "Сила і Честь" 15. Політична партія "Сила людей" 16. Політична партія "Союз Лівих Сил" 17. Партія "Справедливість" 18. Політична партія "Соціалісти" 19. Політична партія "Партія місцевого самоврядування" 20. Партія Зелених України 21. Політична Партія "5.10"
Хмельницька	7	6	19	1. Політична партія "За конкретні справи" 2. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 3. Аграрна партія України 4. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 5. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 6. Радикальна партія Олега Ляшка 7. Партія "Відродження" 8. Політична партія "Поруч" 9. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 10. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 11. Політична партія "Совість України" 12. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 13. Політична партія "Нова політика" 14. Народна партія 15. Політична партія "Громадянська позиція" 16. Політична партія Народний Рух України 17. Політична партія "Опозиційний блок" 18. Партія "Справедливість" 19. Політична партія "Наш край"
Черкаська	8	8	21	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Всеукраїнське об'єднання "Черкашани" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 4. Радикальна партія Олега Ляшка 5. Аграрна партія України 6. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 7. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 8. Партія ветеранів Афганістану 9. Народна Партія 10. Партія Вільних демократів 11. Партія "Відродження" 12. Партія захисників Вітчизни 13. Політична Партія Єдиний Центр 14. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ" 15. Політична партія "Опозиційний блок" 16. Політична партія "Громадянська Позиція" 17. Політична партія "Нова Політика" 18. Політична партія "Громадянський рух "Народний Контроль" 19. Політична партія "Соціалісти"

				20.Партія "Справедливість" 21. Українська Народна Партія
Чернівецька	10	6	12	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 3. Аграрна партія України 4. Політична партія "Наш край" 5. Радикальна партія Олега Ляшка 6. Політична партія "Громадський рух "Народний контроль" 7. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 8. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 9. Політична партія "Опозиційний блок" 10. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМОІЧ" 11. Політична партія "Рідне місто" 12. Політична партія "Авто-майдан" 13. Народна партія 14. Партія Зелених України
Чернігівська	7	7	13	1. Партія "Блок Петра Порошенка "Солідарність" 2. Політична партія "Наш край" 3. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" 4. Аграрна партія України 5. Радикальна партія Олега Ляшка 6. Політична партія "Опозиційний блок" 7. Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП" 8. Політична партія "Об'єднання "САМОПОМОІЧ" 9. Політична партія "Сила і Честь" 10. Партія "Відродження" 11. Політична партія ДемАльянс (Демократичний альянс) 12. Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода" 13. Політична партія "Сила людей"

Активність виборців

Область	Активність (явка) виборців, %		
	Позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 року ¹	Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року ²	Місцеві вибори 2015 року ³
Вінницька	66,0	58,1	50,2
Волинська	71,8	64,9	55,3
Дніпропетровська	55,5	47,9	43,0
Донецька	15,1	32,4	31,7
Житомирська	66,0	56,7	49,1
Закарпатська	51,1	44,7	49,2
Запорізька	51,1	47,2	44,5
Івано-Франківська	74,0	63,7	52,9
Київська	68,4	57,2	49,8
Кіровоградська	60,3	53,7	46,4
Луганська	38,9	32,9	35,3
Львівська	78,2	70,0	56,3
Миколаївська	51,6	42,8	38,5
Одеська	46,0	39,5	41,9
Полтавська	64,7	54,5	49,0
Рівненська	71,0	59,6	50,8
Сумська	62,2	54,6	46,0
Тернопільська	76,6	68,3	56,5
Харківська	47,9	45,3	44,4
Херсонська	51,4	41,4	37,4
Хмельницька	69,6	60,2	50,8
Черкаська	65,5	56,1	47,1
Чернівецька	61,5	48,5	48,9
Чернігівська	64,5	57,0	48,8

¹ Джерело: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/vp001>

² Джерело: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/vp063?PT001F01=910>

³ Джерело: http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM011?PT001F01=100&PT00_T001F01=100

Децентралізація та діяльність органів місцевого самоврядування

Область	Кількість об'єднаних територіальних громад, од. ¹	Кількість Центрів надання адміністративних послуг (у тому числі територіальних підрозділів центру/віддалених місць для роботи адміністраторів центру), станом на 25.01.2017 ²			
		РАЗОМ	Утворені міськрадою обласного центру	Утворені міськими радами	Утворені РДА
Вінницька	21	35	5	6	23
Волинська	15	20	1	3	16
Дніпропетровська	34	51	3	22	22
Донецька	6	46	-	28	17
Житомирська	32	29	1	4	23
Закарпатська	3	18	1	4	13
Запорізька	16	26	1	4	20
Івано-Франківська	11	24	4	5	14
Київська	2	39	-	14	25
Кіровоградська	5	25	1	3	21
Луганська	3	16	-	4	12
Львівська	22	38	5	8	20
Миколаївська	19	24	1	4	19
Одеська	11	39	5	8	24
Полтавська	18	32	1	6	25
Рівненська	18	21	1	3	16
Сумська	14	25	1	6	18
Тернопільська	36	21	1	3	17
Харківська	4	43	10	6	27
Херсонська	12	22	1	3	18
Хмельницька	26	27	2	5	20
Черкаська	6	29	1	5	20
Чернівецька	16	13	1	1	11
Чернігівська	16	26	1	3	20

¹ Джерело: <http://www.minregion.gov.ua/naryamki-diyalnosti-regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/dobrovi-ne/ob-yednani-terytorial-ni-hromady/perelik-ob-yednanih-terytorialnih-gromad/>

² Джерело: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=81867d5b-6cc9-423c-898b-8964e92a48e3&title=Administrativno-terytorialniOditsiUkraini>

ЗМІ

Область	Кількість порушень прав журналістів у 2016 році ¹
Вінницька	3
Волинська	18
Дніпропетровська	21
Донецька*	10
Житомирська	6
Закарпатська	10
Запорізька	12
Івано-Франківська	6
Київська	62
Кіровоградська	0
Луганська*	-
Львівська	13
Миколаївська	21
Одеська	16
Полтавська	17
Рівненська	9
Сумська	3
Тернопільська	1
Харківська	9
Херсонська	12
Хмельницька	4
Черкаська	4
Чернівецька	2
Чернігівська	4

¹ За даними Інституту масової інформації (<http://imi.org.ua/barometr/>)

* На окупованих територіях Донецької і Луганської областей зафіксовано 12 випадків порушень

Кількість телевізійних та радіоканалів, на які Національною радою станом на 22.12.2016 видано ліцензії на мовлення¹

Область	Кількість радіоканалів		Кількість телевізійних каналів в аналоговому стандарті		Кількість станцій мультимплексування, що транслюють телевізійні програми у стандарті DVB-T2
	загальна	в тому числі місцевих	загальна	в тому числі місцевих	
Вінницька	60	27	125		5
Волинська	40	2	50	1	6
Дніпропетровська	69	18	107	20	12
Донецька	71	10	95	19	7
Житомирська	31	7	62	1	9
Закарпатська	48	9	179	2	6
Запорізька	64	11	83	10	5
Івано-Франківська	36	14	98	8	4
Київська	59	15	53	11	6
Кіровоградська	39	9	76	2	6
Луганська	54	9	127	8	9
Львівська	66	12	78	5	4
Миколаївська	35	7	119	4	5
Одеська	70	14	123	12	9
Полтавська	66	7	98	7	10
Рівненська	31	7	33	1	3
Сумська	45	7	55	3	5
Тернопільська	31	3	69		5
Харківська	40	7	103	13	6
Херсонська	30	8	61	2	6
Хмельницька	40	2	93	10	4
Черкаська	43	8	70	6	8
Чернівецька	24	5	89	2	2
Чернігівська	41	10	58	3	6

¹ За даними Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (лист Національної ради №7/644 від 26.12.2016)

² Кожна станція мультимплексування багатоканальних цифрових телемереж MX-1, Мх-2, МХ-3, МХ-5 транслює 32 програми, з них – 28 загальнонаціональні програми, 4 – регіональні/місцеві програми

Кількість релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016¹

Область	Православні релігійні організації	Католицькі релігійні організації	Протестантські релігійні організації	Релігійні організації євангельських християн	Релігійні організації християн віри євангельської	Релігійні організації адвентистів	Релігійні організації лютеран	Релігійні організації реформатів	Релігійні організації харизматичного типу	Інші релігійні організації протестантів (протестантського походження)	Іслам	Юдаїзм	Буддизм
Вінницька	1389	156	187	10	154	106	2		46	43	5	26	
Волинська	1092	56	137	12	207	46	1		31	30	0	2	1
Дніпропетровська	840	17	102	19	134	52	3	1	130	48	7	22	1
Донецька	885	50	185	35	113	49	4	1	217	171	41	19	14
Житомирська	943	156	147		131	35	6		42	9	1	14	
Закарпатська	737	558	78	11	98	63	0	121	85	169	1	12	1
Запорізька	530	31	143	36	76	31	6		91	57	13	9	4
Івано-Франківська	505	742	32	1	45	23	2		11	50	0	3	
Київська	1182	53	201	48	137	55	1		85	40	4	14	
Кіровоградська	413	11	99	24	109	26	3		24	37	3	9	1
Луганська	474	7	99		59	39	1	2	72	40	13	13	6
Львівська	966	1775	85		124	30	3	1	26	60	4	10	2
Миколаївська	447	23	71	2	58	26	10		66	34	9	9	
Одеська	765	52	182	20	96	51	12		66	43	10	12	4
Полтавська	718	20	90	10	132	48	2		62	29	13	11	1
Рівненська	1043	29	142	9	282	24	0	3	13	23	0	4	
Сумська	606	9	86	9	56	25	0		0	20	3	9	
Тернопільська	697	924	19	1	123	13	6		9	18	0	4	
Харківська	420	29	124	12	121	37	4		65	105	9	11	9
Херсонська	504	44	88	8	82	22	6		51	32	63	8	2
Хмельницька	1324	232	168	8	78	43	2	2	24	20	3	18	
Черкаська	846	15	197	12	60	82	1		79	49	6	17	3
Чернівецька	639	62	189	12	168	121	1		25	76	1	14	
Чернігівська	733	8	82	6	58	29	1		40	22	0	8	1
м.Київ	512	47	101	82	114	25	8	1	54	155	29	22	11
Всього	19210	5106	3034	387	2815	1101	85	132	1414	1380	238	300	61

¹ За даними Міністерства культури України (http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245083533)

Кількість релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016 (продовження)

Область	Релігійні організації караїмів	Вірменські релігійні організації	Інші етно-конфесійні релігійні організації	Нові релігійні організації православного походження	Нові релігійні організації іудейського походження	Нові релігійні організації язичницького спрямування	Нові релігійні організації орієнталістського походження	Інші нові релігійні організації
Вінницька		1			2	17	5	1
Волинська						3	1	1
Дніпропетровська	1	1		1	2	11	8	2
Донецька		2	1	1	4	1	12	3
Житомирська		1				4	4	9
Закарпатська		1				2	1	0
Запорізька		1	1		6	16	20	9
Івано-Франківська						0	0	0
Київська					3	8	0	0
Кіровоградська		1			1	1	2	2
Луганська		1			3	2	4	2
Львівська		2				8	2	9
Миколаївська		1				0	1	3
Одеська		2		2	3	6	5	9
Полтавська		2	1			8	0	3
Рівненська					1	2	1	5
Сумська					2	2	3	21
Тернопільська		1				1	1	0
Харківська	1	1			2	4	4	1
Херсонська		2	1		1	4	3	12
Хмельницька		3			2	11	2	0
Черкаська		1			3	4	2	12
Чернівецька		1		1	5	6	5	1
Чернігівська						2	1	1
м. Київ	2	1	5	1	7	27	7	4
Всього	4	26	9	6	47	150	94	110

Регіональні мови в Україні¹

Область	Російська мова	Угорська мова	Румунська та молдавська мови	Болгарська мова	Гагаузька мова
Вінницька					
Волинська					
Дніпропетровська*	м. Дніпропетровськ				
Донецька*	м. Донецьк				
Житомирська*					
Закарпатська		м. Берегове, Берегівський, Виноградівський райони	села Біла Церква, Нижня Апша Рахівського р-ну		
Запорізька					
Івано-Франківська					
Київська					
Кіровоградська					
Луганська	м. Красний Луч				
Львівська					
Миколаївська*	м. Миколаїв			Болградський район	Болградський район
Одеська*	міста Одеса, Ізмаїл, Болградський район				
Полтавська					
Рівненська					
Сумська					
Тернопільська					
Харківська					
Херсонська*	м. Херсон				
Хмельницька					
Черкаська					
Чернівецька			села Нижні Петрівці, ІжівціСторожинецького р-ну; с.Волока Глибочього р-ну; села Остриця, Велика Буда Герцаївського р-ну; села Магала, Прут, Тарасівці Новоселицького р-ну		
Чернігівська					
м. Севастополь					

¹ За даними Міністерства культури України (лист Мінікультури № 1055/19-3/55-16 від 30.12.2016)

* Регіональні мови встановлено в окремих містах та районах області

Розподіл населення регіонів України за рідною мовою (у % до загальної кількості населення регіону*)¹

Область	Українська мова	Російська мова	Кримсько-татарська мова	Молдовська мова	Угорська мова	Румунська мова	Болгарська мова	Білоруська мова	Вірменська мова	Гагаузька мова	Циганська мова	Інші мови (польська, німецька, словацька, караймська, єврейська, грецька, інші)	Не вказали мову
Україна	67,53	29,59	0,48	0,38	0,34	0,30	0,28	0,12	0,11	0,05	0,05		0,42
в тому числі:													
Автономна Республіка Крим	10,02	76,55	11,33	0,06	0,00	0,00	0,02	0,26	0,23	0,01	0,06	1,05	0,39
Вінницька	94,81	4,74	-	0,10	0,00	0,00	0,01	0,06	0,04	0,00	0,03	0,11	0,11
Волинська	97,26	2,51	-	0,02	0,01	0,00	0,00	0,11	0,02	0,00	0,00	0,06	-
Дніпропетровська	67,00	31,91	0,00	0,05	0,01	0,00	0,01	0,18	0,17	0,01	0,07	0,30	0,30
Донецька	24,10	74,92	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01	0,10	0,13	0,00	0,04	0,47	0,18
Житомирська	93,02	6,57	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,10	0,03	0,00	0,03	0,15	0,03
Закарпатська	81,00	2,90	-	0,03	12,65	2,57	0,01	0,05	0,02	0,00	0,24	0,52	0,02
Запорізька	50,20	48,19	0,02	0,04	0,01	0,00	0,47	0,11	0,19	0,01	0,07	0,62	0,07
Івано-Франківська	97,81	1,78	-	0,03	0,01	0,00	0,00	0,05	0,01	0,00	0,01	0,07	0,22
Київська	92,27	7,17	0,00	0,04	0,00	0,00	0,01	0,17	0,08	0,00	0,03	0,14	0,08
Кіровоградська	88,89	10,02	0,00	0,44	0,01	0,01	0,05	0,16	0,20	0,00	0,05	0,15	0,00
Луганська	30,01	68,84	-	0,03	0,00	0,00	0,01	0,11	0,12	0,00	0,05	0,27	0,55
Львівська	95,32	3,77	0,00	0,02	0,01	0,00	0,00	0,07	0,02	0,00	0,01	0,48	0,28
Миколаївська	69,20	29,26	0,00	0,58	0,00	0,00	0,13	0,13	0,19	0,03	0,05	0,32	0,10
Одеська	46,28	41,95	0,00	3,78	0,00	0,01	4,87	0,11	0,16	0,90	0,10	0,52	1,32
Полтавська	89,98	9,47	-	0,09	0,02	0,00	0,01	0,12	0,10	0,00	0,04	0,16	-
Рівненська	97,00	2,73	-	0,02	0,00	0,00	0,00	0,12	0,01	0,00	0,01	0,08	0,02
Сумська	83,29	15,50	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,11	0,06	0,00	0,05	0,11	0,83
Тернопільська	98,34	1,19	-	0,02	0,01	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,00	0,07	0,31
Харківська	53,80	44,29	0,00	0,03	0,01	0,00	0,01	0,12	0,18	0,00	0,05	0,51	1,00
Херсонська	73,19	24,86	0,07	0,15	0,01	0,01	0,02	0,18	0,26	0,01	0,08	1,00	0,17
Хмельницька	95,24	4,09	-	0,05	0,00	0,00	0,00	0,06	0,06	0,00	0,02	0,43	0,04
Черкаська	92,49	6,66	-	0,06	0,01	0,00	0,01	0,09	0,09	0,00	0,05	0,12	0,41
Чернівецька	75,57	5,27	0,00	6,79	0,01	11,85	0,01	0,05	0,02	0,00	0,01	0,30	0,13
Чернігівська	89,05	10,26	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01	0,19	0,04	0,00	0,04	0,07	0,30
м. Київ	72,15	25,27	0,00	0,03	0,01	0,00	0,02	0,12	0,08	0,00	0,01	0,41	1,92
м. Севастополь	6,76	90,56	0,25	0,06	0,00	0,00	0,02	0,17	0,11	0,01	0,00	0,88	1,18

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року

*Якщо явища не було - проставлено тире (-); якщо явища відбулися, але у вимірах, менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами - проставлено нуль (0,00)